

PENSJONSVEILEDER 2013

**Innkjøp og vurdering av
kommunal tjenstepensjonsordning**

Pensjonskontoret
Postboks 1466 Vika
0116 Oslo
Besøksadresse: Haakon VII's gate 9
E-post: post@pensjonskontoret.no
Telefon: 24 13 26 00
www.pensjonskontoret.no

Design og foto: Cornelia Henne Braathen

FORORD

Årets utgave av pensjonsveilederen er den åttende i rekken. Boken er oppdatert og revidert i forhold til tidligere utgaver.

Nytt av året er at kapittel 11 – *pensjonskasser* – har gjennomgått en større revisjon. Rammebetingelser og oppgaver tilhørende en pensjonskasse er forsøkt omtalt på en strukturert og oversiktlig måte. Vi håper med dette å bidra til og gi leseren et helhetlig inntrykk av dette pensjonsområdet.

I Pensjonskontorets forslag til konkurransegrunnlag for 2013 opprettholdes bruk av referanseplanen i besvarelse av spørsmål i enkelte tabeller. I tillegg forutsettes at FNOs flyttefil legges til grunn ved avgivelse av årets pensjonstilbud innen KS' sektor. I de aktuelle tabeller i konkurransegrunnlaget går dette klart frem. Aktuar Sissel Rødevand og aktuar Pål Lillevold har bistått Pensjonskontoret i dette revisjonsarbeidet, som også omfatter deler av kapittel 10 i pensjonsveilederen.

Pensjonskontoret vil følge med i avviklingen av Storebrand Livsforsikrings portefølje innenfor kommunal tjenstepensjon, og opprettholder sine statusmøter med Storebrand Livsforsikring på lik linje med de øvrige leverandører – DNB Livsforsikring og Kommunal Landspensjonskasse.

KS Advokatene har, som tidligere år, foretatt kvalitetssikring av de anskaffelsesrettslige forhold i pensjonsveilederen.

Pensjonsveileder 2013 med tilhørende konkurransegrunnlag og referanseplan ble godkjent av Pensjonskontorets styre 21. mars 2013.

Oslo, april 2013
Pensjonskontoret

INNHold

1	GENERELL INNLEDNING	10
1.1	BAKGRUNN	11
1.1.1	Pensjonskontoret	11
1.2	ANSKAFFELSESREGLENE	11
1.2.1	Kommunal tjenestepensjon og anskaffelsesregelverket	11
1.2.2	Generelt om anskaffelsesregelverket	12
1.3	KONKURRANSEGRUNNLAG	13
1.3.1	Generelt	13
1.3.2	Pensjonskontorets konkurransegrunnlag	13
1.4	PENSJONSVEILEDER	14
1.5	OPPSUMMERING	14
1.6	HVORDAN DOKUMENTENE SKAL BRUKES	14
1.7	DEFINISJONER OG FORKORTELSER	15
1.8	PLAN FOR DEN VIDERE FREMSTILLING	15
2	FLYTTEBESTEMMELSENE I HOVEDTARIFFAVTALEN	16
2.1	INNLEDNING	17
2.2	OPPSIGELSE AV PENSJONSAVTALE	17
2.3	VEDTAK OM FLYTTING	18
2.4	DRØFTINGSPLIKT	19
3	NY OFFENTLIG TJENESTEPENSJON OG AFP I OFFENTLIG SEKTOR	20
3.1	INNLEDNING	21
3.1.1	Bakgrunn	21
3.1.2	Lovproposisjon	21
3.1.3	Tariffrevisjonen pr. 1.5.2010 – KS-området	22

3.2	NY OFFENTLIG TJENESTE- PENSJON	22	4.5	BISTAND FRA PENSJONS- KONTORET	32
3.2.1	Levealdersjustering, fleksibelt uttak og individuell garanti	22	4.6	BRUK AV FORSIKRINGS- RÅDGIVERE/-MEGLERE	32
3.2.2	Avgrensning – årskullene til og med 1953-kullet	23	4.7	FLYTTING – VIKTIGE MOMENTER	33
3.2.3	Tilpasning av regelverket til Hovedtariffavtalen innen KS' sektor	23	4.7.1	Oversikt over alle prosesser og flyttekostnader	33
3.2.4	Eksempel på levealders- justering av offentlig tjenestepensjon	24	4.7.2	Informasjon til ansatte og pensjonister	33
3.2.5	Eksempel på fleksibelt uttak av alderspensjon fra folketrygden	25	4.7.3	Håndtering av oppspart kapital	33
3.2.6	Eksempel på individuell garanti	26	5	ANSKAFFELSESPROESSEN	34
3.3	AFP – OFFENTLIG SEKTOR	27	5.1	INNLEDNING	35
3.3.1	Videreføring av dagens regler	27	5.2	AVGJØRELSE I EU-DOMSTOLEN	35
3.3.2	AFP skal ikke levealders- justeres	27	5.3	AVGJØRELSER I KOFA	36
3.3.3	Forholdet mellom AFP i offentlig sektor og alders- pensjon i folketrygden	27	5.4	GRUNNLEGGENDE PRINSIPPER	36
4	VURDERING AV PENSJONS- FORHOLD I FORKANT AV OG UNDER ANBUDSPROESSEN	28	5.4.1	Kravet til likebehandling	36
4.1	INNLEDNING	29	5.4.2	Kravet til forutberegnelighet	37
4.2	ANBEFALINGER NÅR KOMMUNENS/VIRKSOMHETENS PENSJONSFORHOLD SKAL VURDERES	29	5.4.3	Kravet til etterprøvbarhet	37
4.3	NEDSETTELSE AV PENSJONSUTVALG	30	5.5	SKJEMATISK OVERSIKT OVER ANSKAFFELSE- PROESSEN	38
4.4	KOMMUNESTYRETS BEHANDLING	30	5.6	PLANLEGGING	39
4.4.1	Kommunestyret må fatte beslutning om valg av leverandør	32	5.7	BESLUTNING OM ANBUDSPROESS	39
			5.8	UTARBEIDELSE AV KONKURRANSEGRUNNLAG	39
			5.8.1	Innledning	39
			5.8.2	Konkurranses grunnlagets innhold	40
			5.8.3	Åpen anbudskonkurranse	40
			5.8.4	Forhandlingsforbudet	40
			5.8.5	Hvilken ytelse som skal anskaffes	41
			5.8.6	Eksempel på oppbygging av et konkurransegrunnlag	41
			5.9	KUNNGJØRING	41
			5.9.1	Innledning	41

INNHold

5.9.2	Fremgangsmåten ved kunngjøringer	42
5.9.3	Forbud mot annen offentliggjøring før kunngjøringen sendes TED-databasen	42
5.9.4	Tilbudsfrister	42
5.10	VURDERING AV KVALIFIKASJONSKRAV	43
5.10.1	Innledning	43
5.10.2	Forholdet mellom kvalifikasjonskrav og tildelingskriterier	43
5.11	EVALUERING AV TILBUD OG VALG AV LEVERANDØR	44
5.11.1	Innledning	44
5.11.2	Hovedtildelingskriterier	44
5.11.3	Begrunnelse for valg av leverandør	45
5.11.4	Vekting av tildelingskriteriene	46
5.12	KONTRAKTSINNGÅELSE	46
5.13	ANSKAFFELSESPROTOKOLL	47
5.13.1	Innledning	47
5.13.2	Anskaffelsesprotokollens innhold	47
5.13.3	Vesentlige forhold og viktige beslutninger	47
6	PENSJONSKONTORET	48
6.1	INNLEDNING	49
6.2	BAKGRUNN	49
6.3	PENSJONSKONTORETS STYRE OG SEKRETARIAT	50
6.3.1	Styrets sammensetning	50
6.3.2	Styrets oppgaver	51
6.3.3	Sekretariatets oppgaver	51
6.4	TILSYN MED HOVEDTARIFFAVTALENS PENSJONSBESTEMMELSER	52

6.4.1	Bestemmelse om tvisteløsning	52	8	FORSIKRINGSRÅDGIVERE/ -MEGLERE	62
6.5	TILSYN MED ANBUDS- PROSESSENE	53	8.1	INNLEDNING	63
6.5.1	Generelt	53	8.2	LOV OM FORSIKRINGS- FORMIDLING	63
6.5.2	Pensjonskontorets rolle i anbudsprosessene	53	8.3	GOD MEGLERSKIKK OG MEGLERS OPPLYSNINGS- PLIKT	64
7	LEVERANDØRER AV TJENESTEPENSJON	54	8.4	FORBUD MOT MEGLERPROVISJON	64
7.1	LIVSFORSIKRINGS- SELSKAPENE	55	8.4.1	Forbud mot meglerprovisjon	64
7.1.1	Innledning	55	8.4.2	Forsikringsmegler og oppdragsgiver	65
7.1.2	Premieutjevningsselskap	55	8.4.3	Forbudet rettes mot forsikringsmegler og orsikringssselskap.	66
7.1.3	Pensjonsleverandørene	55	8.5	ANSKAFFELSE- REGELVERKET	66
7.1.4	Godkjennelse av leverandørenes pensjons- produkter	56	8.5.1	Anskaffelse av rådgiver	66
7.1.5	Bransjeavtale – flytting av pensjonsmidler	56	8.5.2	Rådgiverhabilitet	67
7.1.6	Selskapsform	56	9	FORSIKRINGSVIRKSOMHETS- LOVEN OG HOVEDTARIFF- AVTALEN	68
7.1.7	Leverandørmøter	57	9.1	FORSIKRINGSVIRKSOMHETS- LOVEN	69
7.1.8	Finans Norge (FNO)	57	9.1.1	Innledning	69
7.2	PENSJONSKASSENE	57	9.1.2	Hovedpunkter i lovens kapittel 9	69
7.2.1	Innledning	57	9.1.3	Hovedpunkter i lovens kapittel 10	72
7.2.2	Pensjonskasser	57	9.1.4	Hovedpunkter i lovens kapittel 11	73
7.2.3	Pensjonskasser i KS' sektor	58	9.2	HOVEDTARIFFAVTALEN OG FORSIKRINGSLOVGIVNINGEN	73
7.2.4	Interkommunale pensjonskasser	59	9.2.1	Enighetsprotokoll – ny forsikringslovgivning	73
7.2.5	Konsesjon og vedtekter	59	9.2.2	Kommunale tjeneste- pensjonsordninger	73
7.2.6	Styret og daglig leder	60			
7.2.7	Revisor og ansvarshavende aktuar	60			
7.2.8	Gjenforsikring	61			
7.2.9	Pensjonskasseforeningen	61			

INNHOOLD

10	FORSIKRET LØSNING – RETTLEDNING TIL TILDELINGS- KRITERIENE I PENSJONS- KONTORETS KONKURRANSE- GRUNNLAG	74
10.1	FORSIKRINGSTEKNIKK – PERSONRISIKO	79
10.1.1	Premieutjevningsselleskap	79
10.1.2	Pensjonskostnad	83
10.1.3	Forsikringsbart/ ikke-forsikringsbart	88
10.1.4	Premie	92
10.1.5	Kapitalbinding	93
10.1.6	Administrasjon	96
10.1.7	Service og rådgivning	98
10.2	KAPITALFORVALTNING – INNEN KOLLEKTIV- PORTEFØLJEN	99
10.2.1	Prinsipper og bakgrunns- informasjon	100
10.2.2	Kapitalforvaltningspremie for portefølje (1 – n)	103
10.2.3	Avkastning/risikoforhold for portefølje (1 – n)	105
10.2.4	Samfunnsansvar for portefølje (1 – n)	111
10.2.5	Service og rådgivning	112
10.2.6	Tilbyders forvaltnings- kompetanse og forvaltnings- kvalitet (frihet)	114
10.2.7	Tilbyders selskapsform og egenkapitalbetjening (kun for gjensidige selskap)	117
10.3	KAPITALFORVALTNING – SÆRSKILT INVESTERINGS- VALG (“SI”)	120
10.3.1	Overordnede prinsipper – særskilt investeringsvalg	121
10.3.2	SI Kapitalforvaltningspremie for portefølje (1 – n)	123

10.3.3	SI Rentegaranti, bufferkapital, avkastning/risiko for portefølje (1 – n)	124
10.3.4	SI Samfunnsansvar for portefølje (1 – n)	128
10.3.5	SI Rapportering og rådgivning	129
10.3.6	SI Tilbyders forvaltningskompetanse og forvaltningskvalitet (frihet)	130
10.3.7	SI Tilbyders selskapsform og egenkapitalbetjening (kun for gjensidige selskap)	133
10.4	ANNET	135
10.4.1	HMS og lån til ansatte	135
10.4.2	Pensjonskontorets styre	135
11	EGEN PENSJONSKASSE	136
11.1	INNLEDNING	137
11.2	VURDERING AV PENSJONSKASSE	138
11.3	RAMMEBETINGELSER	139
11.4	DRIFT AV EN PENSJONSKASSE	144
11.5	FORSIKRINGSTEKNISKE OG ADMINISTRATIVE FORHOLD	145
11.6	KAPITALFORVALTNING	147
	FORKORTELSER	150
	ORD OG UTTRYKK	153
	DOMSREGISTER	159
	ADRESSELISTE	160
	STIKKORDREGISTER	164

1. GENERELL INNLEDNING

GENERELL INNLEDNING

- Pensjonskontoret ble etablert som et felles organ for ivaretagelse av tariffpartene i kommunalsektor sine interesser i pensjonsspørsmål
- Klagenemnda for offentlige anskaffelser (KOFA) har fattet flere avgjørelser på området for kommunal tjenstepensjon
- Pensjonsveilederen er en veileder til konkurransegrunnlaget og en brukerhåndbok ved innkjøp av tjenstepensjonsordninger
- Pensjonskontoret har utarbeidet forslag til konkurransegrunnlag ved innkjøp av kommunale tjenstepensjonsordninger
- Pensjonsveileder med tilhørende konkurransegrunnlag og referanseplan er tilgjengelig på Pensjonskontorets nettsted:
www.pensjonskontoret.no

1.1 BAKGRUNN

På bakgrunn av endringer i lov- og avtaleverk på begynnelsen av 2000-tallet ble markeds-situasjonen for kommunal tjenstepensjonsordning endret.

Dette var noe av bakgrunnen for at partene ved hovedtariffoppgjøret 2004 besluttet å opprette sitt eget pensjonskontor, som et kompetanse- og rådgivningsorgan.

1.1.1 PENSJONSKONTORET

Pensjonskontorets styre består av de organisasjoner på arbeidsgiver- og arbeidstakersiden som er parter i Hovedtariffavtalen innen KS-området, representert ved KS og forhandlingssammenslutningene: LO Kommune, Unio, YS-K og Akademikerne-K.

Pensjonskontorets rolle og oppgaver er nærmere redegjort for i kapittel 6.

1.2 ANSKAFFELSESGRELENE

1.2.1 KOMMUNAL TJENESTE-PENSJON OG ANSKAFFELSESGELVERKET

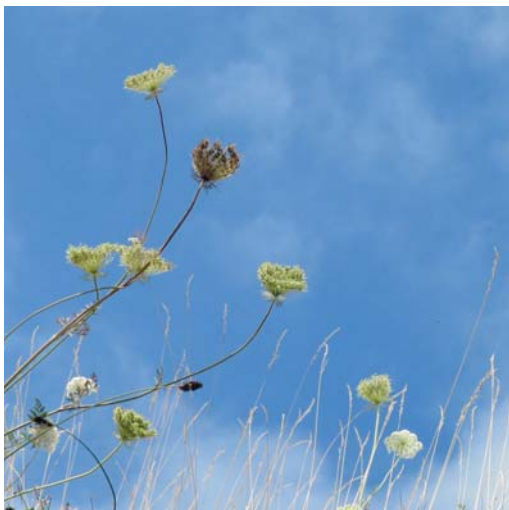
EU-domstolen avsa 15. juli 2010 dom i **sak C-271/08**. Her ble Tyskland dømt for å ha satt til side EU-rettslige regler etter traktaten og anskaffelsesdirektiver fordi tyske kommuner ikke hadde fulgt anbudsreglene ved kjøp av tjenstepensjon.

Domstolens avgjørelse bekrefter at kommunenes kjøp av tjenstepensjon er undergitt regelverket for offentlige anskaffelser.

Saken er prinsipiell blant annet fordi den reiser spørsmål om grunnleggende rettigheter (tariffautonomi) og forholdet til det indre markedets regelverk.

Konklusjonen er at utøvelsen av retten til å forhandle og inngå tariffavtaler skal skje i overensstemmelse med de traktatfestede fire friheter og det domstolskapede proporsjonalitetsprinsippet. Overholdelse av anbudsdirektivene anses ikke uforenlig med tariffautonomi eller de sosiale formål som tariffavtalen skal ivareta.

Domstolens avgjørelse bekrefter dermed standpunkt inntatt i KS' B-rundskriv nr 9/2005 av 9. juni 2005. KS-rundskrivet omhandler innkjøp av tjenestepensjoner i forhold til reglene om offentlige anskaffelser. Her konkluderes det med at innkjøpsreglene skal følges også i forhold til pensjon. De som ønsker å skifte leverandør av tjenestepensjoner må følge reglene for offentlige anskaffelser. Dette innebærer at det som

hovedregel må skje en utlysning av anbuds-konkurranse.

Klagenemnda for offentlige anskaffelser (KOFA) har også lagt til grunn at anskaffelses-regelverket kommer til anvendelse for innkjøp av kommunal tjenestepensjon. For nærmere omtale av KOFAs avgjørelser vises til kapittel 5.5.

1.2.2 GENERELT OM ANSKAFFESES-REGELVERKET

Lov om offentlige anskaffelser (LOA) trådte i kraft 1. juni 2001. I medhold av § 11 er det bl.a. gitt en forskrift om offentlige anskaffelser. Forskrift om offentlige anskaffelser (FOA) trådte i kraft 1. januar 2007.

Både LOA og FOA bygger på EUs direktiver om offentlige anskaffelser. Norge er forpliktet til å følge dette regelverket gjennom EØS-avtalen.

Regelverket om offentlige anskaffelser bygger i hovedsak på noen få grunnleggende prinsipper. Disse prinsippene følger av LOA § 5. Sentralt er her kravene til likebehandling, forutberegnelighet, gjennomsiktighet og etterprøvnhet. Dessuten skal en anskaffelse så langt det er mulig være basert på konkurranse, jfr. LOA § 5 (2).

Lovens formål fremkommer i LOA § 1: *“Loven og tilhørende forskrifter skal bidra til økt verdiskapning i samfunnet ved å sikre mest mulig effektiv ressursbruk ved offentlige anskaffelser basert på forretningsmessighet og likebehandling. Regelverket skal også bidra til at det offentlige opptre med stor integritet, slik at allmennheten har tillit til at offentlige anskaffelser skjer på en samfunnstjenlig måte”.*

Formålsbestemmelsen i § 1, sammen med de grunnleggende kravene i § 5, vil ha betydning ved tolkningen av de øvrige bestemmelsene i LOA og FOA.

1.3 KONKURRANSEGRUNNLAG

1.3.1 GENERELT

Ved innkjøp over terskelverdiene, som er kr. 1,6 millioner ekskl. mva., skal det utarbeides et konkurransegrunnlag jfr. FOA §§ 17-1 (1) og 2-2. Konkurransegrunnlaget er et sentralt dokument i innkjøps- og anskaffelsesprosessen.

Konkurransegrunnlaget eller anbudsgrunnlaget er det dokument som ligger til grunn for konkurransen, og utgjør til syvende og sist selve beslutningsgrunnlaget for oppdragsgiver.

Dokumentet skal inneholde opplysninger om hvilken ytelse som skal anskaffes og hvordan konkurransen skal gjennomføres.

Videre skal reglene for konkurransen gjøres kjent, og opplysninger som har betydning for tilbyderne angis. I tillegg skal det opplyses endelig frist for mottak av tilbud (dag og klokkeslett), adresse tilbudene skal sendes til, vedståelsesfrist og den relative vektingen av tildelingskriteriene i henhold til FOA § 22-2.

Det vises til detaljert beskrivelse og gjennomgang av konkurransegrunnlaget nedenfor under kapitlet "Anskaffelsesprosessen" (kapittel 5).

1.3.2 PENSJONSKONTORETS KONKURRANSEGRUNNLAG

Pensjonskontoret har utarbeidet forslag til konkurransegrunnlag ved innkjøp av kommunale tjenestepensjonsordninger. Pensjonskontorets konkurransegrunnlag ligger tilgjengelig på: www.pensjonskontoret.no.

I forslaget oppstilles aktuelle tildelingskriterier, dvs. de forhold som skal vektlegges. Under hvert tildelingskriterium bes tilbyder om å gi opplysninger om en rekke forhold, både av økonomisk og ikke-økonomisk art. Tilbyders avgitte opplysninger i utfyllt konkurransegrunnlag med vedlegg utgjør samlet det komplette tilbud. For ordens skyld bes tilbyder å bekrefte dette, og også lage en komplett vedleggsoversikt i tilbudet.

Det er lagt stor vekt på at opplysningene i konkurransegrunnlaget presenteres på en oversiktlig og ryddig måte. Tallene og opplysningene fremkommer i rubrikker og tabeller med tilhørende forklaringer og veiledninger. (Oppdragsgiver forklares blant annet hvilke tall som skal sammenlignes, og på hvilken måte man skal sammenligne disse).

1.4 PENSJONSVEILEDER

Pensjonsveilederen er en veileder til konkurransegrunnlaget og en brukerhåndbok ved innkjøp av kommunal tjenstepensjonsordning.

Pensjonsveilederen forklarer blant annet den prosess som må følges ved skifte av pensjonsleverandør. Den gir en veiledning i gangen i en flyttesak, dvs. de formelle krav som må følges ved oppsigelse og flytting av pensjonsavtale.

Pensjonsveilederen gir videre oversikt over de aktuelle tildelingskriterier, og en veiledning til hvordan det enkelte tildelingskriterium skal vurderes. Boken er i så henseende et hjelpemiddel til bruk ved evalueringen av de tilbud som mottas etter gjennomført prosess.

1.5 OPPSUMMERING

Ved å benytte Pensjonskontorets konkurransegrunnlag oppnår man å:

- Få sammenlignbare tallstørrelser – gjennom mest mulig "spisset" spørsmålsstilling
- Objektivisere, strukturere, standardisere og profesjonalisere innkjøpsprosessen ved å følge anskaffelsesbestemmelsene

- Avdekke eventuelle avvik av vesentlig betydning hos én eller flere tilbydere

Konkurransegrunnlaget med tilhørende pensjonsveileder vil totalt sett bedre oppdragsgivers mulighet til å foreta en selvstendig vurdering av de mottatte tilbud, og i større grad enn tidligere å fatte avgjørelser begrunnet i kvalitetsforskjeller i tilbyderes pensjonsprodukt og tjenester.

1.6 HVORDAN DOKUMENTENE SKAL BRUKES

Pensjonsveilederen og konkurransegrunnlaget utgjør til sammen et enhetlig innkjøpsdokument. Formålet er at *begge* dokumenter skal fungere som en brukerhåndbok og et praktisk arbeidsverktøy for de pensjonsansvarlige i den enkelte kommune, fylkeskommune eller virksomhet.

For at konkurransegrunnlaget skal kunne benyttes direkte mot tilbyderne, er dette utarbeidet som et selvstendig dokument.

1.7 DEFINISJONER OG FORKORTELSER

Kommune/fylkeskommune/virksomhet omtales også som "*kommunen/virksomheten*" eller "*oppdragsgiver*".

Pensjonsleverandør omtales i det følgende også som "*leverandør*" eller "*tilbyder*". "*Pensjonsinnretning*" brukes som fellesbetegnelse på alle leverandører av tjenstepensjon innen KS-tariffområde (livselskap og pensjonskasser).

Hovedtariffavtalen innen KS-området benevnes "*HTA*", Vedtekter for avtalefestet pensjon "*AFP-vedtektene*" og Vedtekter for Tjenstepensjonsordning "*TPO-vedtektene*".

1.8 PLAN FOR DEN VIDERE FREMSTILLING

Oppbygning og innhold av pensjonsveilederen er som følger:

I kapittel 2 gis en beskrivelse av de bestemmelser i Hovedtariffavtalen innen KS-området (HTA) som må følges i forhold til opphør og flytting av pensjonsavtale.

Kapittel 3 beskriver hovedtrekkene i ny offentlig tjenstepensjon og AFP i offentlig sektor.

Deretter redegjøres for den prosess som må følges når en kommune skal vurdere skifte av pensjonsleverandør (kapittel 5), samt den planlegging og det forarbeid man bør foreta i forkant av eventuell anbudsprosess (kapittel 4).

I kapittel 6 gis en nærmere beskrivelse av Pensjonskontoret, herunder bakgrunnen for opprettelsen av kontoret, kontorets

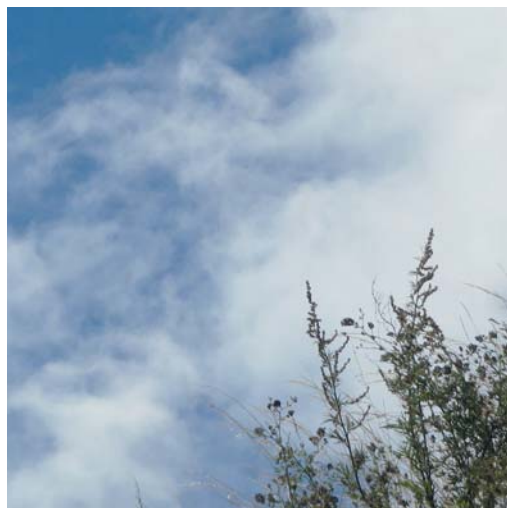
sammensetning og en redegjørelse av kontorets rolle og oppgaver, med særlig vekt på anbudsprosessen.

Kapittel 7 gjennomgår pensjonsinnretningene. Deretter gir kapittel 8 en fremstilling av forsikringsmeglers/rådgivers rolle og oppgaver, samt hvilke lover og regler de er underlagt.

I kapittel 9 følger informasjon om hovedtrekkene i forsikringsvirksomhetsloven, som sammenholdes med Hovedtariffavtalen (HTA).

I kapittel 10 gis en veiledning til de enkelte tildelingskriterier i Pensjonskontorets konkurransegrunnlag. Her gis utfyllende informasjon om hvert enkelt tildelingskriterium, dvs de enkelte delene av tilbudet og hvordan de enkelte tildelingskriterier skal vurderes.

Til slutt følger i kapittel 11 momenter dersom man vurderer å etablere egen pensjonskasse.

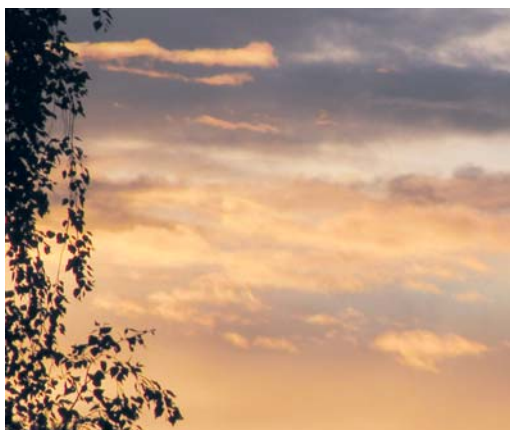

2. FLYTTE- BESTEMMELSENE I HOVEDTARIFF- AVTALEN

FLYTTEBESTEMMELSENE I HOVEDTARIFFAVTALEN

- Hovedtariffavtalen inneholder bestemmelser om opphør og flytting av pensjonsavtaler
- Kommunen har tre måneders frist for å si opp avtalen med sin pensjonsleverandør. Siste frist for oppsigelse er 30. september inneværende kalenderår
- Endelig vedtak om flytting må skje innen 1. desember samme år
- Det er kommunestyret selv som må ta endelig beslutning om flytting eller ikke
- En kommune som skal ut på anbud med sin pensjonsavtale plikter etter HTA pkt. 2.1.10 å drøfte dette med de tillitsvalgte

2.1 INNLEDNING

De tariffmessige bestemmelsene vedrørende kommunal tjenstepensjon følger av Hovedtariffavtalen innen KS-området (HTA) kapittel 2 og dennes vedlegg 4 – "Vedtekter for avtalefestet pensjon" (AFP) samt vedlegg 5 – "Vedtekter for Tjenstepensjonsordning" (TPO).

Bestemmelsene relatert til opphør og flytting av pensjonsavtale følger av HTA pkt. 2.1.10 og TPO-vedtektene § 14-1.

2.2 OPPSIGELSE AV PENSJONSAVTALE

Kommunen er i TPO-vedtakene § 14-1 gitt en *tre måneders frist* til opphør ved kalenderårets slutt for oppsigelse av avtalen med sin nåværende leverandør av kommunal tjenstepensjonsordning. Siste frist for oppsigelse av avtalen i henhold til HTA blir altså *30. september* inneværende kalenderår.

I forsikringsvirksomhetsloven (forsvl.) kapittel 11 er det inntatt bestemmelser som gjelder flytting mellom pensjonsinnretninger. Disse bestemmelsene gjelder også for kommunale pensjonsordninger, jfr. forsvl. § 11-1 litra c.

Oppsigelse av pensjonsavtalen skal være skriftlig. Kravet til skriftlighet er likevel ikke til hinder for at oppsigelsen kan sendes elektronisk, jfr. forsvl. §11-5 (1). Forutsetningen er at det benyttes en metode som autentiserer avsender og sikrer meldingens innhold.

2.3 VEDTAK OM FLYTTING

Endelig vedtak om flytting skal senest skje innen 1. desember det enkelte år, jfr. TPO-vedtektene § 14-1, bokstav a.

Det følger av HTA pkt. 2.1.10 at det er kommunestyret/fylkestinget /styret selv som skal avgjøre spørsmålet om skifte av pensjonsleverandør. Det er etter gjeldende hoved-tariffavtale ikke noe krav om at det skal gis skriftlig begrunnelse for vedtaket. Imidlertid er det en klar begrunnelsesplikt etter anskaffelsesreglene, jfr. FOA § 22-3.

Den endelige beslutningen om evt. flytting kan ikke delegeres til formannskapet eller kommunens administrasjon. De alminnelige bestemmelsene i kommuneloven om delegasjon av vedtaksmyndighet til formannskapet, kan følgelig *ikke* gjøres gjeldende innenfor dette spesielle område av tariffavtalen.

Pensjonskontorets konkurransegrunnlag er utarbeidet for benyttelse ved innkjøp av kommunale tjenstepensjonsordninger. Valg av pensjonsleverandør skal skje på grunnlag av de valgte tildelingskriterier. Anskaffelsesregelverket er førende for hvilke kriterier kommunestyret kan velge. Innenfor lovens rammer har kommunestyret et visst handlingsrom mht vektning av de valgte tildelingskriteriene. Det kan være formålstjenlig at kommunestyret/fylkestinget/styret også deltar i utvelgelsen/vektingen av tildelingskriteriene, og ikke bare når det skal fattes endelig vedtak.

Det vises i den forbindelse til KS' B-rundskriv 9/2005 som påpeker at kommunestyret/fylkestinget/styret bør delta i utformingen av tildelingskriteriene for at deres vedtak skal ha reelt innhold.

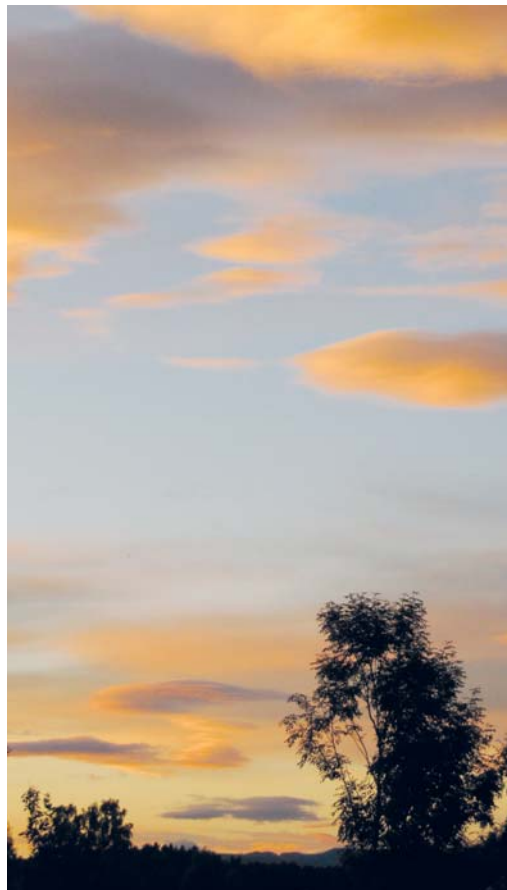

2.4 DRØFTINGSPLIKT

Arbeidsgiver plikter etter HTA pkt. 2.1.10, første avsnitt å drøfte skifte av pensjonsleverandør med de tillitsvalgte. Slike drøftinger skal gjennomføres "tidligst mulig", og senest før oppsigelse er vedtatt og levert dagens leverandør av tjenstepensjonsforsikring, jfr. HTA pkt. 2.1.10 (2). Pensjonskontoret anbefaler at de tillitsvalgte tas med på drøfting før tildelingskriteriene og innbyrdes vekting av kriteriene vedtas, dvs på planleggingsstadiet i anskaffelsesprosessen.

Drøftingsmøtet skal ende i underskrevet protokoll. Uttalelse fra tillitsvalgte som representerer de aktive arbeidstakerne som er omfattet av pensjonsordningen, skal følge saken frem til endelig avgjørelse i kommunestyret/fylkestinget/styret.

Det understrekes at reglene om drøftingsplikt også gjelder om det besluttes *ikke* å skifte pensjonsleverandør. Dette skyldes at anskaffelsesreglene i stor grad medfører en bundet prosess, der fastsettelse av tildelingskriterier og vekting av disse langt på vei avgjør valget av pensjonsleverandør.

3. NY OFFENTLIG TJENESTE- PENSJON OG AFP I OFFENTLIG SEKTOR

NY OFFENTLIG TJENESTEPENSJON OG AFP I OFFENTLIG SEKTOR

- Tariffpartene i offentlig sektor inngikk 4. juni 2009 avtale om offentlig tjenestepensjon og AFP i offentlig sektor
- Arbeidsdepartementet fremmet i Prop. 107 L (2009-2010) et lovforslag om oppfølging av avtale om offentlig tjenestepensjon og AFP i offentlig sektor. Endringene trådte i kraft samtidig med innføring av levealdersjustering, ny regulering og fleksibelt uttak av alderspensjon i folketrygden fra 1. januar 2011
- Tariffpartene innen KS-området har implementert lovforslagene fra Prop. 107 L i Hovedtariffavtalen (HTA) så langt det er nødvendig
- De endrede reglene gjelder fullt ut for årskull til og med 1953-kullet
- Kommunal tjenestepensjonsordning er tilpasset følgende prinsipper:
 - Levealdersjustering
 - Flexibelt uttak
 - Individuell garanti
 - Ny regulering fra 2011
- AFP videreføres som egen tidligpensjonsordning 62-66 år som i dag. AFP skal ikke levealdersjusteres, men reguleres med lønnsveksten fratrukket 0,75 %

3.1 INNLEDNING

3.1.1 BAKGRUNN

I forbindelse med lønnsoppgjøret 2009 i offentlig sektor ble det avtalt at dagens regler for offentlig tjenestepensjon (bruttoordningen) og AFP i offentlig sektor skulle videreføres. Regelverket ble tilpasset innføring av fleksibel alderspensjon i folketrygden fra 2011 og pensjonsforliket i Stortinget fra mai 2005.

Pensjonsforliket 2005 medførte at også offentlig tjenestepensjon skal levealdersjusteres og omfattes av nye regler for regulering av pensjon.

Avtalen fremgår av tariffpartenes enighetsprotokoll av 4. juni 2009 – "Avtale om offentlig tjenestepensjon og AFP i offentlig sektor" – i Riksmeklingsmannens møtebok av samme dato.

3.1.2 LOVPROPOSISJON

Arbeidsdepartementet fremmet i Proposisjon 107 L (2009-2010) av 26. mars 2010 lovforslag om oppfølging av avtale om offentlig tjenestepensjon og AFP i offentlig sektor. Endringene trådte i kraft samtidig med innføring av levealdersjustering, ny regulering og fleksibelt uttak av alderspensjon i folketrygden fra 1. januar 2011.

3.1.3 TARIFFREVISJONEN PR. 1.5.2010 – KS-OMRÅDET

Tariffpartene innen KS-området implementerte lovforslagene i Proposisjon 107 L i Hovedtariffavtalen (HTA) så langt det var nødvendig for å følge overføringsavtalens krav til samordning av pensjonsbestemmelser.

Det vises til Riksmeklingsmannens møtebok av 9. juni 2010, tariffrevisjonen 1. mai 2010, innen KS-området¹ for nærmere informasjon.

3.2 NY OFFENTLIG TJENESTEPENSJON

3.2.1 LEVEALDERSJUSTERING, FLEKSIBELT UTTAK OG INDIVIDUELL GARANTI

Levealdersjustering ble innført i folketrygdens alderspensjon fra 1. januar 2011. I tillegg er det innført mulighet for fleksibelt uttak av alderspensjon etter nøytrale uttaksregler fra 62 til 75 år. Levealdersjustering og nøytralt uttak av alderspensjon fra folketrygden skal for de første berørte årskullene gjennomføres ved å benytte såkalte forholdstill.

Levealdersjustering vil si at den enkeltes pensjon ved gitt uttaksalder skal justeres for endringer i befolkningens levealder.

Nøytralt uttak innebærer bl.a. at beregningen av alderspensjonen i tjenestepensjon fra 67 år ikke skal påvirkes av når fleksibel alderspensjon i folketrygden tas ut (for de som måtte velge denne løsningen i stedet for å ta ut offentlig sektor AFP).

For offentlig tjenestepensjonsordning er det innført en individuell garantiordning som sikrer at samlet pensjon etter levealdersjustering ikke blir lavere enn 66 % av pensjonsgrunnlaget ved full opptjenings-tid, det vil si pensjonsnivået som er definert i tjenestepensjonsordningen. Dersom summen av netto tjenestepensjon og alderspensjon fra folketrygden er lavere enn det garanterte beløpet på 66 % av pensjonsgrunnlaget, skal tjenestepensjonsordningen gi et garantitillegg slik at samlet pensjon likevel blir 66 %.

Den **individuelle garantien** sikrer at medlemmer av offentlige tjenestepensjonsordninger med 15 år eller mindre igjen til 67 år er sikret 66 % av pensjonsgrunnlaget ved 67 år etter 30 års opptjening.

¹ Riksmeklingsmannens møtebok er inntatt i sin helhet på slutten av Hovedtariffavtalen 2010.

3.2.2 AVGRENSNING - ÅRSKULLENE TIL OG MED 1953-KULLET

De endrede reglene gjelder fullt ut for årskull til og med 1953-kullet. Disse årskullene får folketrygdens alderspensjon i sin helhet opptjent og beregnet etter dagens regler, men fikk innført fleksibelt uttak, levealdersjustering og ny regulering fra 2011.

Om de nye opptjenings- og beregningsreglene for 1954-kullet og yngre årskull fremgår følgende av lovforarbeidene til lov om AFP for medlemmer av Statens pensjonskasse, Proposisjon 107 L (2009-2010):

“Årskullene fra og med 1954-kullet til og med 1958-kullet omfattes av nye opptjeningsregler i folketrygden og av den individuelle garantien fra tariffoppgjøret 2009. Årskullene fra og med 1959-kullet omfattes av nye opptjeningsregler i folketrygden, men ikke av den individuelle garantien.

Departementet vil komme tilbake med forslag om tilpasning i reglene for tjenstepensjon og samordning for årskullene fra og med 1954-kullet”.

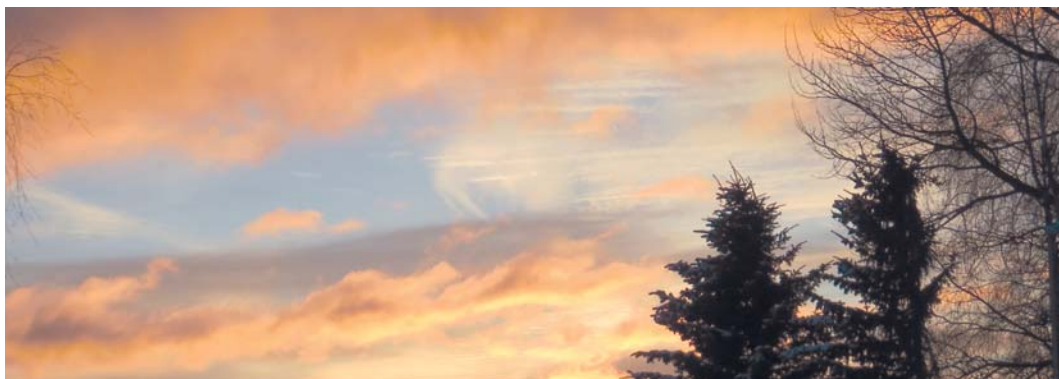
3.2.3 TILPASNING AV REGELVERKET TIL HOVEDTARIFFAVTALEN INNEN KS' SEKTOR

På bakgrunn av at tariffpartene innen KS-området ved tariffrevisjonen 1. mai 2010 implementerte lovforslagene i Proposisjon 107 L i Hovedtariffavtalen (HTA) så langt det ble funnet nødvendig, er kommunal tjenstepensjonsordning tilpasset følgende prinsipper:

- Levealdersjustering
- Flexibelt uttak
- Individuell garanti
- Ny regulering fra 2011

Prinsippet om levealdersjustering er nedfelt i HTA kapittel 2, pkt. 2.1.3. Prinsippet om individuell garanti er nedfelt i HTA kapittel 2, pkt. 2.1.4. De endrede regler for regulering av alderspensjon er nedfelt i HTA kapittel 2, pkt. 2.1.6.

I det følgende illustreres prinsippene levealdersjustering, fleksibelt uttak og individuell garanti gjennom tre beregningseksempler hentet fra Proposisjon 107 L (2009-2010).

3.2.4 EKSEMPEL PÅ LEVEALDERS- JUSTERING AV OFFENTLIG TJENESTE- PENSJON

Når tjenestepensjon og alderspensjon fra folketrygden tas ut samtidig, skal tjenestepensjon og samordningsfradrag først beregnes etter dagens regler, og deretter levealdersjusteres. Levealdersjusteringen av offentlig tjenestepensjon gjennomføres da ved at både brutto tjenestepensjon og samordningsfradragene divideres med forholdstallet i folketrygden som gjelder for den enkelte på uttakstidspunktet.

Eksempel 1, se nedenfor, viser en person som tar ut alderspensjon fra offentlig tjenestepensjonsordning ved 67 år. Forholdstallet 1,054 benyttes i levealdersjusteringen av brutto tjenestepensjon og samordnings-

fradragene. Folketrygdens alderspensjon tas her ut samtidig med tjenestepensjonen, slik at forholdstall 1,054 også skal benyttes ved levealdersjustering av folketrygdens alderspensjon.

Alderspensjonen levealdersjusteres som illustrert i *Eksempel 1*. Eksemplet viser at levealdersjusteringen reduserer samlet pensjon med 14 474 kroner. Om lag en fjerdedel av denne reduksjonen (3 403 kroner) skyldes levealdersjusteringen av offentlig tjenestepensjon. Resten av reduksjonen (11 071 kroner) skyldes at alderspensjonen fra folketrygden har blitt levealdersjustert. Samlet pensjon etter levealdersjustering utgjør 67,7 % av pensjonsgrunnlaget. Dersom inntekten hadde vært høyere eller lavere, ville de beløpsmessige utslagene blitt henholdsvis høyere eller lavere.

Eksempel 1: Levealdersjustering av offentlig tjenestepensjon. Samtidig uttak av alderspensjon fra folketrygden og alderspensjon fra offentlig tjenestepensjonsordning ved 67 år. 1953-kullet

	Pensjon før levealders- justering	Levealders- justering	Pensjon etter levealders- justering
Brutto tjenestepensjon	261 382	261 382/1,054	247 991
- Samordningsfradrag	194 957	194 957/1,054	184 969
= Netto tjenestepensjon	66 425		63 022
+ Grunnpensjon fra folketrygden	72 006	72 006/1,054	68 317
+ Tilleggspensjon fra folketrygden	144 084	144 084/1,054	136 702
= Samlet pensjon	282 515		268 041
Kompensasjonsgrad (%)	71,3		67,7

Kilde: Proposisjon 107 L (2009-2010)

3.2.5 EKSEMPEL PÅ FLEKSIBELT UTТАK AV ALDERSPENSJON FRA FOLKETRYGDEN

Eksempel 2 viser levealdersjusteringen av alderspensjon fra offentlig tjenestepensjon ved 67 år når folketrygdens alderspensjon er tatt ut ved 62 år. Det tas utgangspunkt i samme beregningsgrunnlag som i *Eksempel 1*.

Ved uttak av folketrygdens alderspensjon divideres denne alderspensjonen med forholdstallet som gjelder ved 62 år. Forholdstallet ved 62 år er anslått til 1,340 for personer født i 1953. Når vedkommende fyller 67 år og tar ut offentlig tjenestepensjon, skal denne pensjonen samordnes med folketrygdens alderspensjon. Pensjon og samordningsfradrag skal da levealdersjusteres. Ved levealdersjustering av tjenestepensjon og samordningsfradrag skal forholdstallet ved 67 år (1,054) benyttes.

Eksempel 2 illustrerer at pensjonen fra offentlig tjenestepensjonsordning ikke påvirkes av at folketrygdens alderspensjon er tatt ut før tjenestepensjonen tas ut. Tjenestepensjon etter samordning er 63 022 kroner, som er samme beløp som i *Eksempel 1*, der folketrygdens alderspensjon ble tatt ut samtidig med tjenestepensjonen.

Samlet pensjon er likevel vesentlig lavere i *Eksempel 2* enn i *Eksempel 1*. Dette skyldes at folketrygdens alderspensjon er lavere fordi den er tatt ut ved 62 år, og dermed er dividert på et høyere forholdstall.

Eksempel 2: Levealdersjustering av offentlig tjenestepensjon. Uttak av alderspensjon fra folketrygden ved 62 år og alderspensjon fra offentlig tjenestepensjonsordning ved 67 år. 1953-kullet.

	Pensjon før levealdersjustering	Levealdersjustering	Pensjon etter levealdersjustering
Brutto tjenestepensjon	261 382	261 382/1,054	247 991
- Samordningsfradrag	194 957	194 957/1,054	184 969
= Netto tjenestepensjon	66 425		63 022
+ Grunnpensjon fra folketrygden	72 006	72 006/1,340	53 736
+ Tilleggspensjon fra folketrygden	144 084	144 084/1,340	107 525
= Samlet pensjon	282 515		224 283
Kompensasjonsgrad (%)	71,3		56,6

Kilde: Proposisjon 107 L (2009-2010)

3.2.6 EKSEMPEL PÅ INDIVIDUELL GARANTI

Den individuelle garantiordningen sikrer at samlet pensjon etter levealdersjustering ikke blir lavere enn 66 % av pensjonsgrunnlaget ved full opptjeningstid, det vil si pensjonsnivået som er definert i tjenestepensjonsordningen. Dersom summen av netto tjenestepensjon og alderspensjon fra folketrygden er lavere enn 66 % av pensjonsgrunnlaget, skal tjenestepensjonsordningen gi et garantitillegg slik at samlet pensjon likevel blir 66 %.

Den individuelle garantien kom ikke til anvendelse i *Eksempel 1* og *Eksempel 2*. At samlet pensjon ble høyere enn pensjonsnivået som er garantert i pensjonsordningen (66 %) etter levealdersjusteringen, skyldes at deler av folketrygdens ytelser er unntatt fra samordning (samordningsfordeler).

I *Eksempel 1* utgjorde samordningsfordelene 21 133 kroner (før levealdersjustering), eller 5,3 % av pensjonsgrunnlaget, slik at samlet pensjon før levealdersjustering var 71,3 %.

Dersom man legger til grunn at vedkommende er gift i stedet for enslig, reduseres samordningsfordelene fordi grunnpensjonen fra folketrygden i eksempelet reduseres fra kr. 72 006 (Gjennomsnittlig G i 2009) til kr. 61 205 (0,85 G) uten at samordningsfradraget endres. Pensjonen beregnes da som illustrert i *Eksempel 3*. Samlet pensjon etter levealdersjusteringen blir nå 257 793 kroner, det vil si en kompensasjonsgrad på 65,1 %. Dermed blir samlet pensjon 3 589 kroner lavere enn pensjonsnivået vedkommende er sikret gjennom den individuelle garantien. Den offentlige tjenestepensjonsordningen må dermed utbetale et garantitillegg på 3 589 kroner i tillegg til ordinær tjenestepensjon.

Eksempel 3: Levealdersjustering av offentlig tjenestepensjon. Samtidig uttak av alderspensjon fra folketrygden og alderspensjon fra offentlig tjenestepensjonsordning ved 67 år. Gift. 1953-kullet.

	Pensjon før levealders- justering	Levealders- justering	Pensjon etter levealders- justering
Brutto tjenestepensjon	261 382	261 382/1,054	247 991
- Samordningsfradrag	194 957	194 957/1,054	184 969
= Netto tjenestepensjon	66 425		63 022
+ Grunnpensjon fra folketrygden	61 205	61 205/1,054	58 069
+ Tilleggspensjon fra folketrygden	144 084	144 084/1,054	136 702
= Samlet pensjon	271 714		257 793
Kompensasjonsgrad (%)	68,6		65,1

Kilde: Proposisjon 107 L (2009-2010)

3.3 AFP – OFFENTLIG SEKTOR

3.3.1 VIDEREFØRING AV DAGENS REGLER

Dagens regler for avtalefestet pensjon (AFP) i offentlig sektor skal i henhold til avtale av 4. juni 2009 videreføres.

Dette innebærer at AFP fortsatt skal være en tidsbegrenset ytelse fra 62 til 67 år. Det er et vilkår for å få AFP at en står i stilling på uttakstidspunktet og for øvrig fyller visse individuelle vilkår om forutgående opptjening mv. Stillingen kan fratres helt eller delvis.

Fra 62 til 65 år beregnes AFP i offentlig sektor som tidligere AFP i privat sektor, dvs. som en alderspensjon fra folketrygden med grunn-

pensjon, tilleggspensjon og/eller sært tillegg (folketrygdberegnet AFP). I tillegg ytes et særskilt AFP-tillegg på kr 20 400.

Fra 65 år beregnes AFP som en tjenestepensjon. Dersom en folketrygdberegnet AFP gir en høyere ytelse, har pensjonisten krav på dette beløpet i AFP også etter 65 år. AFP er en samordningspliktig ytelse (med unntak av AFP-tillegget).

3.3.2 AFP SKAL IKKE LEVEALDERS-JUSTERES

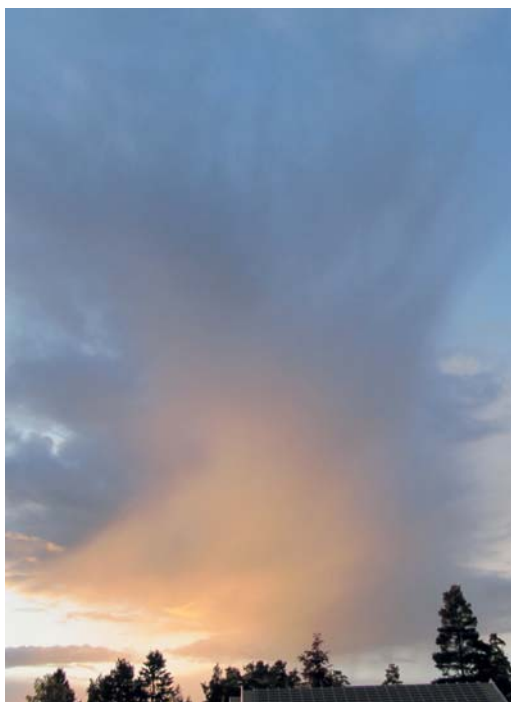
Det følger av lovforarbeidene Prop. 107 L (2009-2010) at AFP i offentlig sektor ikke skal levealdersjusteres.

3.3.3 FORHOLDET MELLOM AFP I OFFENTLIG SEKTOR OG ALDERSPENSJON I FOLKETRYGDEN

Personer i offentlig sektor kan ikke kombinere alderspensjon fra folketrygden før 67 år med folketrygd- eller tjenestepensjonsberegnet AFP.

Det fremkommer i Prop. 107 L (2009-2010) at departementet legger til grunn at en person som har tatt ut alderspensjon fra folketrygden helt eller delvis, og som senere ønsker å ta ut AFP (og fremdeles fyller vilkårene for AFP), har anledning til dette dersom utbetalingen av folketrygdens alderspensjon stoppes.

Tilsvarende må en person som har tatt ut AFP helt eller delvis, senere kunne velge å ta ut folketrygdens alderspensjon. AFP må da stoppes.

4. VURDERING AV PENSJONSFORHOLD

VURDERING AV PENSJONS- FORHOLD I FORKANT AV OG UNDER ANBUDSPROSESSEN

- Kommunene plikter å opptre forretningsmessig. Dette innebærer at kommunen jevnlig – enten selv eller ved hjelp av rådgivere – undersøker markedsbetingelsene mht. administrasjonskostnader, kapitalavkastning, service etc.
- Anbudsprosesser er tidkrevende, og kommunen bør derfor beregne god tid
- Det er kommunestyret som skal fatte endelig vedtak om valg av tjenestepensjonsleverandør
- Områder kommunen bør gjøre seg kjent med er: oversikt over alle prosesser og flyttekostnader, informasjon som skal gis ansatte og pensjonister og håndtering av oppspart kapital

4.1 INNLEDNING

Pensjonskontoret legger i denne pensjonsveileder til grunn at anbudsreglene i lov om offentlige anskaffelser med tilhørende forskrift skal benyttes ved innkjøp av kommunal tjenestepensjon innen KS' tariffområde.

Ved å følge anskaffelsesregelverket, objektiviseres innkjøpsprosessen. Kravet om å velge *”det økonomisk mest fordelaktige tilbud”/ ”hvilket tilbud som har den laveste prisen”*, jfr. forskrift om offentlige anskaffelser (FOA) § 22-2, kan medføre at man blir *”tvunget”* til å flytte sin pensjonsavtale uten at man subjektivt sett ønsker det.

Flere av tildelingskriteriene listet opp i kapittel 10 kan være hovedtemaer som kommunen/virksomheten bør gjøre seg kjent med og holde seg løpende orientert om. Her bør nåværende pensjonsleverandør fremskaffe underlag og informasjon.

4.2 ANBEFALINGER NÅR KOMMUNENS/ VIRKSOMHETENS PENSJONSFORHOLD SKAL VURDERES

Gjennomføring av en anbudsprosess kan være tidkrevende. Det anbefales derfor at man er tidlig ute og bruker god tid når man skal vurdere sitt pensjonsforhold, og som senere kan munne ut i en anbudsutlysning.

Formannskapet/rådmannen får da bedre tid til å vurdere innkomne tilbud før innstillingen sendes til kommunestyret/fylkestinget/styret. God tid gir bedre mulighet til å rette opp eventuelle feil før endelig vedtak om flytting skal fattes i kommunestyret

[senest 1. desember]. Det minnes i den anledning om at fristen for fristillelse fra nåværende pensjonsleverandør er 30. september inneværende år.

I det følgende vil det redegjøres for en del momenter som er særlig viktig å være seg bevisst når man skal vurdere pensjonsforholdene i sin kommune/virksomhet.

- Vurdere etablering av pensjonsutvalg (dvs. en arbeidsgruppe)
- Kommunestyrets behandling
- Bistand fra Pensjonskontoret
- Bruk av forsikringsrådgiver/-megler
- Flytting – viktige momenter

4.3 NEDSETTELSE AV PENSJONSUTVALG

Det er hensiktsmessig at man på et tidlig tidspunkt nedsetter et pensjonsutvalg til å jobbe med pensjonsforholdene i kommunen/virksomheten. Et slikt utvalg kan gjerne settes ned et år før man evt. har planer om legge pensjonsleveransen ut på anbud.

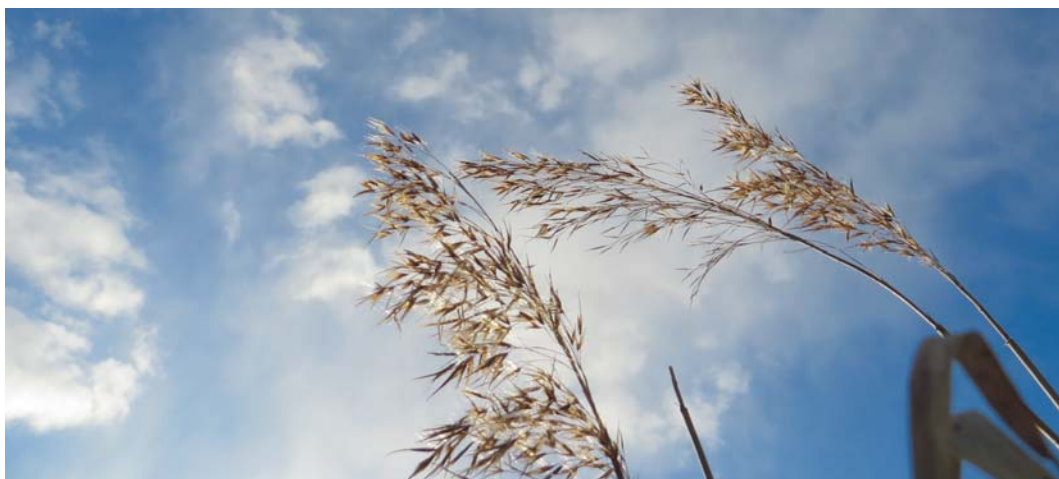
Pensjonsutvalget bør være bredt sammensatt, med representanter både fra kommunestyret, kommunens administrasjon samt tillitsvalgte. Et pensjonsutvalg kan da eksempelvis bestå av ordfører, rådmann, kommunalsjef, økonomi-, personal- og innkjøpsansvarlig og tillitsvalgte.

4.4 KOMMUNESTYRETS BEHANDLING

Hovedtariffavtalen (HTA) pkt. 2.1.10, femte ledd sier at det er kommunestyret/fylkestinget/styret som skal fatte *“endelig avgjørelse”* i forhold til flytting av en pensjonsavtale.

Selv om det ikke er påkrevet etter Hovedtariffavtalen, er det en fordel om kommunestyret også fatter beslutning om følgende i forbindelse med en anbudsprosess:

- Vedtak om å gå på anbud
- Fastsettelse av tildelingskriterier
- Vekting av tildelingskriteriene

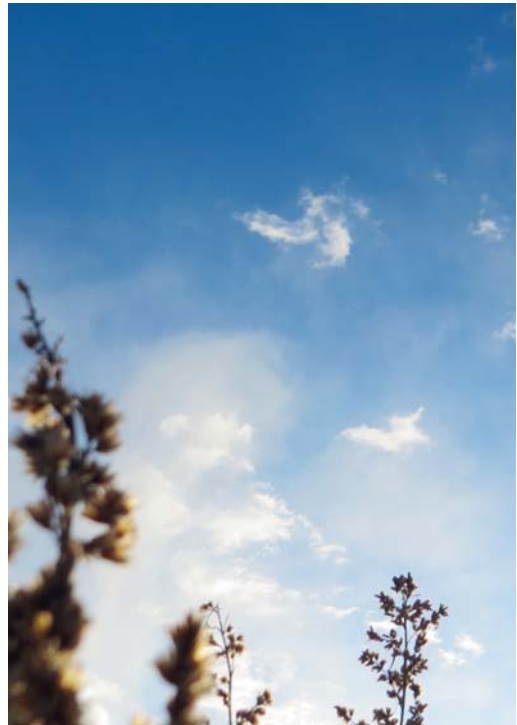

Det er viktig at kommunestyret ikke fraviker beslutningen om tildelingskriterier og vekting når det skal fattes endelig vedtak om flytting, men fastholder og bygger sitt vedtak på dette utgangspunkt. Slik reduseres muligheten for at kommunestyret kommer til en konklusjon som ikke samsvarer med administrasjonens innstilling og/eller at konklusjonen mangler tilstrekkelig saklig begrunnelse, jfr. FOA §§ 22-2, 22-3 og 20-16 – se kapittel 5.11.3.

Dette var en av problemstillingene og hovedankepunktet i de to sakene som ble klaget inn for Klagenemnda for Offentlige Anskaffelser (KOFA) høsten 2006 – **Sak 2006/161** og **Sak 2006/159**.

Også i sak **2009/20** fant KOFA at det ikke forelå tilstrekkelig begrunnelse. Klagenemnda fant her at vedtaket var i strid med kravene til etterprøvbarhet og gjennomsiktighet, jfr. LOA § 5. Dette fordi innklagede tildelte kontrakt til den som etter det dokumenterte hadde innlevert det nest beste tilbudet, uten at det var redegjort for valget.

Forut for kunngjøring må kommunestyrets arbeid med konkurransegrunnlaget skje for lukkede dører, og alle involverte har taushetsplikt. Dette for å sikre at ingen leverandører får informasjon fra konkurransegrunnlaget før dette legges ut på DOFFIN. Dette gjelder også når kommunestyret drøfter fastsettelse av tildelingskriterier og vekting – se kapittel 5.9.3.

4.4.1 KOMMUNESTYRET MÅ FATTE BESLUTNING OM VALG AV LEVERANDØR

Det følger av HTA pkt. 2.1.10 femte ledd at det er kommunestyret/fylkestinget/styret selv som må fatte den endelige beslutning om flytting. Denne myndighet kan ikke delegeres til formannskapet eller kommunens administrasjon. Det minnes i den anledning om arbeidsgivers plikt til å drøfte skifte av selskap/pensjonsleverandør med tillitsvalgte *tidligst mulig, og senest før oppsigelse* av innværende tjenestepensjonsleverandør, jfr. HTA pkt. 2.1.10 første og siste ledd. Pensjonskontoret anbefaler at de tillitsvalgte tas med på drøfting før tildelingskriteriene og innbyrdes vekting av kriteriene vedtas.

De alminnelige bestemmelsene i kommune-loven om delegasjon av vedtaksmyndighet til formannskapet kan ikke gjøres gjeldende innenfor dette spesielle område av tariff-avtalen.

4.5 BISTAND FRA PENSJONSKONTORET

En av Pensjonskontorets oppgaver er å føre tilsyn med leverandørenes praktisering av gjeldende pensjonsbestemmelser nedfelt i Hovedtariffavtalen innen KS-området. Dermed understrekes samtidig Pensjonskontorets nøytrale rolle overfor leverandørene.

Pensjonskontoret kan bidra med generell informasjon og veiledning om regelverk og praktiske forhold i forkant av og under anbudsprosessen. Utarbeidelse av årlige utgaver av innkjøpsveileder m/tilhørende konkurransegrunnlag og referanseplan er et bidrag i så måte.

Som følge av Pensjonskontorets tilsynsrolle, vil det ikke være anledning til å opptre som rådgiver i en anbudsprosess – se kapittel 6.4 og 6.5.

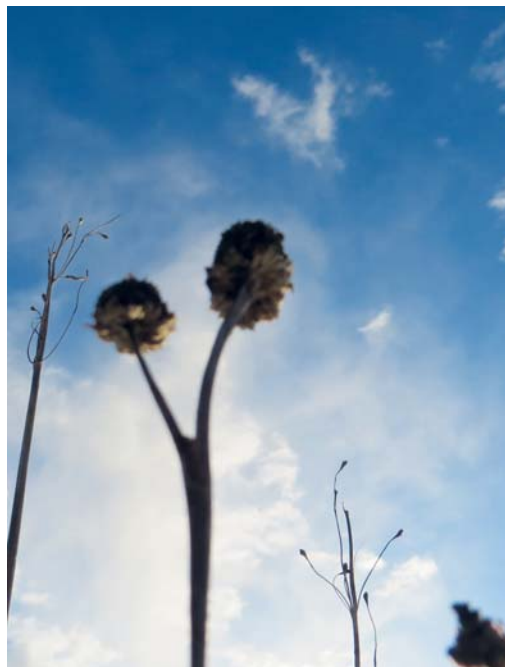
4.6 BRUK AV FORSIKRINGSRÅDGIVERE/MEGLERE

De siste års anbudsprosesser har vist at de fleste kommuner/virksomheter benytter rådgiver når pensjonsleveransen skal legges ut på anbud. Spørsmål om bruk av ekstern rådgiver vil være et naturlig tema for kommunen å ta stilling til. Anskaffelse av forsikringsrådgiver må skje i henhold til anskaffelsesreglene. Det vises til 8.5.1 for nærmere omtale.

Pensjonskontorets innkjøpsveileder og konkurransegrunnlag m/tilhørende referanseplan gjør behovet for rådgiver noe mindre på det forberedende stadium av anbudsprosessen. Det vil i første rekke være i evalueringsfasen, dvs. ved sammenligning og vurdering av de innkomne tilbud, behovet for rådgivning kan være til stede.

Tidligere års anbudsprosesser har vist at de aller fleste kommuner/virksomheter benyttet Pensjonskontorets konkurransegrunnlag i sin anbudsutlysning og tilbudsinnhenting. Noen kommuner/virksomheter benyttet deler av det, og enkelte rådgivere utarbeidet en egen del som et tillegg.

Det vises til nærmere beskrivelse i kapittel 8 om forsikringsrådgivere/-meglere.

4.7 FLYTTING – VIKTIGE MOMENTER

Kommunen bør gjøre seg kjent med rammer rundt en eventuell flytting av pensjonsordningen. Av viktige områder nevnes:

- Oversikt over alle prosesser og flyttekostnader
- Informasjon til ansatte og pensjonister
- Håndtering av oppspart kapital

4.7.1 OVERSIKT OVER ALLE PROSESSER OG FLYTTEKOSTNADER

Det bør innhentes oversikt over alle aktiviteter i en flytteprosess. Det bør klart fremgå hvilke oppgaver og hvilket ansvar henholdsvis det fraflyttede og tilflyttede livselskap har, i tillegg til kommunen selv.

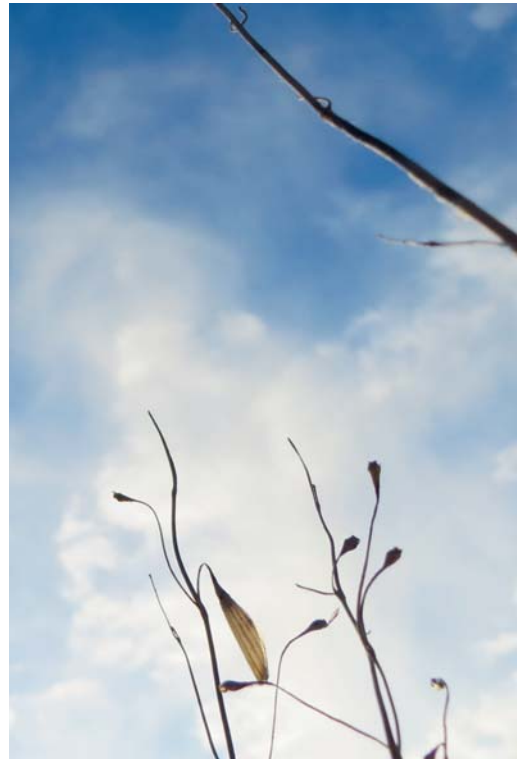
Pensjonsleverandørene bør kunne redegjøre for de ulike kostnadsarter (direkte og indirekte) som oppstår ved en eventuell flytting, og hvordan belastning finner sted.

4.7.2 INFORMASJON TIL ANSATTE OG PENSJONISTER

Informasjonsomfanget overfor ansatte og pensjonister bør kartlegges. Her bør inngå tidsfrister, krav til innhold og form, samt hvem som er ansvarlig for hver aktivitet.

4.7.3 HÅNDTERING AV OPPSPART KAPITAL

Eksisterende og/eller potensielle pensjonsleverandører bør kunne redegjøre for henholdsvis lovpålagt og valgfri behandling av oppspart kapital ved en eventuell flytting.

5. ANSKAFFESES- PROSESSEN

ANSKAFFELSESPROESSEN

- Krav om likebehandling, forutberegnelighet, gjennomsiktighet og etterprøvnbarhet er grunnleggende i regelverket for offentlige anskaffelser
- Anskaffelser skal så langt mulig være basert på konkurranse
- EU-domstolen avsa 15. juli 2010 dom som bekrefter at kommunenes kjøp av tjenestepensjon er undergitt regelverket for offentlige anskaffelser
- Klagenemnda for offentlige anskaffelser (KOFA) har fattet flere avgjørelser på området for kommunal tjenestepensjon
- Departementet har laget en veileder til anskaffelsesregelverket, se http://www.regjeringen.no/nb/dep/fad/dok/veiledninger_og_brosjyrer/2012/veileder-til-reglene-om-offentlige-anska.html?id=437022

5.1 INNLEDNING

Lov om offentlige anskaffelser (LOA) trådte i kraft 1. juli 2001. Tilhørende forskrift (FOA) trådte i kraft 1. januar 2007.

Både anskaffelsesloven og anskaffelsesforskriften bygger på EUs direktiver om offentlige anskaffelser. Norge er gjennom EØS-avtalen forpliktet til å følge dette regelverket.

Dette kapitlet beskriver hovedelementene i anskaffelsesprosessen. Søkelyset rettes på innkjøp av pensjon og vektlegger de forhold som gjelder på dette spesielle område.

Pensjonskontoret minner om at det for kontrakter kunngjort etter 1. juli 2012 er innført nye bestemmelser om karens og suspensjon av oppdragsgivers adgang til å inngå kontrakter, med tilhørende sanksjoner ved brudd på regelverket.

Anskaffelsesprosessen er valgt beskrevet gjennom følgende faser:

1) Planlegging, 2) Beslutning om anbudsprosess, 3) Utarbeidelse av konkurransegrunnlag, 4) Kunngjøring, 5) Vurdering av kvalifikasjonskrav, 6) Evaluering av tilbud og valg av leverandør, 7) Kontraktsinngåelse.

Kapitlet har således en trinnvis oppbygging og beskriver de ulike fasene i anskaffelsesprosessen nærmere.

5.2 AVGJØRELSE I EU-DOMSTOLEN

EU-domstolen avsa 15. juli 2010 dom i **sak C-271/08**. Her ble Tyskland dømt for å ha satt til side EU-rettslige regler etter traktaten og

anskaffelsesdirektiver fordi kommunene ikke hadde fulgt anbudsreglene ved kjøp av tjenestepensjon.

Domstolens avgjørelse bekrefter at kommunenes kjøp av tjenestepensjon skal følge regelverket for offentlige anskaffelser.

5.3 AVGJØRELSER I KOFA

Klagenemnda for offentlige anskaffelser (KOFA) har gitt følgende veiledende avgjørelser på området for kommunal tjenestepensjon: 2006/159, 2006/161, 2009/10, 2009/19, 2009/20, 2009/44 og 2010/129.

I de to førstnevnte sakene slo KOFA eksplisitt fast at lov og forskrift om offentlige anskaffelser må følges ved innkjøp av tjenestepensjon.

KOFAs avgjørelser er tilgjengelig på www.kofa.no.

5.4 GRUNNLEGGENDE PRINSIPPER

Formålet med anskaffelsesregelverket fremkommer i lov om offentlige anskaffelser (LOA) § 1 som lyder:

“Loven og tilhørende forskrifter skal bidra til økt verdiskapning i samfunnet ved å sikre mest mulig effektiv ressursbruk ved offentlige anskaffelser basert på forretningsmessighet og likebehandling. Regelverket skal også bidra til at det offentlige opptrer med stor integritet, slik at allmennheten har tillit til at offentlige anskaffelser skjer på en samfunnstjenlig måte”.

Krav om likebehandling, forutberegnelighet, gjennomsiktighet og etterprøvbarehet er

grunnleggende i regelverket for offentlige anskaffelser, jfr. LOA § 5. Anskaffelser skal så langt mulig være basert på konkurranse, jfr. LOA § 5 (2).

5.4.1 KRAVET TIL LIKEBEHANDLING

Kravet til likebehandling er det viktigste grunnprinsippet.

Et av formålene med regelverket er å sikre konkurranse ved å fastsette forutberegnelige vilkår og derigjennom sikre likebehandling av leverandørene. Oppdragsgiver er forpliktet til å sikre at leverandørene likebehandles gjennom hele anskaffelsesprosessen, det vil si både ved kontakt med leverandørene, utforming av spesifikasjoner, valg av tilbudsform, kvalifisering av leverandører og tildeling av oppdraget.

I **KOFA-sak 2006/161** fant KOFA at kravet til likebehandling var brutt ved at kun en av tilbyderne var gitt anledning til å ha møter med innklagede. Her var også kravet til etterprøvbarehet brutt ved at det ikke var skrevet møtereferat.

5.4.2 KRAVET TIL FORUTBEREGNELIGHET

Kravet til forutberegnelighet, jfr. LOA § 5 (3), innebærer at leverandørene før de inngir tilbudene skal vite hvilke regler som gjelder for konkurransen, hvilke krav som stilles til dem for å delta i konkurransen, hvilke krav som stilles til det som skal leveres og hvilke elementer som vil bli vektlagt når oppdragsgiver skal velge vinneren av konkurransen.

Ved at leverandørene vet hvilke regler som skal følges, kan de også kontrollere hvorvidt reglene blir fulgt.

I **KOFA-sak 2009/44** var et av tildelingskriteriene *"Tilleggsytelser, ... og lignende"*. KOFA fant at tildelingskriteriet ikke tilstrekkelig presist anga hva som skulle vektlegges.

KOFA fant dermed at FOA § 22-2 (2) var brutt. I tillegg fant KOFA at klarhetskravet og kravet til forutberegnelighet i lovens § 5 var brutt ved å benytte tildelingskriteriet *"Tilleggsytelser, ... og lignende"* ved anskaffelse av offentlig tjenestepensjon. (Se også 5.12.2).

I **KOFA-sakene 2009/10** og **2009/19** var blant annet HMS oppført som tildelingskriterium. KOFA fant i begge sakene at HMS som tildelingskriterium ved kjøp av offentlig tjenestepensjon ikke hadde tilstrekkelig tilknytning til kontraktens gjenstand slik det var fremsatt i konkurransegrunnlaget.

FOA § 22-2 (2) var således brutt ved å benytte HMS som tildelingskriterium på en slik måte at det ikke identifiserte det økonomisk mest fordelaktige tilbud. (Se også 5.11.2).

5.4.3 KRAVET TIL ETTERPRØVBAREHET

Kravet til etterprøvbarehet, jfr. LOA § 5 (3), medfører at oppdragsgiver skal sikre dokumentasjon for anskaffelsesprosessen, og må ses i sammenheng med kravet til gjennomsiktighet. Etterprøvbarehetskravet innebærer at oppdragsgivers vurderinger, beslutninger, referater fra møter mv. bør nedtegnes.

Etterprøvbarehetskravet setter også krav til oppdragsgivers utforming av konkurransegrunnlaget med supplerende dokumenter, samt dokumentasjon av anskaffelsesprosessen. Dokumentasjonen må være klar, entydig og utfyllende.

Dette kan virke tvisteforebyggende og sikre en effektiv håndhevelse av reglene, og dermed bidra til likebehandling av leverandørene.

I **KOFA-sak 2009/20** fant KOFA at kravene til etterprøvbarehet og gjennomsiktighet i lovens § 5 var brutt pga utilstrekkelig begrunnelse for at kontrakt ble tildelt en leverandør som etter det dokumenterte ikke hadde det økonomisk mest fordelaktige tilbudet.

Kommunestyret valgte i denne saken å fravike formannskapetets innstilling. Kommunestyret endret verken poenggivningen på tildelingskriteriene eller viste til at det hadde foretatt en annen vurdering enn den rådgiver la til grunn i sin korrigerende vurdering. Kommunestyret begrunnet valget av tjenestepensjons-

leverandør særlig med at valgte leverandør hadde den laveste premien.

KOFA kunne ikke se at innklagedes tildelingsbeslutning og begrunnelse for at denne leverandøren samlet sett hadde den laveste premien, var i overensstemmelse med regelverkets krav til etterprøvbarhet. Dette fordi det ikke kunne etterprøves hvordan en slik vurdering slo ut i forhold til øvrige tildelingskriterier. (Se også 5.11.3).

I **KOFA-sak 2006/159** kunne ikke kommunen dokumentere kommunestyrets evaluering av tildelingskriteriene, hvorfor det fravek administrasjonens innstilling, samt hvilke forhold valgte leverandør hadde uttalt seg om i et formannskapsmøte. KOFA fant at den manglende begrunnelsen for fravikelse av administrasjonens innstilling ved valg av leverandør var brudd på lovens krav til etterprøvbarhet og gjennomsiktighet.

I **KOFA-sak 2006/161** fant KOFA at kravene til etterprøvbarhet var brutt ved at det ikke var ført referat fra møtene.

KOFA fant også at innklagede hadde brutt regelverkets krav til tildelingsevaluering idet

kontrakten ikke var tildelt på basis av en uttømmende evaluering av samtlige tildelingskriterier, samt at innklagede ikke hadde vurdert forhold administrasjonen hadde funnet grunn til å rangere tilbudene på grunnlag av.

Regelverkets krav til begrunnelse var heller ikke overholdt.

5.5 SKJEMATISK OVERSIKT OVER ANSKAFFELSESPROSESSEN

Det forutsettes at kontraktens verdi overstiger terskelverdiene (NOK 1,6 millioner, jfr. FOA § 2-2).

5.6 PLANLEGGING

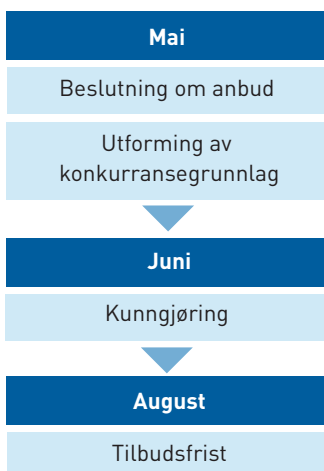
Det er viktig at oppdragsgiver planlegger og gjør et grundig forarbeid før man bestemmer seg for å legge pensjonsleveransen ut på anbud, ikke minst med tanke på de kostnader som oppstår som følge av en slik prosess.

Kartlegging av kommunens egen pensjonskompetanse, samt vurdering av behov for ekstern bistand bør inngå i denne fasen.

5.7 BESLUTNING OM ANBUDSPROSESS

Fristen for å si opp pensjonsavtalen er 30. september jfr. TPO-vedtektene § 14-1 litra a. I tillegg har FOA kapittel 19 fristbestemmelser. Av den grunn bør beslutning om anbudsprosess tas senest i mai måned, med utlysning i TED-databasen senest i slutten av juni måned.

Dette gir følgende forslag til fremdriftsplan:

5.8 UTARBEIDELSE AV KONKURRANSEGRUNNLAG

5.8.1 INNLEDNING

Konkurransegrunnlaget er det dokument som ligger til grunn for konkurransen. Kravene til konkurransegrunnlaget fremgår av FOA § 17-1.

I åpen anbudskonkurranse skal konkurransegrunnlaget utleveres til samtlige tilbydere som ønsker å delta i konkurransen. Tilbyderne skal få oversendt konkurransegrunnlaget i samme form og med samme innhold. Dette følger bl.a. av kravet til likebehandling i LOA § 5. Etter FOA § 19-1 (5) skal konkurransegrunnlaget sendes leverandøren senest 6 dager etter at forespørsel om å delta er mottatt.

Pensjonskontoret har utarbeidet et forslag til konkurransegrunnlag som tilfredsstillende FOAs krav til hva konkurransegrunnlaget skal inneholde.

5.8.2 KONKURRANSEGRUNNLAGETS INNEHOLD

FOA § 17-1 regulerer hvilke opplysninger som skal inntas i konkurransegrunnlaget.

Reglene for konkurransen skal gjøres kjent, og opplysninger som har betydning for tilbyderne, angis. Konkurransegrunnlaget skal også beskrive hva som skal anskaffes. I tillegg skal det opplyses hvilke kriterier som vil bli brukt for kvalifisering av tilbyderne og tildeling av kontrakt.

Ved anbudskonkurranser skal konkurransegrunnlaget være så utfyllende at det ikke er behov for muntlig dialog mellom partene. Konkurransegrunnlaget må være så klart og uttømmende at det sammen med et tilbud og aksept av dette, vil utgjøre en fullstendig avtale.

Det er viktig å huske at det i åpen anbudskonkurranse er forbudt med forhandlinger, jfr. FOA § 21-1. *Det er likevel adgangen til å la alle tilbydere presentere sine tilbud, så lenge det ikke tilkommer ny informasjon eller at avgitt tilbud endres i noen form, se 5.9.4.*

5.8.3 ÅPEN ANBUDSKONKURRANSE

Åpen anbudskonkurranse er en anskaffelsesprosedyre som tillater alle interesserte leverandører å gi tilbud, men som ikke tillater forhandling, jfr. FOA § 4-2 (a).

KOFA

I **KOFA-sak 2010/129** fant KOFA at innklagede hadde brutt FOA § 14-1 (1) ved å gjennomføre anskaffelsen av offentlig tjenstepensjonsordning som en konkurranse med forhandling. Dette innebærer at det ikke er anledning til å kunngjøre denne type anbud som konkurranse med forhandling.

Pensjonskontorets styre

Pensjonskontorets styre fattet følgende vedtak på styremøte 10. mars 2011:

“På bakgrunn av KOFAs avgjørelse i sak 2010/129 konkluderer KS Advokatenes med at åpen anbudskonkurranse er den konkurranseform som må benyttes ved anskaffelse av offentlig tjenstepensjon. Styret for Pensjonskontoret slutter seg til dette”.

5.8.4 FORHANDLINGSFORBUDET

Ved åpen og begrenset anbudskonkurranse er det ikke tillatt å endre tilbudene eller forsøke og endre tilbudene gjennom forhandlinger, jfr. FOA § 21-1 (1).

Det er i FOA § 21-1 (2) angitt hvilke avklaringer av tilbudene som er tillatt. Oppdragsgiver har en begrenset adgang til å innhente nærmere opplysninger om leverandørene for å få klarlagt uklarheter og ufullstendigheter i tilbudene.

For øvrig skal oppdragsgiver selv rette opp åpenbare feil dersom det er utvilsomt hvordan feilen skal rettes. Dette følger av FOA § 21-1 (3).

Det er derfor meget begrensede muligheter for å rette opp i de innkomne tilbudene.

5.8.5 HVILKEN YTELSE SOM SKAL ANSKAFFES

FOA § 17-1 (1) (a) slår fast at konkurransegrunnlaget skal angi hvilken ytelse som skal anskaffes. Anskaffelsen beskrives enten ved en behovsspesifikasjon, ved funksjonskrav eller ved detaljerte kravspesifikasjoner.

5.8.6 EKSEMPEL PÅ OPPBYGGING AV ET KONKURRANSEGRUNNLAG

Pensjonskontoret anbefaler at vektingsmatrisen inntas i konkurransegrunnlaget.

Et konkurransegrunnlag kan f.eks. ha følgende innhold:

1. Innledning

2. Generelt om anbudet

- Avtalens varighet
- Antall leverandører
- Anbudsinhold
- Avklaringsmøter
- Anbudsåpning
- Konfidensielt
- Supplerende opplysninger
- Anbudet
- Språk
- Tidsfrister
- Avvisningsgrunner og forkastning
- Statistikk

3. Kravspesifikasjon

- Omfang
- Kravspesifikasjon, produkt
- Kravspesifikasjon, leverandør

4. Kvalifikasjonskrav til leverandør

5. Tildelingskriterier

6. Leverandør opplysninger

- Firmaregistrering
- Skatteattest/kemnerattest
- Beskrivelse av bedriften
- HMS-erklæring
- Lovlig etablert foretak (herunder virksomhetskonsesjoner)

7. Svar på anbud, anbudsfrist o.a.

8. Vedlegg

- Innkjøpsvilkår
- Prisskjemaer
- HMS-skjema

5.9 KUNNGJØRING

5.9.1 INNLEDNING

Kunngjøringsplikten er en av oppdragsgivers viktigste plikter. Hensikten er å skape effektiv konkurranse mellom leverandørene.

5.9.2 FREMGANGSMÅTEN VED KUNNGJØRINGER

Fremgangsmåten ved kunngjøringer beskrives i FOA § 18-1.

Kunngjøringen skal skje i samsvar med skjemaer fastsatt av Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet (FAD). Skjemaene tilfredsstillende krav som stilles i EU-direktivenes kunngjøringsmodeller.

Kunngjøringen skal sendes for kunngjøring i Doffin og videresendes til TED-databasen jfr. FOA § 18-1 (3). Doffin (Databasen for Offentlige Innkjøp) er den offisielle databasen for kunngjøringer, mens TED-databasen er den europeiske offisielle databasen for kunngjøringer.

Det er bare kunngjøringen i TED-databasen som er rettsgyldig, jfr. FOA § 18-1 (2). Dersom det ikke er samsvar mellom kunngjøringen i TED-databasen og kunngjøringen i Doffin-databasen, går kunngjøringen i TED-databasen foran.

Det avgjørende tidspunkt for beregning av tilbudsfristene er *avsendelsesdatoen* til TED-databasen, jfr. FOA § 19-1.

5.9.3 FORBUD MOT ANNEN OFFENTLIGGJØRING FØR KUNNGJØRINGEN SENDES TED-DATABASEN

Det er forbud mot annen offentliggjøring før kunngjøringen sendes TED-databasen, jfr. FOA § 18-1 (4).

Forbudet mot offentliggjøring er et utslag av likebehandlingsprinsippet. Diskusjoner knyttet til innholdet i konkurransegrunnlaget må derfor holdes internt i kommunen inntil kunngjøring skjer.

5.9.4 TILBUDSFRISTER

Generelt om tilbudsfrister

Oppdragsgiver plikter å fastsette frister som ikke er kortere enn de minimumsfristene som følger av FOA § 19-1. Oppdragsgiver kan derimot sette lengre frister enn minimumsfristene.

Ved åpen anbudskonkurranse er fristen for å levere tilbud som hovedregel minst 45 dager fra den dag kunngjøringen ble sendt TED-databasen, jfr. FOA § 19-1 (1). Oppdragsgiver må spesielt ta hensyn til kontraktens kompleksitet og tiden det tar å utarbeide tilbud.

Tilbudsfristen kan forkortes dersom oppdragsgiver har publisert en veiledende kunngjøring i samsvar med § 18-2 minst 45 dager og høyst 12 måneder forut for kunngjøringen. Den veiledende kunngjøringen må inneholde alle de opplysningene som fremgår av kunngjøringsskjema for veiledende kunngjøringer, i den utstrekning disse opplysningene forelå på kunngjøringstidspunktet.

Fristen skal være tilstrekkelig lang til at interesserte leverandører kan levere tilbud, og bør generelt være minst 29 dager. Under ingen omstendighet må tilbudsfristen settes kortere enn 22 dager fra datoen for avsendelse av kunngjøringen.

Åpen anbudskonkurranse

Tilbudsfrist 45 dager

5.10 VURDERING AV KVALIFIKASJONSKRAV

5.10.1 INNLEDNING

Kvalifikasjonskrav er de minimumskrav oppdragsgiver kan stille til leverandørene, herunder til deres tekniske kvalifikasjoner og finansielle og økonomiske stilling, jfr. FOA § 17-4 (1).

Kravene skal sikre at leverandørene er egnet til å kunne oppfylle kontraktsforpliktelsene, og skal stå i forhold til den ytelse som skal leveres, jfr. FOA § 17-4 (2).

5.10.2 FORHOLDET MELLOM KVALIFIKASJONSKRAV OG TILDELINGSKRITERIER

FOA § 20-1 regulerer forholdet mellom kvalifikasjonskrav og tildelingskriterier:

“Etter at kvalifikasjonene til de leverandører som ikke er avvist er vurdert i samsvar med reglene i § 17-4 (kvalifikasjonskrav) til § 17-15 (HMS-egenerklæring), skal kontrakt tildeles på grunnlag av kriterier fastlagt etter § 22-2 (kriterier for valg av tilbud)”.

Dersom en tilbyder ikke oppfyller kvalifikasjonskravene skal tilbudet avvises, jfr. FOA § 20-12.

I EU-domstolens sak **C-532/06 – Lianakisdømmen** – vurderte domstolen lovligheten av nærmere angitte tildelingskriterier. Bakgrunnen for dette var direktivenes krav om sontring mellom kvalifikasjonskrav og tildelingskriterier, under henvisning til praksis fra EU-domstolen, særlig i sak **C-31/87 – Beentjes-saken**.

Dommen har avklart følgende punkter:

- Det skal foretas en separat vurdering av om kvalifikasjonskravene er oppfylt. Deretter skal oppdragsgiver vurdere tilbudene med henblikk på de angitte tildelingskriteriene.
- Det er ikke anledning til å vektlegge de samme forholdene som allerede har vært vurdert som kvalifikasjonskrav, når tildelingskriteriene skal stilles opp.
- De forhold som vektles i tildelingskriteriene må være egnet til å identifisere de økonomisk mest fordelaktige tilbudet.

Sagt på en annen måte: Kvalifikasjonskravene skal avgjøre om en leverandør er egnet til å gjennomføre kontrakten. Dette er minstekrav som stilles til leverandørene og som må være oppfylt for at en leverandør skal få være med i konkurransen. Når leverandøren først har oppfylt minstekravet, er det kun forhold som viser godheten av selve tilbudet som kan vektlegges. Tildelingskriteriene må dermed ha tilknytning til selve kontraktsgjenstanden og ikke knytte seg til leverandøren som sådan.

KOFA-sak 2008/120 gjennomgikk Lianakisdommen og vurderte forholdet mellom kvalifikasjonskrav og tildelingskriterier på en grundig måte.

Dommen måtte ifølge KOFA forstås slik at oppfyllelsesevne i forhold til en definert tjeneste alltid må regnes som et kvalifikasjonskrav, og som ikke kan videreføres eller gjentas som et tildelingskriterium.

KOFA uttalte videre at kriterier som *”kompetanse”* og *”erfaring”* etter omstendighetene likevel kunne inngå i en kvalitativ sammenligning mellom leverandørenes tilbudte tjenestekvalitet, der konkurransegrunnlaget ikke låste oppfyllelsen til kontraktsvilkår om tjenestens innhold eller leveringstid.

Imidlertid fant KOFA at konkurransegrunnlaget ikke klargjorde tilstrekkelig at kriteriene skulle gjelde mer og annet enn de grunnleggende kvalifikasjonskrav som allerede var omtalt og vurdert. Innklagedes håndtering av evalueringen skjedde dermed ikke slik leverandørene kunne forvente ut fra det kunngjorte, og brøt dermed kravet til forutberegnelighet i lovens § 5.

5.11 EVALUERING AV TILBUD OG VALG AV LEVERANDØR

5.11.1 INNLEDNING

I tildelingsfasen skal tilbudene evalueres og sammenlignes med utgangspunkt i de forhåndsfastsatte tildelingskriterier. FOA § 22-2 fastsetter hvilke tildelingskriterier oppdragsgiver kan benytte.

5.11.2 HOVEDTILDELINGSKRITERIER

Tildelingen skal enten skje på basis av hvilket tilbud som er det *økonomisk mest fordelaktige*, eller utelukkende ut fra hvilket tilbud som har den laveste prisen, jfr. FOA § 22-2 (1).

Ved tildeling til lavest pris kan det bare legges vekt på den tilbudte prisen. Ved tildeling etter det økonomisk mest fordelaktige tilbudet, skal oppdragsgiver legge vekt på andre forhold i tillegg til pris. Man kan legge vekt på et bredt sett av tildelingskriterier. I § 22-2 er det listet opp eksempler på slike kriterier.

Pensjonskontoret anbefaler at man benytter det økonomisk mest fordelaktige tilbudet.

I Pensjonsveilederens kapittel 10 omtales aktuelle tildelingskriterier.

I **KOFA-sakene 2009/10** og **2009/19** fant KOFA at FOA § 22-2 (2) var brutt ved å benytte HMS som tildelingskriterium på en slik måte at det ikke identifiserte det økonomisk mest fordelaktige tilbud.

KOFA fant i begge sakene at HMS som tildelingskriterium ved kjøp av offentlig tjenestepensjon ikke hadde tilstrekkelig

tilknytning til kontraktens gjenstand slik det var fremsatt i konkurransegrunnet.

I **KOFA-sak 2009/44** fant KOFA at FOA § 22-2 (2) var brutt ved at tildelingskriteriet "*Tilleggsytelser, ...og lignende*" ikke tilstrekkelig presist anga hva som skulle vektlegges.

5.11.3 BEGRUNNELSE FOR VALG AV LEVERANDØR

Etter beslutning om hvem oppdragsgiver tildeler kontrakt er foretatt slår FOA § 22-3 fast følgende krav til oppdragsgivers meddelelse av kontraktstildelingen:

- Meddelelsen skal være *skriftlig* og gis *samtidig* til alle deltakerne
- Meddelelsen skal inneholde en *begrunnelse* for valget i samsvar med § 20-16 første ledd (oppdragsgivers begrunnelsesplikt)
- Meddelelsen skal angi *frist* for leverandører til å klage over beslutningen (karensperiode)

FOA § 20-16 omhandler omfanget av oppdragsgivers begrunnelsesplikt. Oppdragsgiver skal i begrunnelsen for tildelingen opplyse navnet på den som fikk kontrakten og gi en redegjørelse for det valgte tilbudets egenskaper og relative fordeler i samsvar med angitte tildelingskriterier.

Formålet med begrunnelsesplikten er å gi leverandørene mulighet til å kontrollere om konkurransen er korrekt gjennomført.

KOFA fant i **sak 2006/161** og **sak 2006/159** at det forelå brudd både på bestemmelsene om at tildelingen skal skje på basis av hvilket tilbud som er økonomisk mest fordelaktig (§ 22-2) og krav om begrunnelse (§ 22-3, jfr. § 20-16).

Også i **sak 2009/20** fant KOFA at det ikke forelå tilstrekkelig begrunnelse. KOFA fant her at det var i strid med kravene til etterprøvbarhet og gjennomsiktighet i lovens § 5 å tildele kontrakt til den som etter det

dokumenterte hadde innlevert det nest beste tilbudet, uten at valget var nærmere begrunnet.

For mer informasjon om begrunnelsesplikten vises til departementets veileder, se http://www.regjeringen.no/nb/dep/fad/dok/veiledninger_og_brosjyrer/2012/veileder-til-reglene-om-offentlige-anska.html?id=437022.

5.11.4 VEKTING AV TILDELINGSKRITERIENE

Bestemmelsen om vekting av tildelingskriteriene i FOA § 22-2 (2) lyder:

”Dersom tildelingen av kontrakten skjer på grunnlag av det økonomisk mest fordelaktige tilbud, skal det benyttes kriterier som har tilknytning til kontraktsgjenstanden. Dette kan for eksempel være kvalitet, pris, teknisk verdi, estetiske og funksjonsmessige egenskaper, miljøegenskaper, driftsomkostninger, rentabilitet, kundeservice og teknisk bistand, og tid for levering eller ferdigstillelse. Alle kriterier som vil bli lagt til grunn skal oppgis i kunngjøringen eller konkurransegrunnlaget. Oppdragsgiver skal angi den relative vektingen som gis hvert av kriteriene. Vektingen kan angis innenfor et område med et passende maksimalt utslag”.

Oppdragsgiver må i større grad enn tidligere vise hvordan de ulike kriteriene er vektet innbyrdes.

Denne endringen anses å øke gjennomsiktigheten og forutsigbarheten for tilbyderne. Det vil i langt større grad enn tidligere være mulig å etterprøve om de forutsetninger for valg av tilbyder som blir lagt i starten av prosessen blir fulgt opp ved kontraktstildelingen. Både

tildelingskriteriene og vektingen av dem skal være fastsatt på utlysningstidspunktet. På dette tidspunkt er det tilstrekkelig at man angir en prosentvis vekting av hovedtildelingskriteriene. Undertildelingskriteriene er ikke nødvendig å vekte på dette tidspunktet.

Det vises til Pensjonskontorets forslag til vektingsmodell, som kan lastes ned fra Pensjonskontorets hjemmeside www.pensjonskontoret.no.

5.12 KONTRAKTSINNGÅELSE

Ved kontraktsinngåelse vil de vanlige avtale- og kontraktsrettslige regler gjelde.

Kontrakten omfatter både konkurransegrunnlaget, tilbudet og selve kontraktsdokumentet. Leverandør velges på bakgrunn av konkurransegrunnlagets premisser og de tilbud som er innkommet. Det er ikke anledning til å endre disse premissene etter at tilbyder er valgt. Det medfører at det kontraktsdokument som skal undertegnes enten bør være vedlagt konkurransegrunnlaget når kontrakten utlyses, eller kun inneholde opplysninger som allerede følger av konkurransedokumentene.

Kravene til kommunal tjenstepensjonsordning fremgår av Hovedtariffavtalen innen KS-området, herunder Vedtekter for avtalefestet pensjon (AFP) og Vedtekter for Tjenstepensjonsordning (TPO).

Det viktigste lovverket på området er forsikringsavtaleloven (FAL) og forsikringsvirksomhetsloven med tilhørende forskrifter.

Mellom kommune og pensjonsleverandør eksisterer et avtalesett bestående av tre deler: Forsikringsavtale, forsikringsvilkår og -vedtekter. Vedtektene er sammenfallende med TPO-vedtektene i HTA, slik at det ikke er mulig å fravike TPO-vedtektene gjennom forsikringsavtale i det enkelte tilfelle (leverandørnøytrale).

Pensjonskontoret fører med hjemmel i TPO-vedtektene § 16-2 (f) tilsyn med den enkelte pensjonsleverandørs avtalesett, og påser at disse er i henhold til de til enhver tid gjeldende HTA-bestemmelser.

5.13 ANSKAFFELSESPROTOKOLL

5.13.1 INNLEDNING

Oppdragsgiver skal føre protokoll fra konkurransen. Den skal beskrive alle vesentlige forhold og viktige beslutninger gjennom hele anskaffelsesprosessen, jfr. FOA § 3-2. Protokollen er bygget opp slik at den følger anskaffelsesprosessen, og skal føres fortløpende.

Bak kravet til protokollføring ligger hensynet til gjennomsiktighet og etterprøvbarehet i LOA § 5 og hensynet til leverandørens rettsikkerhet. Ved å få innsyn i anskaffelsesprotokollen, vil leverandørene kunne etterprøve oppdragsgivers beslutninger.

Anskaffelsesprotokollen gjør det også mulig for nasjonale og internasjonale myndigheter å føre kontroll med at regelverket følges. Det følger av FOA § 3-2 at protokollen minst skal omfatte opplysningene som fremgår av forskriften vedlegg 3 eller 4. Vedlegg 4 gjelder for anskaffelser som overstiger

kr. 500 000,- og denne vil derfor bli omtalt i det følgende.

Av fotnote 5 til vedlegg 4 fremgår at oppdragsgiver også kan benytte andre typer protokoller eller ha vedlegg til protokollen, så lenge samtlige punkter besvares i den protokollen som benyttes. Man kan få tilgang til elektronisk utgave av protokollen på Fornyings-, administrasjons- og kirke- departementets (FAD) nettsted.

5.13.2 ANSKAFFELSESPROTOKOLLENS INNHOLD

FOAs vedlegg 4 beskriver hva anskaffelsesprotokollen som et minimum skal inneholde, så som oppdragsgivers navn, adresse og en beskrivelse av hva som skal anskaffes.

Protokollen skal også inneholde en begrunnelse for valg av tilbud med angivelse av tilbudets verdi og relative fordeler og egenskaper i forhold til de øvrige tilbudene.

Det vises til malene for anskaffelsesprotokoller som er utarbeidet av DIFI. Disse er tilgjengelig på www.anskaffelser.no.

5.13.3 VESENTLIGE FORHOLD OG VIKTIGE BESLUTNINGER

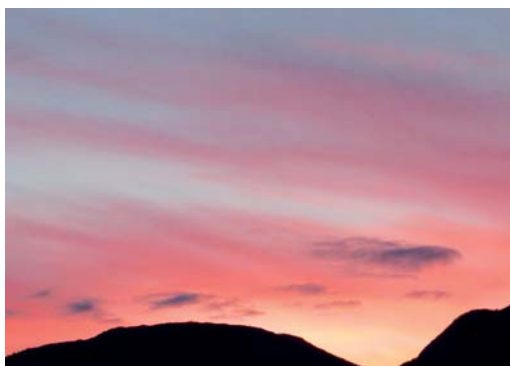
Øvrige forhold av "vesentlig art" kan være referat fra gjennomføringen av tilbudsåpningen. Videre bør samtlige tilbydere, med angivelse av dato og klokkeslett for når tilbudet ble innlevert, oppgis i protokollen. Mangelfull protokollføring vil kunne rettes opp ved annen dokumentasjon.

6. PENSJONS- KONTORET

PENSJONSKONTORET

- Pensjonskontoret ble opprettet av tariffpartene ved hovedtariffoppgjøret 2004. Kontoret ble formelt stiftet 29. september 2004
- Pensjonskontorets styre er sammensatt av de organisasjoner på arbeidsgiver- og arbeidstakersiden som er parter i Hovedtariffavtalen innen KS-området: KS, LO Kommune, Unio, YS-K og Akademikerne-K
- Pensjonskontoret fører tilsyn med leverandørenes praktisering av gjeldende pensjonsbestemmelser nedfelt i Hovedtariffavtalen
- Pensjonskontoret fører også tilsyn med flyttesaker, dvs. når en kommune/ virksomhet vurderer å skifte pensjonsleverandør
- Pensjonskontorets nettsted: www.pensjonskontoret.no

6.1 INNLEDNING

Pensjonskontoret ble stiftet 29. september 2004 med hjemmel i Vedtekter for Tjenestepensjonsordning (TPO) kap. 16, vedlegg 5 til HTA. Pensjonskontoret er organisert som forening og er registrert i Enhetsregisteret i Brønnøysund.

Pensjonskontorets formål er nedfelt i Pensjonskontorets foreningsvedtekter § 1 som lyder:

“Foreningen Pensjonskontoret skal fylle de oppgaver og tjene de formål som er nedfelt i Hovedtariffavtalene innen KS’ tariffområde, herunder Vedtekter for avtalefestet pensjon (AFP) og Vedtekter for Tjenestepensjonsordning”.

Man kan få tilgang til Pensjonskontorets vedtekter på www.pensjonskontoret.no, under menypunktet “Om Pensjonskontoret”.

Pensjonskontoret består av et styre og et sekretariat. Styrets og sekretariatets oppgaver er nærmere beskrevet nedenfor.

6.2 BAKGRUNN

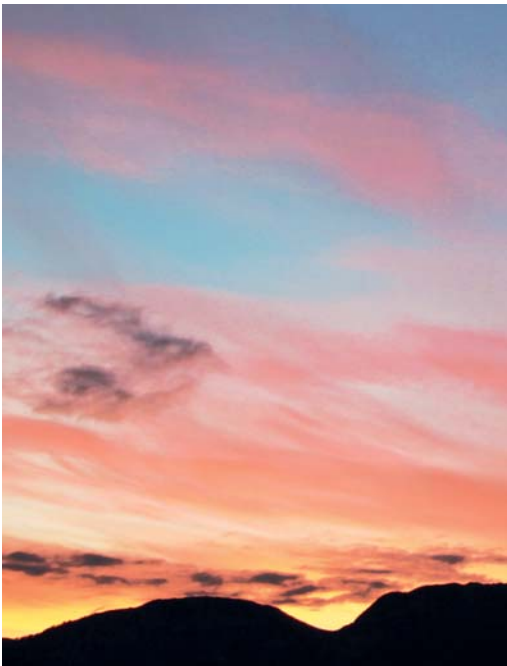
Fra 1. januar 2004 ble det innført nye regler for kommunale pensjonsordninger i forsikringsvirksomhetsloven.

Ved hovedtariffoppgjøret i 2004 ble Vedtekter for Tjenestepensjonsordning (TPO) tatt inn som vedlegg i HTA, samtidig som vilkårene ble gjort leverandørnøytrale.

I november 2004 ble Overføringsavtalen endret til å omfatte alle pensjonsleverandører som forvalter offentlige tjenestepensjonsordninger,

noe som medførte at livselskapene og de kommunale pensjonskassene ble likestilt. Disse endringene innebar samlet sett helt nye rammebetingelser i markedet for kommunal tjenestepensjonsordning.

Man så en utfordring i forhold til utvikling i retning av økende fragmentering av pensjonskollektivene med økende bruk av individuelle tilleggspremier til enkeltkommuner som resultat. I de private selskapene var det tidligere en tendens til opprettelse av små risikofellesskap innenfor offentlig tjenestepensjon. Av den grunn ble det ved hovedtariffoppgjøret 2004 tariffestet at leverandørenes risikofellesskap skulle bestå av samtlige kommunekunder og bedriftskunder eller av fylkeskommunekunder, se HTA pkt. 2.1.10 annet ledd.

Det ble også uttrykt behov for presiseringer av pensjonsrettighetene i avtaleverket for å sikre at pensjonsleverandørene tolket bestemmelsene og vedtektene slik de var ment.

Den nye situasjonen med flere pensjonsleverandører ga grunn til å sikre at medlemmer og pensjonsmottakere fikk korrekt og forståelig informasjon om sine pensjonsrettigheter og klagemuligheter.

6.3 PENSJONSKONTORETS STYRE OG SEKRETARIAT

6.3.1 STYRETS SAMMENSETNING

Pensjonskontorets styre består av organisasjonene på arbeidsgiver- og arbeidstaker-siden som er parter i Hovedtariffavtalen innen KS-området. Styremedlemmene representerer KS og forhandlings-sammen-slutningene: LO Kommune, Unio, YS-K og Akademikerne-K.

I TPO-vedtektene § 16-1 reguleres stemmetall og hvor mange som møter fra hver organisasjon. Styret er vedtaksfør når minst én representant fra KS, LO Kommune, Unio, YS-K og Akademikerne-K er til stede, eller har avgitt fullmakt.

Pensjonskontorets egne vedtekter inneholder, foruten formålsbestemmelsen, organisatoriske bestemmelser om styre og sekretariat, om årsmøte og årsmøtets oppgaver samt om vedtektsendring og oppløsning. Dette er nærmere redegjort for på Pensjonskontorets nettsted, www.pensjonskontoret.no.

6.3.2 STYRETS OPPGAVER

Styrets oppgaver er nedfelt i TPO-vedtektene § 16-1 og er:

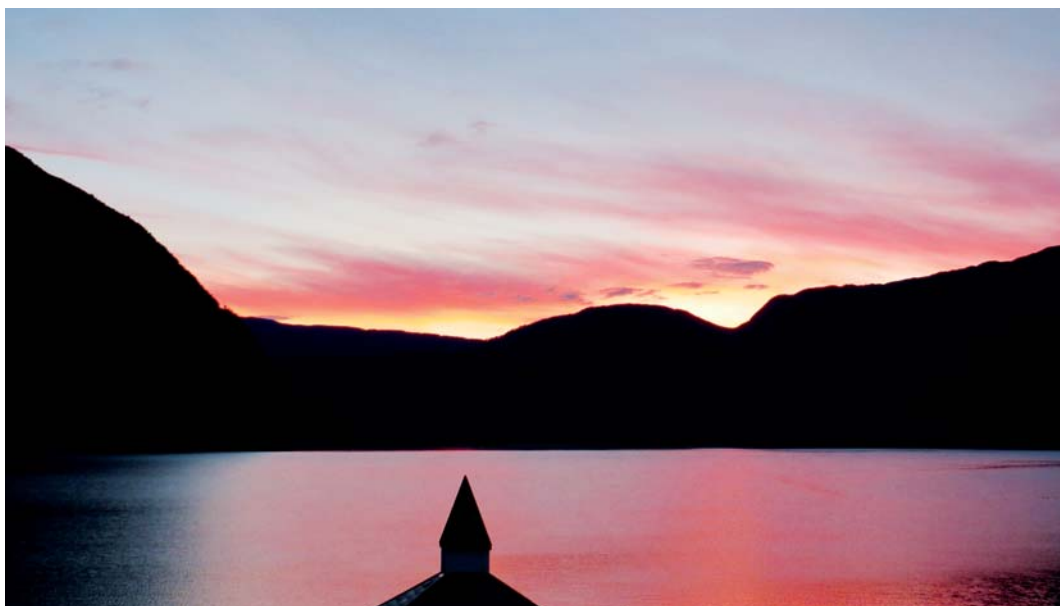
- a. Avgjøre tvist om forståelsen av vedtektene etter § 15-1
- b. Foreta justeringer av vedtektene som følge av endringer i lovverk og/eller tilsvarende ordninger i privat og statlig sektor
- c. Utarbeide forslag for tariffpartene til endringer i bestemmelsene som styret finner hensiktsmessig
- d. Følge utviklingen og forvaltningen av reglene, samt de økonomiske konsekvensene av ordningene i KS-området
- e. Vedta opplærings- og andre utviklings tiltak som styret finner hensiktsmessig innen pensjonsområdet
- f. Vedta tilsettinger og virksomhetsplan

- g. Legge fram forslag til regnskap og budsjett
- h. Ha adgang til å avgi uttalelse i flyttesaker, herunder også ved opprettelse av egen eller interkommunal pensjonskasse

6.3.3 SEKRETARIATETS OPPGAVER

Sekretariatets oppgaver er nedfelt i TPO-vedtektene § 16-2, og er:

- a. Forvalte, informere og overvåke praktiseringen av reglene for AFP og TPO innen KS' tariffområde
- b. Forberede saker til styret for AFP og TPO
- c. Innhente nødvendig informasjon og utredninger, følge utviklingen, herunder vurdere konsekvensene av forslag til regelendringer og regelendringer, samt ha kontakt med ulike aktuelle aktører innen pensjonsområdet

- d. Utarbeide forslag til budsjett og virksomhetsplan
- e. Utarbeide forslag til regnskap i henhold til regnskapslovens bestemmelser
- f. Forberede behandling av flyttesaker, herunder kontrollere at produktene oppfyller tariffavtalens krav, inkludert kravene i forsikringsvirksomhetsloven og forsikringsavtaleloven

Hovedtariffavtalen innen KS-området omfatter alle kommuner og fylkeskommuner, samt alle virksomheter med selvstendig medlemskap i KS-Bedrift. Unntatt er energibedriftene som har egen tariffavtale. Medlemmer i KS-Bedrift omfattes likevel av Pensjonskontorets tilsynsmyndighet.

De kommunale pensjonskassene er derfor bundet av Hovedtariffavtalen innen KS-området, og må følge AFP-vedtektene og TPO-vedtektene i Hovedtariffavtalen. Pensjonskontoret har derfor samme tilsynsmyndighet overfor de kommunale pensjonskassene som de øvrige pensjonsleverandørene.

6.4 TILSYN MED HOVEDTARIFFAVTALENS PENSJONSBESTEMMELSER

Etter Vedtekter for Tjenestepensjonsordning (TPO) § 16-2, bokstav a skal Pensjonskontoret "forvalte, informere og overvåke praktiseringen av reglene for AFP og TPO innen KS' tariff-område".

Pensjonskontoret fører tilsyn med praktiseringen av AFP- og TPO-vedtektene, herunder at bestemmelsene praktiseres likt av leverandørene av tjenestepensjon innen KS'sektor.

Pensjonskontorets styre tolker, presiserer og utfyller gjeldende HTA-bestemmelser om pensjon sammen med tariffpartene.

Pensjonskontoret utarbeider uttalelser vedrørende regelfortolkning- og praktisering av AFP- og TPO-vedtektene som er tilgjengelig på www.pensjonskontoret.no.

6.4.1 BESTEMMELSE OM TVISTELØSNING

Det er gitt en bestemmelse om tvisteløsning i TPO-vedtektene § 15-1:

"Tvist om forståelsen av disse vedtekter knyttet til saker kan avgjøres av styret. Slike saker skal sendes via den søknadsbehandlende pensjonsinnretning, som sørger for videresendelse til Pensjonskontoret".

Etter denne bestemmelsen kan altså enkelt-saker bringes inn for Pensjonskontorets styre der det er tvist om forståelsen av pensjonsvedtektene i HTA. Det vil først og fremst være sakens prinsipielle sider, dvs. den nærmere tolkning og forståelse av enkeltbestemmelser, Pensjonskontorets styre skal ta stilling til.

En full prøvelse av alle sakens faktiske og rettslige sider vil i utgangspunktet ligge utenfor Pensjonskontorets kompetanseområde pr. i dag. Av TPO-vedtektene § 15-2 følger at dersom man ønsker en full realitetsbehandling av saken, må den bringes inn for Trygderetten, jfr. lov om anke til Trygderetten av 16. desember 1966 nr. 9.

6.5 TILSYN MED ANBUDSPROSESENE

6.5.1 GENERELT

Pensjonskontoret er i utgangspunktet en koordinerende instans og en tilrettelegger for å sørge for at anbudsprosessene (HTA – "flytteprosessene") er i samsvar med HTA-bestemmelsene om pensjon.

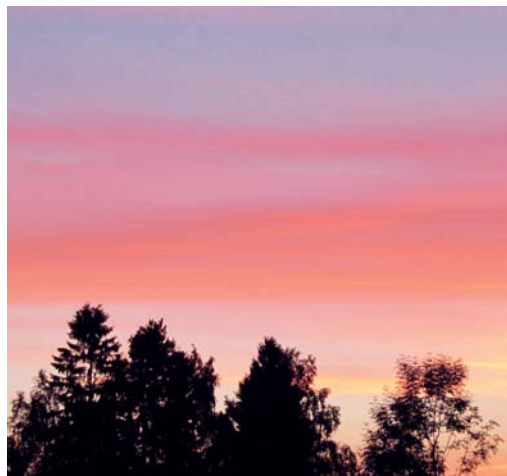
Pensjonskontorets styre har med hjemmel i TPO-vedtektene § 16-1 adgang til å avgi uttalelse i flyttesaker. Sekretariatet er gitt i oppgave å forberede behandling av flyttesaker, herunder kontrollere at produktene oppfyller tariffavtalens krav, jfr. TPO-vedtektene § 16-2 (2), bokstav f.

Pensjonskontoret har anledning til å gå inn i enkeltsaker der viktige tariffrettslige spørsmål berøres og der det er tvil om forståelsen av vedtekter/tariffbestemmelsene.

Det vises for øvrig til at flyttebestemmelsene i Hovedtariffavtalen er behandlet i kapittel 2.

6.5.2 PENSJONSKTORETS ROLLE I ANBUDSPROSESENE

Som det fremgår av TPO-vedtektene § 16-2 bokstav f skal sekretariatet forberede behandling av flyttesaker, herunder kontrollere at

produktene oppfyller tariffavtalens krav, inkludert kravene i forsikringsvirksomhetsloven og forsikringsavtaleloven.

Som beskrevet i foregående kapittel, skal Pensjonskontoret overvåke praktiseringen av reglene for AFP og TPO. Pensjonskontoret er altså gitt i oppgave å føre tilsyn med leverandørenes praktisering av gjeldende pensjonsbestemmelser nedfelt i Hovedtariffavtalen innen KS-området. Dette understreker Pensjonskontorets nøytrale rolle overfor leverandørene.

Pensjonskontoret har ikke anledning til å opptre som rådgiver for den enkelte kommune/virksomhet i en anbudsprosess, men kan bidra med generell informasjon og veiledning om regelverk og praktiske forhold i forkant av og under anbudsprosessen. Utarbeidelse av årlige utgaver av innkjøpsveileder m/tilhørende konkurransegrunnlag og referanseplan er et bidrag i så måte.

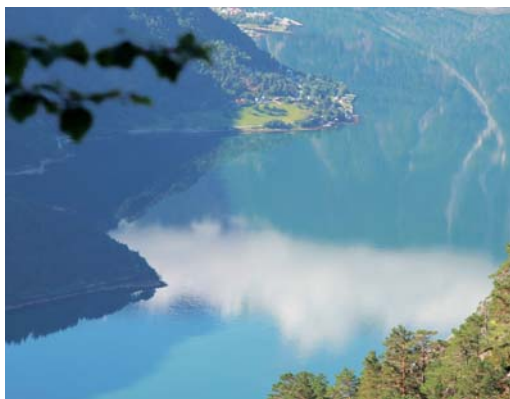
7. LEVERANDØRER AV TJENESTEPENSJON

LIVSFORSIKRINGSSLELSKAPENE

- I markedet for kommunal tjenstepensjonsordning er det i dag to aktuelle tilbydere: Kommunal Landspensjonskasse (KLP) og DNB Livsforsikring ASA
- Pensjonskontorets styre godkjenner leverandørenes pensjonsprodukter og avgir blant annet uttalelser i flyttesaker

PENSJONSKASSENE

- En pensjonskasse er en selveiende institusjon med virksomhet som er basert på én eller flere kollektive pensjonsordninger som er etablert av foretaket eller kommunen
- Forsikringsvirksomhetsloven gir adgang til etablering av interkommunal pensjonskasse

7.1 LIVSFORSIKRINGSSLELSKAPENE

7.1.1 INNLEDNING

Forsikringsvirksomhetsloven regulerer hvordan forsikringsvirksomheten skal drives, og påvirker ikke de ansattes (forsikredes) pensjonsrettigheter.

Kommunale pensjonsordninger er spesielt omtalt i forsikringsvirksomhetslovens kapittel 10.

7.1.2 PREMIEUTJEVNINGSFELLESSKAP

Prinsippet om premieutjevningsskaps fellesskap er nedfelt i Hovedtariffavtalen innen KS-området, se HTA kap. 2, pkt. 2.1.10 samt Vedtekter for Tjenstepensjonsordning (TPO) § 13-2, nr. 1 (2). Dette innebærer at avtale med livsforsikringsselskap utformes slik at alle kommunekunder organiseres i et eget kollektiv. Innenfor premieutjevningsskaps fellesskapet skal samlet premie fordeles mellom kommunekundene etter utjevningbaserte prinsipper.

Premieutjevningsskaps fellesskap innenfor forsikret løsning er hovedsporet innenfor det kommunale tjenstepensjonsmarkedet. Alternativt kan en kommune/fylkeskommune velge å finansiere og sikre sine fremtidige pensjonsforpliktelser gjennom opprettelse av egen pensjonskasse.

7.1.3 PENSJONSLEVERANDØRENE

Storebrand Livsforsikring AS besluttet i 2012 å gå ut av markedet for offentlig tjenstepensjon. For tiden er det derfor to aktuelle tilbydere av offentlig tjenstepensjon, og som kommer i tillegg til de kommunale og fylkes-

kommunale pensjonskassene – se kapittel 7.2. Dette er Kommunal Landspensjonskasse (KLP) og DNB Livsforsikring ASA.

7.1.4 GODKJENNELSE AV LEVERANDØRENS PENSJONSPRODUKTER

Etter TPO-vedtektene § 16-1 er en av oppgavene til Pensjonskontorets styre å "avgj uttalelse i flyttesaker".

Pensjonskontorets sekretariat har etter TPO-vedtektene § 16-2 (2) (f) til oppgave å forberede behandling av flyttesaker, herunder kontrollere at produktene oppfyller tariffavtalens krav, inkludert kravene i forsikringsvirksomhetsloven og forsikringsavtaleloven.

Med hjemmel i ovennevnte bestemmelse avga Pensjonskontorets styre uttalelse høsten 2004. Pensjonskontorets styre godkjente her pensjonsproduktene til KLP, Storebrand og DNB.

Uttalelse av 24.11.2004 fra Pensjonskontorets styre i flyttesaker kan leses på www.pensjonskontoret.no.

Pensjonskontoret fører tilsyn med at pensjonsproduktene oppfyller tariffavtalens krav, og produktgodkjenning skjer fortløpende. Pensjonskontoret mottar kopi av leverandørens produktmeldinger til Finanstilsynet.

7.1.5 BRANSJEAVTALE – FLYTTING AV PENSJONSMIDLER

Finans Norge (FNO) har utarbeidet "Bransjeavtale om overføring av kollektiv pensjonsforsikring mellom pensjonsinretninger".

Et av vedleggene til nevnte avtale er "Flyttefil for offentlige ordninger", også kalt "flyttefilen".

Tilbyderne av kommunale tjenstepensjonsordninger har sluttet seg til bransjeavtalen, som detaljregulerer hvilke bestandsopplysninger som skal være med i flyttefilen.

Bransjeavtalen med vedlegg kan i sin helhet leses på FNOs hjemmesider, www.fno.no, under Avtaler og regelverk: Livsforsikring og pensjon.

7.1.6 SELSKAPSFORM

KLP er organisert som et gjensidig eid selskap, mens DNB er organisert som aksjeselskap.

I Pensjonsveilederen kapittel 10 beskrives nærmere betydningen av selskapsform for leveransen av kommunal tjenstepensjonsordning. Det kan være ulike spørsmål som bør stilles, og ulike forhold som vektlegges, når man vurderer tilbud fra henholdsvis aksjeselskap og gjensidig selskap.

7.1.7 LEVERANDØRMØTER

I henhold til TPO-vedtektene § 16-4 avholdes jevnlig leverandørmøter mellom Pensjonskontoret og den enkelte leverandør. Det har fra høsten 2005 vært avholdt separate møter med hver leverandør.

Alle pensjonsinnretninger som tilbyr TPO skal på skriftlig oppfordring vederlagsfritt stille statistiske data og relevante opplysninger til sekretariatets disposisjon, jfr. TPO-vedtektene § 16-4, første pkt.

7.1.8 FINANS NORGE (FNO)

Finans Norge (FNO) – tidligere Finansnæringens Hovedorganisasjon – er en interesseorganisasjon/hovedorganisasjon som i praksis representerer hele finansnæringen i Norge, herunder også leverandører av offentlig tjenestepensjon. Pensjonskontoret har halvårlige møter med FNO.

7.2 PENSJONSKASSENE

7.2.1 INNLEDNING

Pensjonskasseløsningen er i all hovedsak regulert i forsikringsvirksomhetsloven (forsvl.) kapittel 7 og 10.

Pensjonskasseløsningen er også nærmere redegjort for i Pensjonsveilederen kapittel 11.

7.2.2 PENSJONSKASSER

Forsikringsvirksomhetsloven § 7-2 gir adgang for en kommune til å etablere en pensjonskasse. Dette må skje ved beslutning i kommunestyret, jfr. HTA pkt 2.1.10.

Forsvl. § 7-1(1) definerer en pensjonskasse slik:

“En pensjonskasse er en selveiende institusjon med virksomhet som er basert på én eller flere kollektive pensjonsordninger som er etablert av foretak eller kommune som deltar i pensjonskassen, med mindre noe annet følger av § 7-2. Virksomheten kan også omfatte virksomhet som naturlig henger sammen med slik virksomhet (tilknyttet virksomhet)”.

Som kollektiv regnes *kommunale pensjonsordninger* og pensjonsordninger opprettet i samsvar med reglene i foretakspensjonsloven og innskuddspensjonsloven, samt andre kollektive pensjonsordninger, jfr. forsvl. § 7-1 (2).

Kommunale pensjonsordninger reguleres nærmere i forsikringsvirksomhetsloven kapittel 10.

7.2.3 PENSJONSKASSER I KS' SEKTOR

Man har følgende pensjonskasser innen KS' sektor:

Pensjonskasser innen KS' sektor

Akershus fylkeskommunale pensjonskasse	Haugesund kommunale pensjonskasse
Andebu kommunale pensjonskasse	Hålogaland Kraft AS pensjonskasse
Arendal kommunale pensjonskasse	Kristiansand kommunale pensjonskasse
Bergen kommunale pensjonskasse	Lørenskog kommunale pensjonskasse
Bodø kommunale pensjonskasse	Molde kommunale pensjonskasse
Buskerud fylkeskommunale pensjonskasse	Moss kommunale pensjonskasse
Drammen kommunale pensjonskasse	Sandefjord kommunale pensjonskasse
Elverum kommunale pensjonskasse	Sandnes kommunale pensjonskasse
Fjell kommunale pensjonskasse	Skien kommunale pensjonskasse
Flekkefjord kommunale pensjonskasse	Stokke kommunale pensjonskasse
Halden kommunale pensjonskasse	Trondheim kommunale pensjonskasse
Harstad kommunale pensjonskasse	Vest-Telemark kraftlags pensjonskasse
Haugaland Kraft pensjonskasse	

Historisk har det vært flere kommunale pensjonskasser. Etter år 2000 har Fjell, Molde, Lørenskog og Harstad kommune opprettet kommunale pensjonskasser.

7.2.4 INTERKOMMUNALE PENSJONSKASSER

Det er adgang til å etablere interkommunal pensjonskasse, jfr. forsvl. § 7-2 (2). Med interkommunal pensjonskasse menes at to eller flere kommuner avtaler å ha sine pensjonsordninger i samme pensjonskasse. Pr. i dag er det ikke etablert noen interkommunale pensjonskasser.

Pensjonskontoret vil i hht. Vedtekter for Tjenestepensjonsordning (TPO) § 16-1 (4) (h) ha tilsvarende tilsynsmyndighet for interkommunale pensjonskasser som for de kommunale og fylkeskommunale pensjonskassene.

7.2.5 KONSESJON OG VEDTEKTER

Finanstilsynet må godkjenne den nye pensjonskassen, jfr. forsvl. § 7-3 (1).

Forsvl. § 7-4 regulerer pensjonskassens vedtekter. Vedtektene skal godkjennes av Finanstilsynet.

7.2.6 STYRET OG DAGLIG LEDER

Etter forsvl. § 7-6 (1) skal pensjonskassen ha et styre med minst tre styremedlemmer. Dersom forvaltningskapitalen er på 100 millioner kroner eller mer, skal styret ha minst fem styremedlemmer.

Pensjonskassens daglige leder kan ikke samtidig være medlem av styret. Daglig leder tilsettes av styret, jfr. forsvl. § 7-6 (2).

Pensjonskontorets styre fattet 8. september 2006 (sak 43/06) vedtak om at Pensjonskontorets styre har oppfattet tariffpartenes intensjon å være at ved etablering av kommunale/fylkeskommunale pensjonskasser skal daglig leder være ansatt enten i pensjonskassen eller hos arbeidsgiver (dvs. kommunen/virksomheten).

7.2.7 REVISOR OG ANSVARSHAVENDE AKTUAR

Pensjonskassen skal knytte til seg revisor og aktuar til bistand med planlegging, styring og kontroll av pensjonskassens økonomi og finansielle stilling.

Ansvarshavende aktuar er ansvarlig for alle forsikringstekniske beregninger. Aktuar-tjenesten kan kjøpes av et aktuarkonsulent-selskap eller et livsforsikringselskap.

Revisor skal være uavhengig og kan ikke være medlem av pensjonskassen. Dersom kommunerevisjonen er organisert internt i kommunen, kan ikke den kommunalt ansatte revisor godkjennes som revisor for pensjonskassen.

7.2.8 GJENFORSIKRING

Alle pensjonskasser er pålagt å inngå avtale om reassuranse, jfr. forsvl. § 6-8, jfr. § 7-10 (1). Minstestandard for reassuransens utforming og omfang er ikke presisert nærmere i bestemmelsene.

7.2.9 PENSJONSKASSEFORENINGEN

Pensjonskasseforeningen er en interesseorganisasjon for pensjonskasser i privat og offentlig sektor. Foreningen har et sekretariat. Foreningen ble etablert av Norske Pensjonskassers Forening (NPF) og De Selvstendige Kommunale Pensjonskasser (DSKP) ved konstituerende møte 20. oktober 2009.

Pensjonskasseforeningen driver generelt informasjonsarbeid, men bistår også den enkelte pensjonskasse i faglig sammenheng. Videre arrangerer foreningen kurs, seminarer og konferanser, avgir høringsuttalelser og har utstrakt samarbeid med ulike departementer, Finanstilsynet, NHO, LO, FNO og forsikringsbransjen.

8. FORSIKRINGS- RÅDGIVERE/ -MEGLERE

FORSIKRINGSRÅDGIVERE/ -MEGLERE

- Majoriteten av kommuner på anbud benytter seg av forsikringsmeglere/-rådgivere i sin anbudsprosess for innkjøp av kommunal tjenestepensjonsordning
- Lov om forsikringsformidling trådte i kraft 01.01.2006. Loven implementerer EUs direktiv om forsikringsformidling fra 2002 i norsk rett
- Forsikringsrådgiver må opptre på en slik måte at det ikke skapes tvil om rollen som uavhengig mellomledd
- Lovforbud mot meglerprovisjon trådte i kraft 1. juli 2008. Formålet med forbudet var å bidra til uavhengighet mellom forsikringsselskapene og forsikringsmeglerne for dermed å styrke tilliten til aktørene i forsikringsmarkedet

8.1 INNLEDNING

De senere års anbudsprosesser har vist at majoriteten av kommuner/virksomheter benytter seg av forsikringsmeglere/-rådgivere i anbudsprosessen for innkjøp av kommunal tjenestepensjonsordning.

8.2 LOV OM FORSIKRINGSFORMIDLING

Lov om forsikringsformidling trådte i kraft 1. januar 2006. Forsikringsformidling er nærmere regulert i egen forskrift.

Loven implementerer EUs direktiv av 2002 om forsikringsformidling i norsk rett.

Loven omfatter både forsikringsagenter, forsikringsmeglere og forsikringsrådgivere.

Forsikringsmegling defineres i forsikringsformidlingsloven § 1-2 nr. 2:

”forsikringsformidlingsvirksomhet som består i å gi kunden råd ut fra en analyse av et så stort antall av de på markedet disponible forsikringsløsninger som mulig, eller virksomhet som består i å presentere kunden for forsikringsløsninger fra et eller flere forsikringsselskaper, uten at det er inngått uttrykkelig avtale med forsikringsselskapene om dette”.

Megleren er altså engasjert av oppdragsgiver, for eksempel en kommune på anbud, og skal ivareta oppdragsgivers interesser uavhengig av hvilket forsikringsselskap som tilbyr forsikringen.

Forsikringsagentvirksomhet er forsikringsformidlingsvirksomhet som består i å tilby

forsikringsprodukter for og på vegne av ett eller flere forsikringsselskap, jfr. § 1-2, nr. 4.

8.3 GOD MEGLERSKIKK OG MEGLERS OPPLYSNINGSPLIKT

Forsikringsmeglerforetaket skal etter forsikringsformidlingsloven § 5-2 drive virksomheten i henhold til god meglerskikk.

Forsikringsmeglingsforetaket må ikke opptre på en måte som er egnet til å skape tvil om dets stilling som uavhengig mellomledd. Forsikringsmeglingsforetaket kan ikke gjennom avtaler med forsikringsselskap eller på annen måte innrette seg slik at det kan påvirke forsikringsmeglerforetakets uavhengighet som megler, jfr. §§ 5-2 (2) og 5-2 (4).

Forsikringsmegler har opplysningsplikt overfor oppdragsgiver etter nærmere bestemmelser fastsatt i forskrift.

8.4 FORBUD MOT MEGLERPROVISJON

Lovforbud mot meglerprovisjon trådte i kraft 1. juli 2008.

Formålet med forbudet var å bidra til uavhengighet mellom forsikringsselskapene og forsikringsmeglerne for dermed å styrke tilliten til aktørene i forsikringsmarkedet.

8.4.1 FORBUD MOT MEGLERPROVISJON

Forsikringsformidlingsloven § 5-2a (2) lyder:

“Et forsikringsmeglingsforetak har ikke adgang til å motta provisjon eller annen godtgjørelse for forsikringsformidlingen fra den forsikringsgiver som har overtatt den forsikringsavtalen et formidlingsoppdrag gjelder”

Bestemmelsen innebærer et forbud mot at forsikringsmeglere skal motta provisjon fra forsikringsselskapene. Forbudet gjelder ikke

forsikringsformidling av gjenforsikring. Videre gjelder det ikke forsikringsformidling av forsikringer fra forsikringselskaper som ikke er etablert i Norge, forutsatt at forsikringsmeglingsforetaket videreformidler mottatt vederlag til oppdragsgiveren, jfr. forsikringsformidlingsloven § 5-2a (3).

I lovforarbeidene fremheves at forbudet gjelder vederlag "for forsikringsformidlingen", dvs. dersom oppdraget er knyttet til et konkret kundeforhold. Det stenges ikke for at forsikringsmeglere kan utføre oppgaver for et forsikringselskap, som f.eks. foredragsvirksomhet.

8.4.2 FORSIKRINGSMEGLER OG OPPDRAGSGIVER

Et forsikringsmeglingsforetak skal i hht. forsikringsformidlingsloven § 5-2a (1) påse at provisjon og annen godtgjørelse som skal betales for forsikringsformidlingen, blir avtalt med oppdragsgiveren før oppdrag blir utført. Avtalen skal bekreftes skriftlig dersom oppdragsgiveren krever det, eller forsikringsformidlingen omfatter tjenester knyttet til forsikringsforholdet etter at forsikringsavtalen er inngått.

Bestemmelsen understreker at det er forsikringsmegler og oppdragsgiver, og ikke forsikringsmegler og forsikringselskapet, som skal avtale hva megleren skal ha betalt for de tjenestene som skal utføres.

Bestemmelsen gjelder ikke forsikringsformidling av gjenforsikring. Videre gjelder det ikke forsikringsformidling av forsikringer fra forsikringselskaper som ikke er etablert i Norge, forutsatt at forsikringsmeglings-

foretaket videreformidler mottatt vederlag til oppdragsgiveren, jfr. forsikringsformidlingsloven § 5-2a (3).

Bakgrunnen for at vederlaget skal avtales før oppdraget blir utført, er at oppdragsgiver da har mulighet til å velge en annen forsikringsmegler dersom prisen anses å være for høy. På denne måten unngås uenighet om hva som skal betales etter utført oppdrag.

Avtalen skal være skriftlig dersom oppdragsgiveren krever det eller formidlingen omfatter tjenester utover selve kontraktsslutningen. Det siste alternativet er aktuelt der forsikringsmegler skal utføre mange tjenester for kunden i løpet av året.

8.4.3 FORBUDET RETTES MOT FORSIKRINGS- MEGLER OG FORSIKRINGSSELSKAP

Etter forsikringsvirksomhetsloven § 6-9 har et forsikringsselskap som driver virksomhet i Norge *“ikke adgang til å betale provisjon eller annet vederlag til forsikringsmeglingsforetak i anledning av formidling av forsikringsavtale til selskapet dersom forsikringsmeglingsforetaket ved å motta slik provisjon eller vederlag ville handle i strid med reglene i forsikringsformidlingsloven § 5-2a med tilhørende forskrift.*

Kongen kan fastsette nærmere regler til gjennomføring og avgrensning av bestemmelsene i første ledd, herunder regler om forsikringsselskapers adgang til å ha særlige pristariffer for administrative tjenester for forsikringer som kommer til et forsikringsselskap fra forsikringsmeglingsforetak”.

Bestemmelsen gjentar og henviser til forbudet mot meglerprovisjon i forsikringsformidlingsloven § 5-2a.

Forbudet rettes både mot forsikringsmegler og forsikringsselskap. Det antas at forbudet blir mer effektivt når det også rettes mot forsikringsselskapene, og det vil være lettere for tilsynsmyndighetene å føre tilsyn.

8.5 ANSKAFFESESREGELVERKET

8.5.1 ANSKAFFELSE AV RÅDGIVER

Hvorvidt oppdraget må lyses ut eller om det er tilstrekkelig å gjennomføre forenklet konkurranse – ved for eksempel å sende en forespørsel til ulike rådgivere – avhenger av om kontraktssummen er over eller under kr. 500.000,- ekskl. mva.

For anskaffelser med en verdi på mellom kr. 100.000,- og 500.000,- gjelder ingen krav til anskaffelsesprosedyre. For disse anskaffelsene gjelder likevel krav om at den skal skje etter konkurranse og at det skal utarbeides protokoll for anskaffelsen, jfr. FOA § 3-2.

Uansett størrelsen på anskaffelsen, er det viktig at det utarbeides en kontrakt med rådgiveren, slik at det er klart hvilke oppgaver rådgiveren skal ivareta og hvilke plikter hver av partene har.

8.5.2 RÅDGIVERHABILITET

Det er også viktig å være oppmerksom på regelen om rådgiverhabilitet i FOA § 3-8:

“Oppdragsgiver skal ikke søke eller motta råd som kan bli benyttet under utarbeidelsen av spesifikasjoner for en bestemt anskaffelse

fra noen som kan ha økonomisk interesse i anskaffelsen, når dette skjer på en måte som vil kunne utelukke konkurranse”.

Denne særlige anskaffelsesrettslige habilitetsregelen er inntatt for å ivareta kravet til likebehandling og sikre reell konkurranse, jfr. LOA § 5 og FOA § 3-1, og må sees i sammenheng med den generelle habilitetsbestemmelsen i FOA § 3-7.

9. FORSIKRINGS- VIRKSOMHETSLOVEN OG HOVEDTARIFF- AVTALEN

FORSIKRINGS- VIRKSOMHETSLOVEN

- Pensjonsinnretningenes forvaltningskapital deles inn i selskapsportefølje, kollektivportefølje og egne investeringsvalgporteføljer, hvor kunden kan velge å plassere midlene i en av de to siste
- Endring i premiegrunnlag skal varsles minst 4 måneder i forkant
- Loven angir hvordan avkastning og overskudd skal fordeles mellom kunde og selskap
- Det angis krav til bufferavsetninger
- Loven regulerer premieutjevning i kommunale ordninger

HOVEDTARIFFAVTALEN

- Premieutjevningssprinsippet, nedfelt i TPO-vedtektene § 13-2 nr. 1, innebærer at de felleselementer som hittil har vært gjenstand for premieutjevning fortsatt i størst mulig grad skal utjevnes
- I Pensjonskontorets konkurransegrunnlag er det lagt til grunn at bestemmelsene om rentegaranti og kapitalforvaltning ikke berøres av kravet til premieutjevning

9.1 FORSIKRINGSVIRKSOMHETSLOVEN

9.1.1 INNLEDNING

Forsikringsvirksomhetsloven med forskrifter regulerer hvordan pensjonsinnretningene kan innrette sin virksomhet, krav til egenkapital, styre, vedtekter med mer.

Kapittel 9 omhandler blant annet regler om premier, kapitalforvaltning og bufferavsetninger.

Kapittel 10 omhandler særlige forhold knyttet til kommunale pensjonsordninger, herunder regler for premieutjevning.

Kapittel 11 omhandler flytteregler, tidsfrister for å melde og gjennomføre flytting, hvilke midler som kan flyttes, medlemmers uttalerett m.m.

Loven angir videre enkelte punkter der lov om foretakspensjon gjøres gjeldende også for kommunale ordninger, som for eksempel reglene knyttet til premiefond.

9.1.2 HOVEDPUNKTER I LOVENS KAPITTEL 9

Lovens kapittel 9 omhandler blant annet regler om premier ("prising"), kapitalforvaltning og bufferavsetninger.

Oppdeling av pensjonsinnretningens kapital

Pensjonsinnretningens forvaltningskapital skal deles inn i:

- selskapsportefølje (forsikringsgivers midler)
- kollektivporteføljen (kundemidler)
- særskilte investeringsvalgporteføljer (kundemidler)

Eiendelene i de ulike porteføljene skal holdes adskilt.

Selskapsporteføljen består av eiendeler som motsvarer pensjonsinnretningens ansvarlige kapital. Denne porteføljen skal sikre selskapet en tilfredsstillende avkastning på egenkapitalen, i tillegg til eventuell fortjeneste ved de ulike pristariffer. Pensjonsinnretningen bestemmer selv hvordan midlene i selskaps-

porteføljen skal forvaltes, dog innenfor krav om forsvarlighet. Avkastningen på selskapsporteføljen skal tilføres selskapet. For gjensidige selskaper eller pensjonskasser, der kunden også er eier, vil dette kunne påvirke vurderingen av den totale avkastningen og kostnaden for kunden.

Loven gir pensjonsinnretningene mulighet til å etablere flere underporteføljer av kollektivporteføljen. Disse kan ha ulik risikoprofil på investeringene, noe som igjen kan være tilpasset de enkelte kunders grunnlagsrente og bufferkapital.

Pensjonsinnretningen kan videre tilby løsninger hvor kundene gis anledning til å velge særskilt investeringsstrategi (aktivaallokering), med valg mellom:

- Ettårig avkastningsgaranti
- Flerårig avkastningsgaranti (maksimert til 5 år)
- Selv å bære risikoen for avkastningsgarantien

Livselskapene vil her inngå særskilt avtale med hver kunde, hvor det fastsettes investeringsstrategi, retningslinjer for endringer av porteføljesammensetning, regler for bufferavsetninger (øvre/nedre grenser), kundens eventuelle risiko ved avkastningsgarantien osv. Prisen for avkastningsgarantien vil avhenge av den konkrete kontraktsutforming for hver enkelt kunde.

Også kommunale pensjonskasser har i prinsippet adgang til å tilby eget investeringsvalg. I praksis vil dette medføre at beslutninger om investeringsstrategi for egen portefølje flyttes fra pensjonskassens styre

til kommunen og øvrige virksomheter som er tilsluttet pensjonskassen, og at kommunen/ virksomhetene blir mer direkte eksponert for risikoen ved innfrielse av avkastningsgarantien.

Pris- og overskuddsmodell for tjenestepensjonsordninger

Premien fastsettes ut fra priser som er meldt til Finanstilsynet og kan ikke avvike fra disse. Premien deles gjerne inn i tre forskjellige elementer knyttet til:

- administrasjon
- personrisiko (risiko for død/langt liv og uførhet)
- kapitalforvaltningsrisiko² (både administrasjon og premie for at pensjonsinnretningen lover en viss avkastning)

Ovennevnte tre elementer skal forhåndsprises og premien fastsettes for ett år av gangen.

Hovedprinsippet i loven er at alt avkastningsoverskudd tildeles kunden. Videre får kunden alt overskudd på forsikringsrisiko, med unntak av den delen av årets overskudd (inntil 50 %) som pensjonsinnretningen setter av i et risiko-utjevningfond. Dette fond kan benyttes i år der forsikringsrisikoen går med underskudd.

Kapitalforvaltningsrisiko

Ved beregning av premie og premiereserve for en gitt ytelse/pensjon gjøres det forutsetninger om at pensjonsleverandøren vil

oppnå avkastning på disse midlene. Premieinnbetalingene kan dermed settes lavere enn om man ikke hadde forskuttert forventede finansinntekter. Avkastningsnivået som inngår i forutsetningene, kalles grunnlagsrente (eller rentegaranti). For at de innbetalte premiene virkelig skal bli tilstrekkelige som grunnlag til å finansiere fremtidige pensjoner, må leverandøren oppnå en faktisk avkastning som er minst lik grunnlagsrenten. På denne måten blir grunnlagsrenten også en garantert minsteavkastning på kundenes premieinnbetalinger, og dette omtales gjerne som at det er avkastningsgaranti på disse midlene (såkalt «kundemidler»).

Grunnlagsrenten kan bestemmes av pensjonsinnretningen, eventuelt sammen med kunden, men Finanstilsynet angir maksimale grenser for hvor høy grunnlagsrenten kan være. For de aller fleste kommunale pensjonsordninger er grunnlagsrenten 3 % for all innbetaling før 1. januar 2012. For innbetaling etter 1. januar 2012 er grunnlagsrenten 2,5 %.

Bufferkapital

Som nevnt skal kunden ha all avkastning på sine midler. Pensjonsinnretningen har imidlertid mulighet til å avsette noe av årets avkastning til såkalte tilleggsavsetninger, tilordnet den enkelte kunde. Forsvl. angir nærmere regler for hvordan avsetningene kan bestemmes det enkelte år, og angir at tilleggsavsetningene uansett ikke kan overstige 12 % av premiereserven.

² Samlet pris for forvaltningstjenester + rentegarantipremie (dvs. forsikringsgivers risiko for avkastningsresultatet)

Dersom pensjonsinnretningen ikke oppnår en avkastning som er minst like stor som grunnlagsrenten, kan tilleggsavsetning for kunden belastes for det som mangler mellom 0 % og grunnlagsrenten.

Videre er det knyttet kursreserver til hver enkelt kontrakt. Kursreguleringsfondet, som er de samlede kursreservene for pensjonsinnretningen, utgjør summen av urealiserte verdier på finansielle omløpsmidler som inngår i kollektivporteføljen. Kursreservene er altså like uansett hvilken underportefølje av kollektivporteføljen kundens midler er plassert i.

Ved flytting av kollektiv pensjonsordning eller annen kollektivkontrakt skal kontraktens forholdsvis andel av kursreguleringsfondet på beregningstidspunktet tilordnes kontrakten

som tilleggsavsetninger. Selskapet har likevel adgang til å holde tilbake den forholdsmessige del av kursreguleringsfondet som utgjør inntil 2 % av kontraktens premiereserve. Ved flytting inngår denne andelen i tilleggsavsetningene.

Tilleggsavsetninger og kursreserver betegnes gjerne som kundens bufferkapital.

Rentegarantipremie

At pensjonsinnretningene lover en viss avkastning – grunnlagsrenten – innebærer en forholdsvis stor risiko for dem. Forsikringsvirksomhetsloven har derfor regler om at innretningene kan ta seg betalt for denne risikoen, og dette gjøres ved en såkalt rentegarantipremie.

Rentegarantipremie vil variere for hver enkelt kunde, avhengig av:

- størrelsen på gjennomsnittlig grunnlagsrente i avtalen
- størrelsen på buffere for avtalen
- risikoprofilen i kapitalforvaltningen (ut fra hvilken portefølje midlene er investert i)

9.1.3 HOVEDPUNKTER I LOVENS KAPITTEL 10

Forsikringsvirksomhetsloven kapittel 10 omhandler særlige forhold knyttet til kommunale pensjonsordninger. Innledningsvis gis det en definisjon av hva som betraktes som en kommunal ordning. Videre angis det regler for premieutjevning, fellesordning for premieberegning m.m.

9.1.4 HOVEDPUNKTER I LOVENS KAPITTEL 11

Kapittel 11 omhandler regelverket knyttet til flytting av kollektive pensjonsordninger. Regelverket angir oppsigelses- og oppgjørstfrister, pensjonsinnretningens mulighet til å ta et flyttegebyr, oppgjørsmåte og beregning og håndtering av midler som skal flyttes.

9.2 HOVEDTARIFFAVTALEN OG FORSIKRINGSLOVGIVNINGEN

Som tidligere beskrevet kan livselskapene

- Etablere flere underporteføljer i kollektivporteføljen
- Tilby kundene såkalt "særskilt investeringsvalg", det vil si mulighet til å velge mellom ulike investeringsstrategier

9.2.1 ENIGHETSPROTOKOLL – NY FORSIKRINGSLOVGIVNING

KS og Fagforbundet undertegnet enighetsprotokoll 23. juni 2008 vedrørende HTA kapittel 2, pkt. 2.1.6 (som ved hovedtariffoppgjøret 2010 ble flyttet til pkt. 2.1.8) der det blant annet heter:

"(...) Etter HTA kapittel 2, pkt 2.1.6 (1) skal pensjonsrettighetene for alle ytelsers vedkommende være forsikringsmessig dekket i et forsikringsselskap eller en pensjonskasse. Forsikringsloven åpner for at arbeidsgiver selv kan bære risikoen for avkastningsgarantien. Forsikringsavtaler som innebærer at arbeidsgiver selv bærer risiko for avkastningsgarantien vil være i strid med forsikringsprinsippet i 2.1.6 (1).

Partene forutsetter at aktuelle forsikringsleverandører ikke gir tilbud om fritt investeringsvalg etter loven i strid med forutsetningene i gjeldende HTA".

9.2.2 KOMMUNALE TJENESTEPENSJONS- ORDNINGER

Premieutjevningssprinsippet skal ligge til grunn for livselskapenes produktløsninger for kommunale ordninger etter regelverket i forsikringsvirksomhetslovens kapittel 10 og Hovedtariffavtalen.

Tariffpartene har så langt ikke lagt begrensninger i livselskapenes produktløsninger. Det kan imidlertid ikke utelukkes at det på et senere tidspunkt vil settes begrensninger for produktløsninger innen KS' tariffområde.

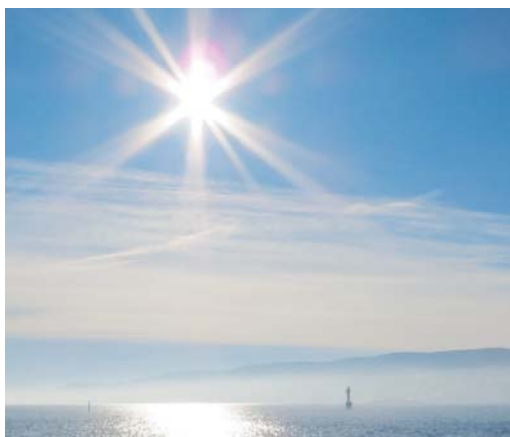

10. FORSIKRET LØSNING³ - RETTLEDNING TIL TILDELINGSKRITERIENE I PENSJONSKONTORETS KONKURRANSEGRUNNLAG

³ De formelle rammebetingelser for livsforsikrings-
selskapene omtales nærmere i kapittel 7.1

TILDELINGSKRITERIER

- Forsikringsteknikk – personrisiko
 - Premieutjevningsselskap
 - Pensjonskostnad
 - Forsikringsbart/ikke-forsikringsbart
 - Premie
 - Kapitalbinding
 - Administrasjon
 - Service og rådgivning
- Kapitalforvaltning
 - Kapitalforvaltningspremie for portefølje
 - Avkastning/risikoforhold for portefølje
 - Samfunnsansvar for portefølje
 - Service og rådgivning
 - Tilbyders forvaltningskvalitet (frihet)
 - Tilbyders selskapsform og egenkapitalbetjening (kun for gjensidig selskap)

Generelt

Premien som betales i en pensjonsordning er en betaling for å sikre den fremtidige pensjonen som forsikringsselskapet har forpliktet seg til å innfri overfor den forsikrede, basert på opptjening frem til nå. Økt pensjonsforpliktelse som følge av senere opptjening og regulering av pensjon som følge av lønnsvekst eller G-regulering er det ikke tatt hensyn til ved premieberegningen. Dette finansieres ved fremtidig premiebetaling. For å måle kommunens *langsiktige* pensjonsutgifter og pensjonsforpliktelser benyttes det derfor her en målemetode som for det første uttrykker kostnaden ved fremtidig pensjonsopptjening som en fast prosent av lønn til enhver tid og som for det andre tar hensyn til forventet fremtidig lønns- og G-regulering.

De pensjonsforpliktelser en kommune har overfor nåværende og fremtidige pensjonister, er fastsatt direkte i Hovedtariffavtalen innen KS' sektor ("HTA"). Kommunal tjenestepensjonsordning bygger på følgende viktige prinsipper: Bruttogarantiprinsippet – 66 % av pensjonsgrunnlaget ved full opptjening (HTA pkt. 2.1.2), sluttlønnprinsippet (HTA pkt. 2.3.2) og premieutjevningsselskap – premieelementene utgjøres av samtlige kommunekunder og bedriftskunder eller av fylkeskommunekunder (HTA pkt. 2.1.10).

Pensjonssystemet i offentlig sektor er utformet slik at annet omkringliggende regelverk får direkte og indirekte virkning for kommunens pensjonsforpliktelser. Dette gjelder blant annet lov om folketrygd, lov om samordning av pensjons- og trygdeytelser, lov om Statens Pensjonskasse og overførings-

avtalen mellom tjenestepensjonsordninger i offentlig sektor.

Avtale med et livsforsikrings-selskap innebærer finansiering og delvis forsikringsmessig sikring av de tariffbestemte pensjoner. Avtalen må utformes slik at pensjonsrettighetene som følger av HTA er korrekte og fullstendig ivare tatt.

Med bakgrunn i tilbudsgivningen i anbudsprosessene 2009 rettet Pensjonskontoret henvendelse til Kredittilsynet 16.11.2009 – *“Premiesats – forsikringsbare ytelser”*.

I brev til livselskapene 27.11.2009 uttalte Kredittilsynet blant annet:

“Kredittilsynet vil understreke at det ikke er adgang til å tilby forsikringskunder en premie som avviker fra det meldte beregningsgrunnlag”.

“Dette gjelder uavhengig om det er livselskapets eiere (via egenkapitalen eller gjennom tilbakeholdte overskuddsmidler) eller tredjeperson som betaler manglende premie, og uavhengig om det gjelder nettopremie eller kostnadstillegg mv”.

“Dette innebærer blant annet at det ikke er adgang til å forsikre ytelser i henhold til regelverket om avtalefestet pensjon (AFP), da slike ytelser skal sikres ved særskilte engangspremier ...”

“Tilsvarende vil det å garantere for et maksimalnivå på premiene for slike ytelser være å anse som forsikring, og være i strid med loven”.

Pensjonsplanen i kommunal sektor er ytelsesbasert. Dette innebærer at pensjonsytelsene, når de kommer til utbetaling, regnes ut fra pensjonsgrunnlaget og opptjent tjenestetid på pensjoneringstidspunktet. Dette i motsetning til innskuddsbasert pensjon, der det er samlet sparing ut fra hvert års innskudd og akkumulert avkastning over tid som bestemmer hvor stor pensjon man får.

Kommunens usikkerhet ved de økonomiske forpliktelser ved “varen” ytelsesbasert pensjon kan karakteriseres ved at kommunen har forpliktet seg til fremtidig utbetaling av en pensjon som:

- Står i forhold til fremtidig lønnsnivå mv. og derfor er av ukjent størrelse
- Muligens kan forfalle svært langt frem i tid (30-50 år er ikke uvanlig)
- Det er knyttet usikkerhet til om kommer til utbetaling, og eventuelt hvor lenge utbetalingen skal vare

Når produsenten av en vare eller tjeneste har tilfredsstillende kontroll med kostnaden ved å tilvirke varen eller tjenesten, kan den omsettes mot fast pris en gang for alle. For kommunale pensjonsordninger som skal sikre pensjon ut fra et fremtidig lønnsnivå eller en G-regulering, er kostnaden i det lange løp ikke kjent. Det er knyttet så stor usikkerhet til den endelige kostnaden at det i praksis ikke er mulig å forhåndsprise en slik pensjonsytelse.

Et livsforsikrings-selskap kan følgelig ikke overta all risiko knyttet til innfrielse av kommunens fremtidige pensjonsutbetalinger. Livsforsikrings-selskapets leveranse er mer begrenset og består i hovedsak av å sikre

opptjente rettigheter på et gitt tidspunkt ut fra kjente forhold på det tidspunktet.

Samtidig innebærer avtale med livsforsikringsselskap at virkningen av tilfeldige variasjoner mht. levetid, uførehypighet mv. er forsikret, og at det garanteres en viss minste avkastning på forvaltede pensjonsmidler. For slik forsikringsdekning og avkastningsgaranti betales en fast premie. Kostnaden ved – og risikoen for – lønnsøkninger, samt regulering av oppsatte rettigheter og pensjoner under utbetaling må kommunen selv, eller et kollektiv av kommuner, dekke i det lange løp.

Premieutjevningsskapsfellesskap

Hovedtariffavtalen innen KS-området (HTA) har egne obligatoriske bestemmelser om hvordan kommunene skal finansiere sine pensjonsforpliktelser. Hovedprinsippet om premieutjevningsskapsfellesskap er nedfelt i HTA kap. 2, pkt. 2.1.10:

“Tjenestepensjonsordningen skal være basert på et finansieringssystem som er kjønnsnøytralt og som ikke virker utstøtende på eldre arbeidstakere. Under henvisning til dette skal premien minst beregnes på grunnlag av et kollektiv som hos den enkelte leverandør utgjøres av samtlige kommunekunder og bedriftskunder eller av fylkeskommunekunder”.

Vedtekter for Tjenestepensjonsordning (TPO) § 13-2, nr. 1, annet ledd presiserer dette nærmere:

“Den ordinære årspremie skal utjevnes i den enkelte forsikringsgivers fellesordning, basert på pensjonsgrunnlaget. Engangspremier ved

pensjonstilfellets inntreden, skal utjevnes i forsikringsgivers fellesordning i forhold til pensjonsgrunnlaget. Premie for lønns- og G-regulering skal utjevnes i en fellesordning i forhold til premiereserven. Administrasjons-tillegget i premien skal utjevnes i en fellesordning i forhold til pensjonsgrunnlaget.

Forsikringsgivers fellesordning for utjevning av alle premieelementene skal utgjøres av samtlige kommunekunder og bedriftskunder eller av fylkeskommunekunder”.

Dette innebærer at avtalen med livsforsikringsselskap skal utformes slik at alle kommunene som er kunder i forsikrings-selskapet organiseres i et eget kollektiv – ett premieutjevningsskapsfellesskap. Innenfor premieutjevningsskapsfellesskapet skal samlet premie fordeles mellom kommunene etter utjevningbaserte prinsipper. Utjevningen skal foregå slik at premien regnet som prosent av arbeidstagerens pensjonsgrunnlag skal være den samme innenfor premieutjevningsskapsfellesskapet. Likevel skal premien knyttet til regulering av pensjoner i takt med utviklingen i lønn og folketrygdens grunnbeløp (G) fordeles med premiereserven som fordelingsnøkkel.

Dette innebærer at den enkelte kommunes premiebetaling ikke står direkte i forhold til egne premier dersom den ikke hadde vært med i et premieutjevningsskapsfellesskap. Premien reflekterer en ideell andel av den gjennomsnittlige premien for de kommuner som inngår i premieutjevningsskapsfellesskapet.

Forsikringsbare/ikke-forsikringsbare ytelser

Som nevnt over er det et generelt forhold i kommunale pensjonsordninger at risikoen knyttet til fremtidig økning i lønn etc ikke kan overdras til et livsforsikringsselskap mot premie som er fastsatt med endelig virkning. Forholdet blir gjort tydelig gjennom flere av pensjonsbestemmelsene i HTA. Som eksempler på forhold som livsforsikringsselskapene ikke kan eller vil gi forsikringsmessig dekning for kan nevnes:

- Fremtidige pensjonsytelser for yrkesaktive medlemmer skal stå i forhold til deres lønnskarriere på pensjonerings tidspunktet (ikke dagens lønn)
- Pensjoner som er under utbetaling og fremtidige pensjoner for tidligere arbeidstakere skal reguleres i takt med utviklingen av G
- Arbeidstaker har noe valgfrihet for når en alderspensjon kan tas ut:
 - 85-årsregelen, som gir rett til å ta ut alderspensjon inntil 3 år før aldersgrensen, hvis sum av alder og tjenestetid er minst 85 år
 - AFP, som gir en alminnelig rett til å ta ut alderspensjon fra valgfritt tidspunkt mellom 62 år og vedkommendes aldersgrense
- Størrelsen av fremtidig folketrygdytelse som det skal samordnes med ("bruttogaranti")

Det forhold at HTA-pensjonene ikke kan forsikres fullt, medfører at livsforsikringsselskapenes leveranse av kommunal tjenstepensjon i henhold til HTA deles i to:

For det første en avtale om kollektiv pensjonsforsikring, der livsforsikringsselskapet påtar seg juridisk ansvar for nærmere bestemte nominelle ytelser. Pensjonsytelsene som forsikres i henhold til denne avtalen skal forutsetningsvis være mest mulig dekkende og omfattende i relasjon til HTA.

For det andre det som mangler på at et livsforsikringsselskaps pensjonsleveranse skal stå fullt ut i overensstemmelse med HTA – gjerne omtalt som ikke-forsikringsbare ytelser. For de ikke-forsikringsbare ytelsene består livsforsikringsselskapets leveranse av administrative og beregningsmessige tjenester, men det skjer ingen sikring eller forhåndsfinansiering av ytelsene. Kommunen eller premieutjevningsselskapet har selv det direkte ansvaret for å innfri forpliktelsene knyttet til de ikke-forsikringsbare ytelsene.

Dette skillet mellom forsikringsbare og ikke-forsikringsbare ytelser er også nedfelt i forsikringsvirksomhetslovens bestemmelser om hvordan premie for kommunale pensjonsordninger skal beregnes.

Endret forsikringslovgivning

Nye bestemmelser i forsikringsvirksomhetsloven trådte i kraft 1. januar 2008. Et hovedprinsipp her er skillet mellom selskapskapital og kundekapital. I tillegg skal livsforsikringsselskapene prise tjenester med endelig virkning på forhånd.

Mest sentralt er nedenstående tre elementer:

- Premie for risikoen knyttet til å garantere en viss avtalt minimumsavkastning i forkant (grunnlagsrente/rentegaranti)
- Premie for å forsikre virkningen av tilfeldige variasjoner mht. levetid, uførehyppighet mv, (risikopremien)
- Premie for administrative tjenester

Tildelingskriterier

Oppdragsgiver foretar tildeling på basis av hvilket tilbud som er det økonomisk mest fordelaktige, jfr. forskrift om offentlig anskaffelser (FOA) § 22-2(2).

Følgende kriterier kan legges til grunn, her i uprioritert rekkefølge:

Forsikringsteknikk – personrisiko

- Premieutjevningssfellesskap
- Pensjonskostnad
- Forsikringsbart/ikke-forsikringsbart
- Premie
- Kapitalbinding
- Administrasjon
- Service og rådgivning

Kapitalforvaltning

- Kapitalforvaltningspremie for portefølje
- Avkastning/risikoforhold for portefølje
- Samfunnsansvar for portefølje
- Service og rådgivning
- Tilbyders forvaltningskvalitet (frihet)
- Tilbyders selskapsform og egenkapitalbetjening (kun for gjensidig selskap)

For å klargjøre de forsikringsmessige forhold, rapporterer tilbyder blant annet resultatet av ulike beregninger både for det etablerte premieutjevningssfellesskapet og for kommunens egen medlemsbestand. Det er den årlige sammensetningen av medlemsbestanden ved begynnelsen av hvert år som avgjør de pensjonsøkonomiske forhold i pensjonsordningen for det aktuelle år.

Opplysninger om tilbyders totale kommunale medlemsbestand for 2013 vil ikke være kjent ved utarbeidelsen av tilbud gjennom 2013. For tilbudsprosessen vil det i praksis være mulig å være à jour med bestandsopplysninger pr. 1.1.2012, men ikke senere. *Det legges derfor til grunn at tilbud utarbeides med 2012 som virkningsår, og med utgangspunkt i den standardiserte flyttefilen.*

10.1 FORSIKRINGSTEKNIKK – PERSONRISIKO

10.1.1 PREMIEUTJEVNINGSFELLESSKAP

Formålet med dette punktet er å belyse hvordan premieutjevningssfellesskapet hos tilbyder har utviklet seg over tid.

En grunnleggende forutsetning i HTA er at premien hos den enkelte leverandør skal utjevnes mellom alle kunder innenfor området kommunal tjenestepensjon. I utgangspunktet er dette i strid med det ordinære hovedprinsipp om at den enkelte kundes premie skal avregnes separat. Imidlertid åpner forsikringsvirksomhetsloven for premieutjevning som et unntak spesielt for

forretningsområdet kommunal tjenestepensjon⁴.

For alle selskapene er det forretningsvolumet innenfor området kommunal tjenestepensjon som her skal belyses. Nøkkeltall som oppgis av tilbyder er status og bevegelse for samlet kapital, antall avtaler, antall medlemmer (alle medlemskategorier til sammen) og premieutjevningsskapsfordeling på forskjellige medlemsgrupper. Opplysningene skal oppgis ved at tilbyder fyller ut Tabell 1 til Tabell 4 som er vist i det følgende.

For å kunne vurdere forutsigbarhet og stabilitet i premieutjevningsskapsordningene, bes tilbyder om å gi opplysninger om mål for utvikling av forretningsvolumet innenfor området kommunal tjenestepensjon. Tilbyder skal her fylle ut Tabell 5, og da spesifikt slik at høyre kolonne fylles ut med en grad av overensstemmelse på en skala fra 0 til 10 for hver av de to alternative målformuleringene, slik at disse summerer seg til 10.

Vurderingsveiledning – Premieutjevningsskapsordning

Den enkelte kommune avgjør selv hvilket av de kommunale premieutjevningsskapsordningene den vil tilhøre. Man må her basere seg på informasjon om karakteristika ved de ulike fellesskapsordningene året før anbuds vurderingen. Kommunen har ingen beslutningsmyndighet når det gjelder hvilke andre kommuner som i fremtiden slutter seg til eller går ut av fellesskapsordningen. Fremtidig utvikling i sammensetning

og størrelse av premieutjevningsskapsordningen avgjøres i realiteten av tilbyders strategi og markedsaktiviteter.

For de opplysninger som kan leses ut av de utfylte Tabell 1 til Tabell 4 gjelder at jo større og jo mer stabil bestand, jo mer stabil pensjonskostnad og årlig premie bør man kunne forvente.

For opplysninger om målformulering som er gitt i Tabell 5: Tilkjenning av sterk vektlegging av volumvekst og svakere vektlegging av at langsiktig pensjonskostnad tilstrebes opprettholdt/opnådd på et lavt nivå, trekker i retning av lavere forutsigbarhet for pensjonskostnad og premieinnbetaling. Dette kan videre indikere at *tilbyder vil kunne ha en interesse av å utvide premieutjevningsskapsordningen med nye kommunale pensjonsordninger, også i tilfeller der dette kan medføre høyere gjennomsnittlig premie på lang sikt for hver enkelt pensjonsordning i det etablerte premieutjevningsskapsordningen.*

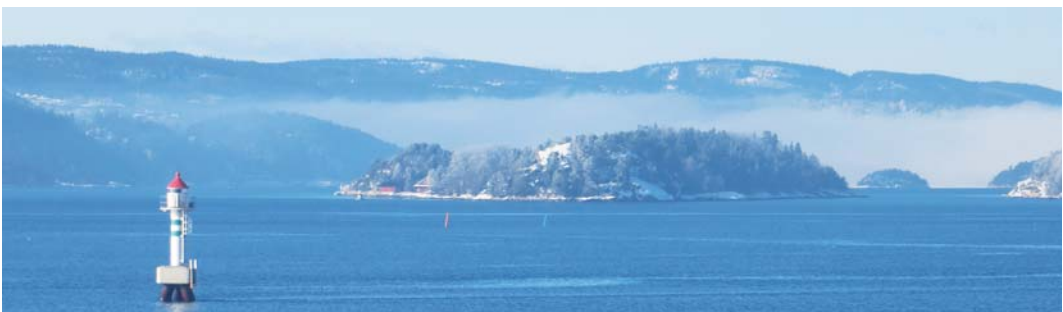
⁴ Uten dette unntaket ville forsikrings selskapene i realiteten ikke hatt adgang til å tilby slik utjevnet premiefinansiering som HTA forutsetter.

Tabell 1: Utvikling i premieutjevningsselskapet 2007-2012 – Samlet kapital
(tall i hele tusen kroner)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Bestand pr. 1.1						
Tilgang i løpet av året						
Avgang i løpet av året						
Annen endring i løpet av året						
Bestand pr. 31.12						

Tabell 2: Utvikling i premieutjevningsselskapet 2007-2012 – Antall avtaler

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Bestand pr. 1.1						
Tilgang i løpet av året						
Avgang i løpet av året						
Annen endring i løpet av året						
Bestand pr. 31.12						

Tabell 3: Utvikling i premieutjevningsselskapet 2007-2012 – Antall medlemmer

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Bestand pr. 1.1						
Tilgang i løpet av året						
Avgang i løpet av året						
Annen endring i løpet av året						
Bestand pr. 31.12						

Tabell 4: Utvikling i premieutjevningsselskapet 2007-2012 – Antall medlemmer fordelt på medlemskategorier

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Yrkesaktive ⁵						
AFP						
Oppsatte ⁶						
Midlertidig uførepensjon						
Varig uførepensjon						
Alderspensjon						
Ektefellepensjon						
Barnpensjon						
Totalt						

⁵ Med yrkesaktive forstås oppdragsgivers nåværende arbeidstakere som er medlemmer i pensjonsordningen.

⁶ Med oppsatte forstås oppdragsgivers tidligere arbeidstakere med medlemstid i pensjonsordningen, som ennå ikke er blitt pensjonister.

Tabell 5: Tilbyders mål for utvikling av forretningsområdet kommunal tjenestepensjon

Formulering av mål om volumvekst	Grad av overensstemmelse med mål 0-10 (hvor 0 utgjør minst grad av overensstemmelse)
Uten hensyn til hvordan dette påvirker langsiktig pensjonskostnad	
Opprettholdelse/oppnåelse av lav forventet langsiktig pensjonskostnad	

10.1.2 PENSJONSKOSTNAD

Formålet med dette punktet er å belyse den underliggende langsiktige pensjonskostnaden i premieutjevningsselskapet hos tilbyder og for oppdragsgivers bestand⁷ i henhold til Pensjonskontorets referanseplan. Som grunnlag for beregning og utfylling av Tabell 7 skal tilbyder benytte informasjonen om oppdragsgivers medlemsbestand som er innhentet på standardisert flyttefil. Hvordan den standardiserte flyttefilens ulike informasjonselementer skal benyttes, er presisert nærmere i dokumentasjonen til referanseplanen.

Pensjonskostnadene må her ikke forveksles med den årlige premien som skal beregnes.

Den forhåndsberregnede verdi av pensjonsforpliktelsens omfang i en ytelsesbasert pensjonsordning er bestemt av pensjonsplanens innhold, størrelse og sammensetning

av medlemsbestanden og beregningsmessige forutsetninger. Med en standardisert beskrivelse av pensjonsplanens innhold og standardiserte beregningsforutsetninger, står man igjen med *medlemsbestandens størrelse og sammensetning som avgjørende faktor for pensjonsforpliktelse og pensjonskostnad*. Størrelse og sammensetning av en medlemsbestand kalles i det følgende for bestandsprofil.

Hvis man tenker seg at alle tilbyderes premieutjevningsselskap hadde like bestandsprofiler for sine premieutjevningsselskap, ville tilbyderne stått overfor samme pensjonsforpliktelse. Langsiktig pensjonskostnad ville da vært den samme i alle premieutjevningsselskap. *Med dette skal forskjeller i premieutjevningsselskapenes bestandsprofiler forutsetningsvis være eneste årsak til at tilbyderne kommer frem til forskjell i beregnet pensjonskostnad.*

⁷ Med bestand menes her alle medlemmer i pensjonsordningen, fordelt på de medlemsgrupper som er spesifisert i Tabell 9 og Tabell 10

Konkrete kjennetegn ved bestandsprofilen som har betydning for pensjonskostnaden i et premieutjevningsselskap vil for eksempel være:

- Aldersgrenser – Lave aldersgrenser trekker i retning av høy pensjonskostnad
- Andel kvinner/menn – Høy andel kvinner trekker i retning av høy pensjonskostnad
- Lønnsnivå – Høyt lønnsnivå trekker i retning av høy pensjonskostnad
- Aldersfordeling – Høy alder trekker i retning av høy pensjonskostnad
- Deltid – Stort innslag av deltid trekker i retning av høy pensjonskostnad
- Antall uføre

For å få et inntrykk av hvor på kostnads-skalaen et premieutjevningsselskap befinner seg, vil det vil i praksis være vanskelig å forholde seg til opplysninger

om disse egenskapene som sådan. Hvis for eksempel et premieutjevningsselskap har stort innslag av lave aldersgrenser – som isolert sett trekker i retning av høy pensjonskostnad – og samtidig lavt lønnsnivå – som isolert sett trekker i retning av lav pensjonskostnad – så er det ikke uten videre mulig å avgjøre om nettoeffekten er høy eller lav pensjonskostnad. Tilbyderne bes derfor ikke om å gi opplysninger om slike egenskaper i deres premieutjevningsselskap.

Det er i stedet meningen at betydningen av disse egenskapene for pensjonskostnaden skal komme direkte til uttrykk i en standardisert beregning som beskrevet i det følgende. For å isolere effekten av ulikheter i bestandsprofilene tilbyderne i mellom, skal derfor hver tilbyder beregne sine pensjonskostnader etter *standardiserte* metoder og forutsetninger oppgitt av Pensjonskontoret, i det følgende kalt *referanseplanen*. Disse beregningene er basert på tilsvarende beregningsteknikk som ved beregning av disse størrelsene i regnskapsmessig rapportering av pensjonskostnader og pensjonsforpliktelser uavhengig av hvordan tilbyders egen beregning av premie og premiereserve er bygget opp.

Beregningen er også uavhengig av hvordan den enkelte tilbyder deler sin leveranse i forsikringsbart og ikke-forsikringsbart, jfr. punkt 10.1.3 (Beregningsmetode og forutsetninger er beskrevet mer detaljert i separat dokument – "*Pensjonskontorets referanseplan*").

Referanseplanen gir en teknisk og presis beskrivelse av hvordan pensjonsytelsene skal beregnes etter en standardmodell. Denne modellen angir hvilke ytelser som

inngår i beregningene og hvordan de skal beregnes, formel for "beregnet folketrygd", regler for antatt reell pensjonsalder ut fra den enkelte stillings aldersgrense, regler for å avgjøre om en eventuell fremtidig enke-/enkemannspensjon skal regnes etter "ny"/netto eller "gammel"/brutto regel, hvordan forventet kontantverdi av fremtidig pensjonsgrunnlag skal beregnes osv. I praksis vil pensjonsytelsene som er beskrevet i referanseplanen for det alt vesentlige være forsikringsbar (jf. punkt 10.1.3).

I prinsippet kan det være systematiske forskjeller mellom premieutjevningsskapskapene når det gjelder nivå for dødelighet, levetid, uføretilbøyelighet mv. Med systematiske forskjeller menes her at for eksempel uføretilbøyeligheten i ett premieutjevningsskapskap er særlig lav (eller høy) sammenlignet med andre premieutjevningsskapskaper, at det kan dokumenteres at slike forskjeller har vært et vedvarende fenomen og at det kan påregnes at slike forskjeller vil bli opprettholdt. Dette i mot setning til forskjeller i for eksempel uføretilbøyelighet som må antas å skyldes rene tilfeldige variasjoner, og som ikke kan

anses å være vedvarende og påregnelige når man sammenligner premieutjevningsskapskaper.

I den grad systematiske forskjeller for dødelighet, levetid, uføretilbøyelighet faktisk gjør seg gjeldende, vil dette være en kilde til ulikt kostnadsnivå ved sammenligning mellom premieutjevningsskapskapene. Betydningen av slike eventuelle systematiske forskjeller kunne man tenke seg at ble konkretisert ved at hver tilbyder regnet på forutsetninger som kan anses mest mulig realistisk for eget premieutjevningsskapskap. *Pensjonskontoret legger til grunn at eventuelle systematiske forskjeller i nivå for dødelighet, levetid, uføretilbøyelighet mv. ikke kan anses tilstrekkelig påregnelig til at dette kan benyttes til å skille mellom tilbyderne.*

Beregningsresultater vedrørende langsiktig pensjonskostnad for tilbyders og kommunens medlemsbestand skal oppgis ved utfylling av Tabell 6 og Tabell 7. Med langsiktig pensjonskostnad menes akkumulerte pensjonskostnader som vil påløpe frem til siste nåværende arbeidstager har nådd antatt pensjonsalder.

Som det fremgår, er tabellene bygget opp ved å skille mellom verdien av de pensjonsrettigheter som allerede er opptjent i kolonne (1)⁸ og verdien av de totale fremtidige pensjonsrettigheter⁹ i kolonne (2). Differansen representerer verdien av pensjonsrettigheter som skal tjenes opp i fremtiden og vises i kolonne (3).

I kolonne (4) skal det oppgis forsikrings-teknisk kontantverdi av fremtidig utbetaling av lønn/pensjonsgrunnlag.

For pensjonister og oppsatte medlemmer er de totale fremtidige pensjonsrettigheter allerede fullt opptjent og med dette skal kolonne (1) og kolonne (2) vise samme tall for disse medlemsgruppene. Differansen i kolonne (3) blir følgelig lik null for pensjonister og oppsatte medlemmer, slik dette er forhåndsutfylt med 0 i de to tabellene. Pensjonsgrunnlag i kolonne (4) og utregning av pensjonskostnad i kolonne (5) er ikke relevant for pensjonister og oppsatte medlemmer, noe som er vist med forhåndsutfylte kryss i tabellene.

Tabell 6 gjelder alle ordningene i tilbyders premieutjevningsselskap ved inngangen til 2013, mens tabell 7 gjelder oppdragsgivers bestand beregnet på samme tidspunkt.

Vurderingsveiledning – Pensjonskostnad

Ifølge HTA skal tilbyderne utjevne premien med pensjonsgrunnlag(lønn) som fordelingsnøkkel. Sumtallet i nederste linje under kolonne (5) ("Langsiktig pensjonskostnad som prosent av lønn") i Tabell 6 og Tabell 7 gir med dette uttrykk for de langsiktige pensjonskostnader som i hhv. tilbyders premieutjevningsselskap og oppdragsgivers bestand. Premieutjevningsselskap med lavest pensjonskostnad er mest kostnadseffektivt bedømt ut fra bestandsprofilene på beregningstidspunktet. Det premieutjevningsselskapet som har lavere pensjonskostnad enn det som er beregnet for oppdragsgivers pensjonsordning, vil gi kommunen mulighet til å oppnå økonomisk fordel gjennom kostnadsutjevningen ved flytting til dette/ett av disse premieutjevningsselskapene.

Et mindre fellesskap vil være sterkere påvirket av tilgang av nye og avgang av etablerte ordninger enn et stort. Derfor vil et stort premieutjevningsselskap ha en mer stabil og påregnelig langsiktig pensjonskostnad enn et mindre (for så vidt gjelder betydningen av de forsikringsmessige forhold).

⁸ Kalles gjerne PBO eller DBO i sammenheng med regnskapsmessig rapportering av pensjonskostnader.

⁹ Kalles gjerne PVB eller TBO i sammenheng med regnskapsmessig rapportering av pensjonskostnader.

Tabell 6: Beregning av langsiktig pensjonskostnad for tilbyders premieutjevnings fellesskap
 (tall i hele tusen kroner pr. 1. januar 2013, beregnet ut fra referanseplanen og med lønnsvekst mm)

Medlems- kategorier	Antall	Forsikringsteknisk kontantverdi av				Langsiktig pensjonskostnad som % av pensjonsgrunnlag
		Opptjente pensjonsrettigheter	Totale fremtidige pensjonsrettigheter	Pensjonsrettigheter for fremtidig opptjening	Fremtidig pensjonsgrunnlag	
		(1)	(2)	(3)=(2)-(1)	(4)	(5)=(3)/(4) *100 %
Yrkesaktive						
AFP				0	 	
Oppsatte				0	 	
Midlert. uførep				0	 	
Varig uførep.				0	 	
Alderspensjon				0	 	
Ektefellepensjon				0	 	
Barnpensjon				0	 	
Sum						

Tabell 7: Beregning av langsiktig pensjonskostnad for oppdragsgivers bestand

(tall i hele tusen kroner pr. 1. januar 2013, beregnet ut fra referanseplanen og med lønnsvekst mm)

Medlems- kategorier	Antall	Forsikringsteknisk kontantverdi av				Langsiktig pensjonskostnad som % av pensjonsgrunnlag
		Opptjente pensjonsrettigheter	Totale fremtidige pensjonsrettigheter	Pensjonsrettigheter for fremtidig opptjening	Fremtidig pensjonsgrunnlag	
		(1)	(2)	(3)=(2)-(1)	(4)	(5)=(3)/(4) *100 %
Yrkesaktive						
AFP				0		
Oppsatte				0		
Midlert. uførep				0		
Varig uførep.				0		
Alderspensjon				0		
Ektefellepensjon				0		
Barnpensjon				0		
Sum						

10.1.3 FORSIKRINGSBART/ IKKE-FORSIKRINGSBART

Formålet med dette punktet er å belyse hvordan leveransen av tjenestepensjon i henhold til HTA er bygget opp hos tilbyder, når det gjelder

det avtalemessige skillet mellom forsikringsbare og ikke-forsikringsbare ytelser og hvordan disse ytelsene blir finansiert, i henhold til Pensjonskontorets referanseplan i Tabell 9 og Tabell 10. (Herunder skal det forutsetningsvis kunne foretas en avstemning mellom tilbyders

leveranse av forsikringsbart på den ene side og referanseplanen som er definert og beregnet i punkt 10.1.2 på den annen side). Som grunnlag for beregning og utfylling av Tabell 10 skal tilbyder benytte informasjonen om oppdragsgivers medlemsbestand som er innhentet på standardisert flyttefil.

I henhold til HTA skal premie for forsikringsbare ytelser utjevnes mellom kommunene som deltar i premieutjevningsskapskapet. Ikke-forsikringsbare ytelser kan finansieres enten ved utjevning tilsvarende det som gjelder for forsikringsbare ytelser, eller ved at premien for de hendelsene som inntreffer allokteres direkte til den enkelte kommune. Eventuelt kan finansieringen baseres på en kombinasjon, som innebærer delvis utjevning og delvis direkte allokering.

I Tabell 8 opplyser tilbyder hvordan de ikke-forsikringsbare hendelsene er finansiert.

Tilbyder konkretiserer det økonomiske omfanget av forsikringsbart og ikke-forsikringsbart ved å sammenligne:

- Oppdragsgivers fullstendige pensjonsforpliktelse overfor nåværende og fremtidige pensjonister, slik disse følger av HTA
- Den del av HTA-forpliktelsen som vil være forsikringsmessig dekket

Tilbyder beregner og oppgir den *forsikringstekniske kontantverdi* av total fremtidig pensjonsforpliktelse for de to nevnte alternative omfang av fremtidig pensjonsforpliktelse ved utfylling av Tabell 9 og Tabell 10 slik de mener den skal beregnes.

Til sammenligning gjentar tilbyder i Tabell 9 og Tabell 10 den forsikringstekniske kontantverdi av total fremtidig pensjonsforpliktelse for referanseplanen som er definert i punkt 10.1.2 (jfr. Tabell 6 og Tabell 7), det vil si sum av kolonne (2) i Tabell 6 og Tabell 7. Dersom "Total fremtidig pensjonsforpliktelse" i kolonnen for HTA avviker fra det som oppgis i referanseplanen, avdekkes det forskjeller mellom hvordan ytelsene defineres hos den enkelte tilbyder og i referanseplanen.

For alle beregninger av forsikringstekniske kontantverdier i herværende punkt benytter tilbyder de samme standardiserte forutsetninger som er oppgitt i punkt 10.1.2.

Vurderingsveiledning – Forsikringsbart/ ikke-forsikringsbart

Med standardiserte beregningsforutsetninger skal tilbyderne i prinsippet komme frem til *sammenfallende resultat for den forsikringstekniske kontantverdi av HTA-forpliktelsen*. (Tilbydernes IT-løsning for slike beregninger vil i praksis innebære noen forskjeller i de finere nyanser, og beregningsresultatene vil derfor ikke være fullstendig sammenfallende. Store forskjeller kan imidlertid være grunnlag for å anta at tilbyderne har ulik forståelse og vurdering av HTAs reelle innhold).

Utformingen av referanseplanen (definert i punkt 10.1.2) er ment å være slik at denne skal være fullt forsikringsbar. Omfanget av den forsikringsbare del av total fremtidig pensjonsforpliktelse bør derfor som et minimum være like stor som for *referanseplanen*, både for premieutjevningsskapskapet og for oppdragsgivers medlemsbestand. Dette forholdet kan verifiseres i Tabell 9 og

Tabell 10, der den forsikringstekniske kontantverdi for linjen "Forsikringsbart" bør være minst like stor som for linjen "Referanseplan".

For de forsikringsbare hendelsene finansieres fremtidige pensjonsytelser ved en plan for systematisk premiebetaling. Med dette menes at fondsmidler – såkalt premiereserve – som skal dekke en arbeidstakers fremtidige pensjoner, bygges opp så lenge vedkommende er i arbeid, og at man tilstreber noenlunde jevn fordeling av premiebetalingen over den yrkesaktive tiden. Slik systematisk premiebetaling vil forutsetningsvis gi mer stabil innbetaling over tid, enn når "pensjonshendelser" skal finansieres i det hendelsene inntreffer, slik tilfellet er for ikke-forsikringsbare hendelser.

Hensynet til stabil innbetalingsprofil taler da i favør av en størst mulig grad av forsikringsbar inndecking (premiebetaling). Tilsvarende vil det forutsetningsvis være mer stabilt å finansiere ikke-forsikringsbare

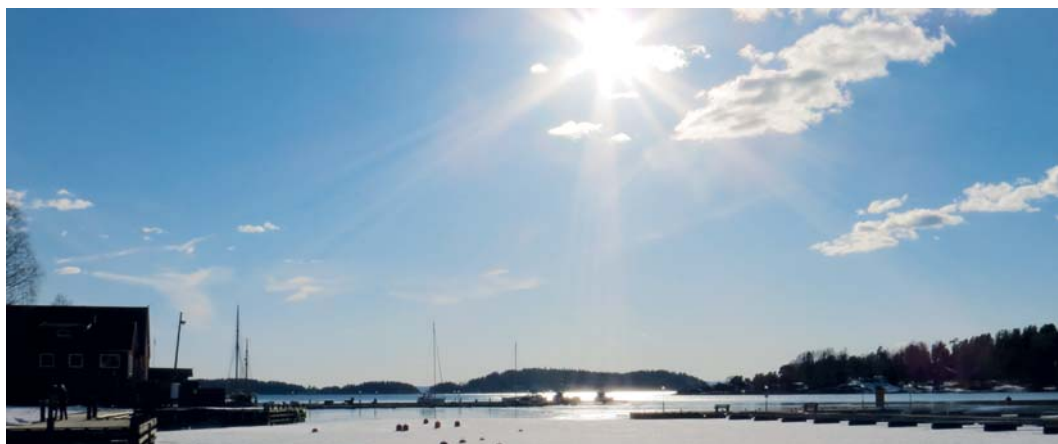
hendelser ved utjevning på hele den kommunale pensjonsbestand hos tilbyder enn ved direkte allokering til én kommune. Samtidig kan potensialet for subsidiering (positivt eller negativt) være betydelig hvis ikke-forsikringsbare hendelser finansieres ved utjevning. Et eksempel kan være en kommune som har markant lavere uttakstilbøyelighet vedrørende AFP enn gjennomsnittet (og/eller lavere potensial for AFP-uttak på grunn av aldersprofil), men som ved utjevning likevel betaler AFP-tilskudd som om uttaket var på gjennomsnittet.

Tabell 8: Fordeling av tilbyders premie for ikke-forsikringsbart (markeres med kryss i relevant kolonne)

Ytelse	Utjevning	Kombinasjon	Direkte allokering
AFP 62-64 år	X		
AFP 65-67 år			
85-årsregel			
Bruttogaranti			
Annet			

Tabell 9: Omfanget av totale fremtidige pensjonsforpliktelser for tilbyders premieutjevningsselskaper (tall i hele tusen kroner pr. 1. januar 2013)

Medlemskategorier	Antall	Total fremtidig pensjonsforpliktelse (forsikringsteknisk kontantverdi)		
		HTA	Forsikringsbart	Referanseplan
Yrkesaktive				
AFP				
Oppsatte				
Midlertidig uførepensjon				
Varig uførepensjon				
Alderspensjon				
Ektefellepensjon				
Barnpensjon				
Sum				

Tabell 10: Omfanget av totale fremtidige pensjonsforpliktelser for oppdragsgivers bestand
(tall i hele tusen kroner pr. 1. januar 2013)

Medlemskategorier	Antall	Total fremtidig pensjonsforpliktelse (forsikringsteknisk kontantverdi)		
		HTA	Forsikringsbart	Referanseplan
Yrkesaktive				
AFP				
Oppsatte				
Midlertidig uførepensjon				
Varig uførepensjon				
Alderspensjon				
Ektefellepensjon				
Barnepensjon				
Sum				

10.1.4 PREMIE

Formålet med dette punktet er å gi et sammenligningsgrunnlag for premie i premieutjevningsfelleskap hos alternative leverandører. Videre skal punktet belyse eventuelle avvik mellom ulike leverandører når det gjelder tolkning og praktisering av hva som er forsikringsbare og ikke-forsikringsbare hendelser. Som grunnlag for beregning og utfylling av Tabell 11 og Tabell 12 skal tilbyder benytte informasjonen om pensjonsgrunnlag for oppdragsgivers medlemsbestand som er innhentet på standardisert flyttefil.

Vurderingsveiledning – Premie

Normalt vil lavest mulig premienivå anses å være fordelaktig, men dette kan ikke uten videre tas som uttrykk for lav kostnad på lang sikt. Langsiktige pensjonskostnader er vurdert i punkt 10.1.2.

Det kan i utgangspunktet forventes at oppdragsgivers rangering av tilbyderne bør være den samme for pensjonskostnad (punkt 10.1.2) og for herværende punkt om premiebetaling. Det motsatte kan tyde på reelle forskjeller i tilbydernes finansieringsplaner. For eksempel kan høy pensjonskostnad kombinert med lav premie indikere at én tilbyders finansieringsplan innebærer utsatt premiebetaling sammenlignet med annen tilbyder.

Tilbyder som i punkt 10.1.3 har oppgitt en relativt stor andel av HTA-forpliktelsen som forsikringsbar ved sammenligning med andre tilbydere, bør tilsvarende ha en stor andel av premiebudsjetten i Tabell 11 som forsikringsbart.

Tabell 11: Premie 2013 for oppdragsgiver, gitt at oppdragsgiver var med i premieutjevningsselleskapet som fantes pr. 01.01.2013, forsikringsbare ytelser og budsjett for innbetaling av ikke- forsikringsbare ytelser for oppdragsgivers pensjonsordning (tall i hele tusen kroner)

	% av pensjonsgrunnlag, aktive	Kroner
Premie forsikringsbare ytelser		
Til dekning av løpende administrasjonskostnader		
Avsetning til dekning av fremtidige administrasjonskostnader (administrasjonsreserve)		
Sum premie forsikringsbare ytelser		
Budsjett, lønns- og G-regulering forutsatt 3 %		
Budsjett, andre ikke-forsikringsbare ytelser		
Sum budsjett ikke-forsikringsbare ytelser		

Tabell 12: Premie 2013 for oppdragsgiver, gitt at oppdragsgiver var med i premieutjevningsselleskapet som fantes pr. 01.01.2013, forsikringsbare hendelser (tall i hele tusen kroner)

	% av pensjonsgrunnlag, aktive	Kroner
Netto premie		
Fortjenestemargin		
Sum premie		

10.1.5 KAPITALBINDING

Formålet med dette punktet er å belyse hvor stor avsetning til premiereserve og eventuelle andre avsetninger som vil kreves ved innlemmelse av kommunens pensjonsordning i det kommunale premieutjevningsselleskapet hos tilbyder. Som grunnlag for beregning og utfylling av Tabell 13 skal tilbyder benytte informasjonen om oppdragsgivers medlemsbestand som er innhentet på standardisert flyttefil. Tilbyder skal for det første beregne sitt eget krav til kapitalbinding og gjengi dette i kolonnen merket «Tilbyders beregning» og for det andre i kolonnen

merket «Fra flyttefil» angi hvilket krav til kapitalbinding som er oppgitt i flyttefilen.

Tilbyder beregner premiereserven ut fra full forsikringsmessig dekning for alle pensjonsrettigheter som vil være juridisk opptjent i henhold til slik avtale som vil dekke de forsikringsbare ytelser. For oppsatte¹⁰ medlemmer beregnes premiereserve også der opptjent tjenestetid ved fratredelse er mindre enn 3 år, og da med forholdsmessig (lineær) opptjening av pensjonsrett. (Tilbyder skal spesifisere eventuelle andre avsetninger enn premiereserve og administrasjonsreserve i nummererte vedlegg).

¹⁰ Med oppsatte medlemmer menes tidligere ansatte med pensjonsrettigheter

Vurderingsveiledning – Kapitalbinding

Det vil anses fordelaktig med lavest mulig kapitalbinding.

En mulig årsak til at en tilbyder kan ha lavere kapitalbinding enn andre, er at en mindre del av HTA-forpliktelsen inngår i den forsikringsbare (premie for forsikringsbare ytelser) del av leveransen. Dette forholdet kan analyseres ved å sammenligne Tabell 9 og Tabell 10 fra hver enkelt tilbyder, der tilbyder(e) med relativt liten andel forsikringsbart i disse tabellene bør forventes å ha lav premiereserve i Tabell 13. Lav kapitalbinding kan da antas å være uttrykk for at en større andel av pensjonsforpliktelsen vil bli finansiert som ikke-forsikringsbart.

Lav kapitalbinding kan også skyldes at en tilbyder har mer optimistiske beregningsforutsetninger enn de øvrige. Tilbyder er bundet av disse forutsetningene uten mulighet til å avregne et eventuell ugunstig forløp i etterkant. Dette er uttrykk for at tilbyderen er villig til å ta større risiko enn konkurrentene ved innfrielse av sin forpliktelse overfor premieutjevningsselskapet, noe som må anses å være en reell økonomisk fordel. Kommunen må se tilbyders beregnede avsetningskrav (premiereserve) i sammenheng med de avsetninger som faktisk er gjort for sin pensjonsordning hos eksisterende leverandør, og som ved eventuell flytting vil bli overført til ny leverandør.

Tilbyder skal i kolonnen "Tilbyders beregning" oppgi eget avsetningskrav for å overta pensjonsordningen og i kolonnen "Fra flyttefil" sette inn informasjon om avsetning hos nåværende leverandør som er oppgitt i

flyttefilen. I tilbudet fra nåværende leverandør skal de to kolonnene være sammenfallende. Tallene i kolonnen "Fra flyttefil" skal være de samme hos begge tilbydere.

Finanstilsynet besluttet i mars 2013 at det med virkning fra 2014 skal innføres et nytt dødelighetsgrunnlag for kollektive pensjonsforsikringer i livsforsikringsselskaper og pensjonskasser – K 2013. Det nye dødelighetsgrunnlaget vil øke premieavsetningsbehovet betydelig. Det åpnes for å benytte kundeoverskudd til å dekke avsetningskravene. Finanstilsynet antar at de fleste pensjonsinnretningene vil ha behov for en opptrappingsperiode. Opptrappingsplanene vil gjelde fra 2014, og bør ikke ha varighet ut over fem år. Minimum 20 prosent av avsetningsbehovet bør dekkes av pensjonsinnretningene. Det vises til Finanstilsynets brev "Nytt dødelighetsgrunnlag i kollektiv pensjonsforsikring (K2013)" datert 8. mars 2013 som er sendt til alle livsforsikringsselskap og pensjonskasser. Samtidig er det fastsatt at alderspensjonen i offentlig sektor skal levealderjusteres, det vil si at alderspensjonen etter 67 år blir lavere for ett årskull enn for det forrige, gitt samme lønn og opptjeningshistorikk. Forsikringsselskapene har planlagt å implementere levealderjustering samtidig med innføringen av K2013, noe som vil gi et lavere avsetningskrav enn om K2013 hadde vært implementert separat.

I Tabell 13 skal leverandørene oppgi hvor mye premiereserven er beregnet å øke med nettoeffekten som følge av overgang til K2013 og levealderjustering, hvor mye av dette som er finansiert ved forhåndsreservering pr. 31.12.2012 og hvor mye som gjenstår for fremtidig finansiering."

Tabell 13: Premiereserve pr. 31.12.2012 (tall i hele tusen kroner)*

Kategori	Antall fra flyttefilen	Kroner	
		Tilbyders beregning	Fra flyttefil
Yrkesaktive			
AFP			
Oppsatte			
Midlertidig uførepensjon			
Varig uførepensjon			
Alderspensjon			
Ektefellepensjon			
Barnepensjon			
Sum			
Administrasjonsreserve			
Andel av selskapets egenkapital			
Andre avsetninger: I tillegg til kronebeløp skal redegjøres for formål og anvendelse i separat vedlegg			
Økt premiereserve som følge av overgang til K2013			
Økt premiereserve pga. omlegging til K2013 og levealdersjustering som er finansiert ved forhåndsreservering pr. 31.12.2012.			
Økt premiereserve pga. omlegging til K2013 og levealdersjustering som gjenstår for fremtidig finansiering pr. 31.12.2012.			

* Alle beløp fra dagens pensjonsinnretning hentes fra den standardiserte flyttefilen, med unntak av andel av selskapets egenkapital.

10.1.6 ADMINISTRASJON

Formål med dette punktet er å beskrive omfanget av pensjonsordningens administrasjon og kostnadene forbundet med dette.

I Tabell 14 og Tabell 16 skal tilbyder oppgi fast administrasjonspremie og oppbygning av administrasjonsreserve i to alternativer:

Henholdsvis uten og med assistanse fra forsikringsmegler for løpende oppfølging og ivaretagelse av forholdet mellom tilbyder og oppdragsgiver. For meglerassistert forvaltning inngår i tillegg meglers godtgjørelse i oppdragsgivers samlede kostnader.

Tabell 14: Fast administrasjonspremie 2014 (tall i hele tusen kroner)

	% av pensjonsgrunnlag, aktive	Kroner
Netto premie		
Fortjenestemargin		
Premie		

Tabell 15: Omkostninger i forbindelse med engangspremier 2013 (tall i hele tusen kroner)

	% av pensjonsgrunnlag, aktive	Kroner
Premie		

Tabell 16: Forhånds fakturerte administrasjonskostnader

Polise-ajourhold	Forhånds faktureres Ja ☐ Nei ☐ Hvis nei, redegjør. Premieutjevnes Ja ☐ Nei ☐ Hvis nei, redegjør.
Pensjonsutbetaling	Forhånds faktureres Ja ☐ Nei ☐ Hvis nei, redegjør. Premieutjevnes Ja ☐ Nei ☐ Hvis nei, redegjør.

Tabell 16 fortsettelse: Forhånds fakturerte administrasjonskostnader

Medlemslister	Forhånds faktureres Ja ☐ Nei ☐ Hvis nei, redegjør. Premieutjevnes Ja ☐ Nei ☐ Hvis nei, redegjør.
Nøkkeltaloppstillinger	Forhånds faktureres Ja ☐ Nei ☐ Hvis nei, redegjør. Premieutjevnes Ja ☐ Nei ☐ Hvis nei, redegjør.
Kundeiniterte pensjonsberegninger	Forhånds faktureres Ja ☐ Nei ☐ Hvis nei, redegjør. Premieutjevnes Ja ☐ Nei ☐ Hvis nei, redegjør.
Forsikringsfaglig bistand	Forhånds faktureres Ja ☐ Nei ☐ Hvis nei, redegjør. Premieutjevnes Ja ☐ Nei ☐ Hvis nei, redegjør.
Portalløsning	Forhånds faktureres Ja ☐ Nei ☐ Hvis nei, redegjør. Premieutjevnes Ja ☐ Nei ☐ Hvis nei, redegjør.
Ajourhold (inn-/utmeldinger, lønns- og G-reguleringer)	Redegjør for mulighet til elektronisk dataoverførsel, herunder automatisert overførsel i forhold til kommunale lønns- og personalsystemer.
Pensjonsutbetaling	Redegjør herunder for: Gjennomsnittlig behandlingstid nye saker og rettidig pensjonsutbetaling, evt. forklar oppståtte avvik.
Kundeiniterte pensjonsberegninger	Beskriv hvilke typer (FT, TPO, AFP).
Årlig kontoregnskap ("kontoføring")	Herunder beskriv innhold, presentasjonsform og hvorvidt leveranse skjer iht. forskrift.
Kontoutskrifter, premiekonto/premiefond	Beskriv utsendelseshyppighet.
Regnskapsbilag, ajourhold	Sendes all dokumentasjon tilhørende ett ajourhold <i>samlet</i> til kunden?
Melderutiner, nye pensjonstilfeller	Beskriv den generelle veiledning som gis kunden.

Tabell 16 fortsettelse: Forhåndsfigurerte administrasjonskostnader

Forsikringsfaglig bistand	Beskriv hvilken tilgang kunden har på direkte faglig bistand av for eksempel aktuar.
Årlig informasjon til medlemmer ■ Yrkesaktive ■ Pensjonister	
List opp og redegjør for alle tjenester som ikke er omfattet.	

Tabell 17: Avregning for aktivitetsbaserte tjenester

Vil deler av tjenesteytingen være gjenstand for aktivitetsbasert fakturering?	Forhåndsfigureres Ja ☐ Nei ☐ Hvis nei, redegjør. Premieutjevnes Ja ☐ Nei ☐ Hvis nei, redegjør.
Hvis ja, redegjør for hvilke	

10.1.7 SERVICE OG RÅDGIVNING

Formålet med dette punktet er å beskrive pensjonsordningens kundebetjening og den rapportering som vil finne sted.

Tabell 18: Rapporter og innsyn inkludert i fast administrasjonspremie

Hvilke nøkkeltall rapporteres: ■ Medlemsbestand ■ Økonomiske størrelser	Herunder beskriv hyppighet og form.
Kundetilgjengelige oversikter: ■ Yrkesaktive ■ Pensjonister	Herunder beskriv uttrekksmuligheter, format, kostnad og leveringstid.
Elektroniske oversikter	Beskriv "portalmuligheter"

Tabell 19: Kundebetjening

Etableres det et navngitt kundeteam?	Ja ☐ Nei ☐ Redegjør.
Oppgave-/rollefordeling, kundeansvarlige	Redegjør.
Hvem hos kunden får tilgang på hvilke personer i teamet?	Beskriv, herunder hhv. representanter for arbeidsgiveren, de ansatte og pensjonistene.
Kontakt med kunden	Beskriv, herunder regularitet og form på ordinær kontakt, samt ad hoc-kontakt.

Tabell 20: Utvikling av kundekompetanse

Aktiviteter	
Tilbys skreddersydd kurs/opplæring?	Ja ☐ Nei ☐ Redegjør (herunder prising)
Finnes tilgjengelig pensjonsoppslagsverk/-litteratur?	Ja ☐ Nei ☐ Redegjør (herunder prising)
Tilbys nettbasert opplæring/kurs?	Ja ☐ Nei ☐ Redegjør (herunder prising)

10.2 KAPITALFORVALTNING – INNEN KOLLEKTIVPORTEFØLJEN

Konkurransesgrunnlaget skal sikre at oppdragsgiver velger en kapitalforvaltning innenfor den kommunale tjenstepensjonsordningen som gir den samlet sett mest økonomisk fordelaktige løsning. Ved vurdering av økonomi må det, innenfor kapitalforvaltning, legges en langsiktig tidshorisont til grunn og de ulike tildelingskriterier må tildeles vekt iht. oppdragsgivers prioriteringer.

Konkurransesgrunnlaget skal gjennom de fastlagte tildelingskriterier sikre at oppdragsgiver får en kapitalforvaltning med en avkastning/risikonivå i overensstemmelse med oppdragsgivers målsettinger, til et økonomisk fordelaktig premienivå og med en tilfredsstillende service.

Innenfor kapitalforvaltningsområdet er det utformet *to sett av tildelingskriterier*:

- Kapitalforvaltning innen tilbyders kollektivportefølje (Kapittel 10.2 med tilhørende tabeller)
- Kapitalforvaltning med særskilt investeringsvalg ("SI") (Kapittel 10.3 med tilhørende tabeller)

Oppdragsgiver må ved utsendelse av konkurransegrunnlag informere om det ønskes anbud for kapitalforvaltning innen for tilbyders kollektivportefølje (kapittel 10.2) eller kapitalforvaltning for særskilt investeringsvalg (kapittel 10.3) eller begge alternativer.

I konkurransegrunnlaget er fastlagt følgende tildelingskriterier for underporteføljer av kollektivporteføljen:

1. KAPITALFORVALTNINGSPREMIE
2. AVKASTNING/ RISIKOFORHOLD
3. SAMFUNNSANSVAR
4. SERVICE OG RÅDGIVNING
5. TILBYDERS FORVALTNINGSKVALITET (FRIHET)
6. TILBYDERS SELSKAPSFORM OG EGENKAPITALBETJENING

Kriteriene er nærmere omtalt i kapittel 10.2.1 til 10.2.7.

Dersom tilbyder gir oppdragsgiver flere valgmuligheter mellom ulike forvaltningsporteføljer, skal tilbyder sørge for utfylling av "flere sett" av tildelingskriteriene 1,2 og 3 som gjenspeiler betingelsene i de alternative porteføljer uttrykt som (1...n).

10.2.1 PRINSIPPER OG BAKGRUNNS-INFORMASJON

Formålet med Tabell 21 er å skissere tilbyders utvalg av porteføljer under kollektivporteføljen, samt beskrive hvilke av disse oppdragsgiver kan velge og eventuelle krav som må tilfredsstilles for å kunne delta i porteføljen.

I Tabell 22 skal tilbyder angi overordnede prinsipper for hvordan aktiva allokeres til de forskjellige underporteføljene.

Formålet med Tabell 23 er å bekrefte oppdragsgivers grunnlagsrente, premiereserve og premiefond, samt størrelse på tilleggsavsetninger og andel av kursreguleringsfond ved siste årsskifte. Tabellen skal videre gi oppdragsgiver informasjon om hvordan en eventuell flytting av porteføljen vil kunne påvirke oppdragsgivers premiereserve og bufferkapital.

Vurderingsveiledning – Tabell 21 og Tabell 23

Tabell 21 skisserer tilbyders porteføljestructur og beskriver oppdragsgivers eventuelle valgmuligheter innenfor disse.

Tabell 23 bekrefter oppdragsgivers grunnlagsrente og premiereserve, samt størrelse på tilleggsavsetninger og andel av kursreguleringsfond ved siste årsskifte. Tabellen skal videre gi oppdragsgiver informasjon om hvordan en eventuell flytting av porteføljen påvirker oppdragsgivers premiereserve og bufferkapital. Ved flytting skal kontraktens forholdsmessige andel av kursreguleringsfondet på beregningstidspunktet tilordnes kontrakten som tilleggsavsetninger. Selskapet har likevel adgang til å holde tilbake den forholdsmessige del av kursreguleringsfondet

som utgjør inntil to prosent av kontraktens premiereserve. Dersom premiereservekravet er større hos tilbyder enn hos eksisterende pensjonsinnretning, vil først premiefond, dernest tilleggsavsetningene kunne bli belastet for å dekke opp for manglende reserve.

En nedgang i bufferkapitalen som følge av flytting må veies opp mot eventuelle muligheter for; bedret avkastning over tid, redusert kapitalforvaltningspremie og andre premier (administrasjon, personrisiko).

Tabell 21: Prinsipper for utforming/tildeling av underporteføljer i kollektivporteføljen hos tilbyder

Portefølje	Overordnet aktivaallokering*	Om oppdragsgiver kan velge porteføljen	Eventuelle krav til grunnlagsrente eller bufferkapital (tilleggsavsetninger), evt. annet for å kunne velge porteføljen**
1		Ja ☐ Nei ☐ evt. hvorfor ikke	
•		•	
•		•	
n		Ja ☐ Nei ☐ evt. hvorfor ikke	

* Aktivaallokering som angir prosentvis andel i aksjer, rentebærende papirer, utlån, eiendom og andre instrumenter

** | prosent av premiereserve

Tabell 22: Tilbyders prinsipper for å fordele midler i kollektivporteføljen på underporteføljer

Beskriv tilbyders overordnede prinsipper for å fordele midler i kollektivporteføljen på underporteføljer. Er det for eksempel et prinsipp at kollektivporteføljen skal ha en viss investeringssammensetning som underporteføljene så må tilpasses?	
--	--

Tabell 23: "Åpningsbalanse" – rentegaranti og bufferkapital

Oppdragsgivers rentegarantinivå (grunnlagsrente) i % av premiereserve ved siste årsskifte (oppgitt fra oppdragsgiver i Konkurransesgrunnet)	%
Oppdragsgivers premiereserve ved siste årsskifte (oppgitt i den standardiserte flyttefilen*)	
Oppdragsgivers bufferkapital ved siste årsskifte (oppgitt i den standardiserte flyttefilen)	%
■ tilleggsavsetninger i % av premiereserve	%
■ kursreguleringsfond i % av premiereserve	
Oppdragsgivers premiereserve dersom ordningen hadde vært hos tilbyder ved siste årsskifte*	
Oppdragsgivers bufferkapital etter eventuell flytting dersom dette hadde skjedd ved siste årsskifte	%
■ tilleggsavsetninger i % av premiereserve etter eventuell flytting	

* Denne skal være den samme som i tabell 13.

10.2.2 KAPITALFORVALTNINGSPREMIE FOR PORTEFØLJE (1 – N)

Formålet med Tabell 24 er å vise den kvoterte premie gitt med endelig virkning, som gjør oppdragsgiver i stand til – på anbudstidspunktet – direkte å sammenligne premienivå mellom de ulike tilbyderne.

Vurderingsveiledning – Tabell 24

Tabell 24 skal fylles ut en gang for hver underportefølje, dvs. at den skal kopieres og fylles ut for hver portefølje hvis flere underporteføljer skal omtales.

Tilbyder skal angi en årlig kapitalforvaltningspremie med *endelig* virkning. Oppdragsgiver kan således på anbudstidspunktet direkte sammenligne premienivå mellom de ulike tilbyderne. Isolert sett vil det være økonomisk rasjonelt å velge tilbyder med lavest premienivå. Oppdragsgiver må imidlertid legge vekt på å vurdere:

- Om kapitalforvaltningspremien gjenspeiler porteføljeforvaltning som er sammenlignbar hos tilbyderne. Herunder om porteføljenes avkastning og risikoprofil er tilnærmet like
- Om forvalter har en høy kapitalforvaltningspremie pga en aktiv forvaltningsstil og/eller bruk av risikostyringsinstrumenter som medfører at forvalter kan levere et bedre forholdstall mellom avkastning og risiko, herunder
 - høyere avkastning for et gitt risikonivå
 - gitt avkastningsnivå men med lavere risiko

- Eventuelle prisforbehold fra tilbyder fra anbudets inngivelse til kapitalforvaltningens oppstart (førstkommende årsskifte)
- Indikasjoner fra tilbyder mht fremtidige årlige forvaltningspremier
- Egenkapitalbetjening i gjensidige selskap, som til en viss grad erstatter deler av premie for rentegaranti

Tabell 24: Kapitalforvaltningspremie

Kapitalforvaltningspremie i 2013 dersom oppdragsgivers kontrakt hadde vært i porteføljen (i % av kapital som er omfattet av rentegaranti)	%
■ Herav rentegarantipremie (% av kapital som er omfattet av rentegarantien)	%
■ Herav forvaltningspremie (% av kapital som er omfattet av rentegarantien)	%
Redegjør kort for eventuelle prisforbehold i anbudsperioden og hvordan dette kan påvirke kapitalforvaltningspremien.	
Under forutsetning av uendret porteføljesammensetting og bufferkapital om ett år, anslå intervall for kapitalforvaltningspremien	% - %
■ Herav rentegarantipremie (% av kapital som er omfattet av rentegaranti)	% - %
■ Herav forvaltningspremie (% av kapital som er omfattet av rentegaranti)	% - %
Anslå tilbyders forventede (beregnete) fortjeneste knyttet til kapitalforvaltning (i % av kapital som er omfattet av rentegaranti)	%
Angi om rentegarantipremien er vurdert i forhold til om tilbyder har egenkapitalinnskudd og hvordan dette eventuelt påvirker størrelsen på rentegarantipremien.	

10.2.3 AVKASTNING/RISIKOFORHOLD FOR PORTEFØLJE (1 – N)

Formålet med Tabell 25 er å vise tilbyders gjennomsnittlige grunnlagsrente og gjennomsnittlig bufferkapital i porteføljen.

Vurderingsveiledning – Tabell 25

Tabellene skal fylles ut en gang for hver underportefølje, dvs. at den skal kopieres og fylles ut for hver portefølje hvis flere underporteføljer skal omtales.

Hvilken underportefølje av kollektivporteføljen oppdragsgiver skal velge vil kunne være påvirket av gjennomsnittlig grunnlagsrente og gjennomsnittlig bufferkapital i porteføljen. Både grunnlagsrente og tilleggsavsetninger vil kunne variere fra kontrakt til kontrakt. For eksempel vil mange gamle fripoliser ha en grunnlagsrente nær 4 %. Kommunale ordninger har derimot sjelden en grunnlagsrente over 3 %.

Dersom gjennomsnittlig grunnlagsrente i porteføljen er høy, må det forventes at tilbyder forvalter porteføljen rimelig forsiktig, men dette kan være påvirket av hvor stor bufferkapital de samme kontraktene har. En høyere bufferkapital vil normalt gi grunnlag for å kunne velge en porteføljestruktur med høyere forventet avkastning, men også med høyere risiko.

Tilbyder skal redegjøre for hvilke alternative valgmuligheter som er åpne for oppdragsgiver. Det er viktig for oppdragsgiver å vurdere om det er ønskelig å benytte en høy kapitalbase (bufferkapitalen) som et grunnlag for å ta en høyere risiko i kapitalforvaltningen. Økt risiko kan gi større variasjoner i tilført avkastning til oppdragsgivers premiefond og derigjennom oppdragsgivers netto kostnader ved forsikringsordningen.

Tabell 25: Rentegarantinivå og bufferkapital

Gjennomsnittlig rentegarantinivå (grunnlagsrente) i porteføljen ved siste årsskifte	%
Andel av porteføljen (i % av premiereserve) som ved siste årsskifte har rentegaranti over oppdragsgivers på samme tidspunkt	%
Andel av porteføljen (i % av premiereserve) som ved siste årsskifte har tilleggsavsetninger som i % av deres premiereserve er lavere enn oppdragsgivers på samme tidspunkt	%
Tilbyders eventuelle krav til minimum bufferkapital (i % av premiereserve) for å være med i porteføljen	%

Vurderingsveiledning – Tabell 26 til Tabell 30

Tabellene 27-29 er delt opp i etter forskjellige aktivaklasser.

For oppdragsgiver er det sentralt å vurdere porteføljens avkastnings-/risikoprofil. Oppdragsgiver må avveie ønsket om en høy forventet avkastning mot den risiko som kan tolereres. Fokus på en høyest mulig avkastning kan, på lang sikt, være gunstig for oppdragsgiver og medføre lavere kostnader ved pensjonsordningen. På den annen side tilsier finansiell teori og praktisk erfaring at ønsker man høy avkastning, så må man også påregne høyere risiko (avkastningsvariasjon). Dette kan medføre at overskuddstildeling til premiefondet kan vise større variasjoner og derigjennom større variasjoner i oppdragsgivers årlige totale premiekostnader/likviditetsbelastning ved ordningen.

I spørsmål til tilbyder benyttes risikomålet *standardavvik*. Dette er et statistisk mål for hvor mye avkastningen varierer fra år til år og er et mål på avvik fra gjennomsnittet. Standardavviksberegninger er basert på forutsetninger knyttet til porteføljenes

statistiske fordeling. Et høyt standardavvik indikerer imidlertid en høy risiko.

Nedenfor er gitt noen meget forenklede eksempler på hvordan avkastning/risikoprofil i en portefølje kan dokumenteres gjennom forventet årlig avkastning og standardavvik.

Eksempel portefølje 1:

- Forventet avkastning: 5 prosent
- Standardavvik: 2 prosentpoeng. Dvs. det er 66 prosent sannsynlighet for at den årlige avkastning vil variere mellom 3 prosent og 7 prosent

Eksempel portefølje 2:

- Forventet avkastning 5,5 prosent
- Standardavvik: 3,5 prosentpoeng. Dvs. det er 66 prosent sannsynlighet for at den årlige avkastning vil variere mellom 2 prosent og 9 prosent

Tallene ovenfor indikerer at en oppdragsgiver som legger vekt på høyest mulig langsiktig avkastning bør vurdere å velge portefølje 2.

En oppdragsgiver som vektlegger større grad av stabilitet i sin avkastning bør vurdere portefølje 1.

Standardavvik kan være et ufullstendig mål for å beskrive risiko. Det er derfor også tatt med spørsmål knyttet til beregnet sannsynlighet for å trekke på/halvere/eliminere oppdragsgivers bufferkapital. Disse spørsmål avdekker på en god måte risiko i den aktuelle porteføljes forvaltning og er et godt supplement til standardavvik-beregninger. Oppdragsgiver bør tillegge disse risikoberegningene vekt.

Formålet med å angi løpende rente på rentebærende verdipapirer er at det er den som utbetales. Effektiv rentemargin sier noe om hvilken kredittrisiko markedet anser

porteføljen å ha. Gjennomsnittlig effektiv rentemargin tillagt swap-rente for angitt durasjon gir total forventet verdijustert avkastning (kapitalavkastning II).

I Tabell 30 redegjøres det for tilbyders forvaltningsstrategi i porteføljen. Det er viktig at forvalter har tilstrekkelig rom til å kunne gjennomføre en dynamisk risikostyring¹¹. Samtidig må ikke frihetsgraden være så stor at forvalter risikerer å fjerne seg for langt fra den estimerte avkastning/risiko i porteføljen.

Valg av den rette portefølje tilpasset oppdragsgivers risikokapasitet – og vilje, er et sentralt tildelingskriterium innenfor kapitalforvaltning. Det bør (i de fleste tilfeller) tillegges større vekt enn premienivå knyttet til kapitalforvaltning.

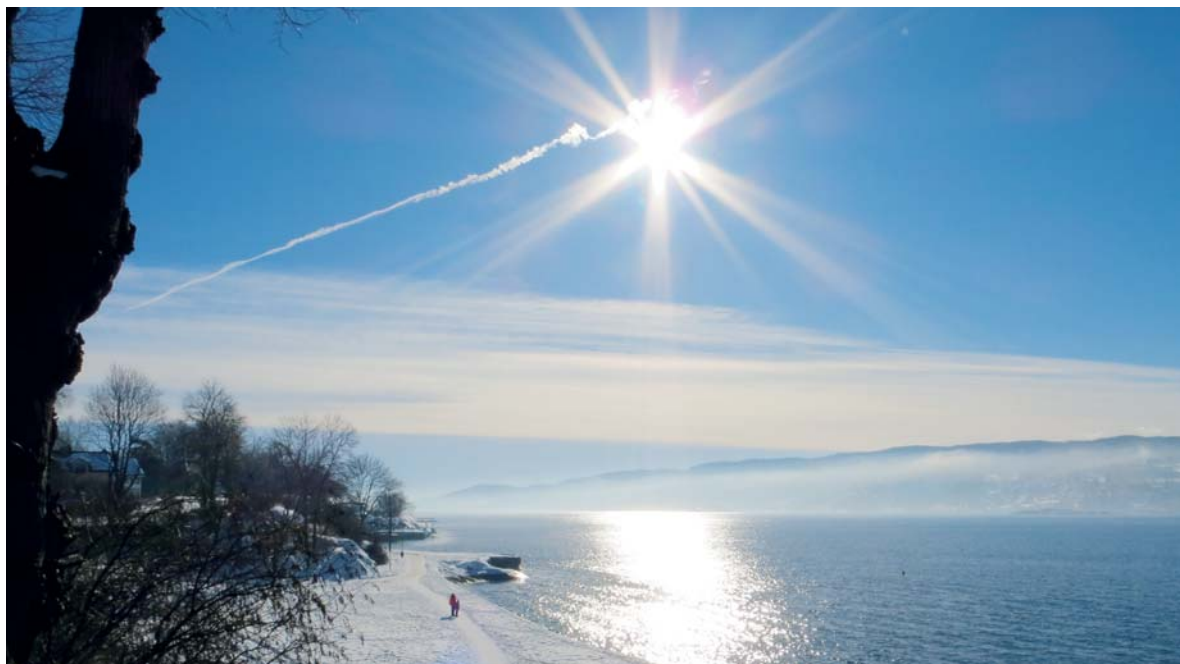
Tabell 26: Porteføljens avkastning/risikoprofil

■ Forventet årlig langsiktig (fra 2014 til 2024) verdijustert avkastning (kapitalavkastning II)	%
■ Forventet årlig langsiktig (fra 2014 til 2024) kapitalavkastning (bokført, dvs. kapitalavkastning I)	%
■ Årlig avkastningsvariasjon med 66 % sannsynlighet (for eksempel standardavvik)	%-poeng
Beregnet sannsynlighet for å:	
■ Trekke på oppdragsgivers bufferkapital	%
■ Halvere oppdragsgivers bufferkapital	%
■ Eliminere oppdragsgivers bufferkapital	%
Tilbyder bes kort dokumentere (i eget vedlegg) sammenhengen mellom avkastnings-/risikoberegningene i Tabell 26 og tabellene 27, 28 og 29, herunder beregningstekniske tema som diversifiseringseffekt og risikokostnader.	

¹¹ Dynamisk risikostyring innebærer at risikoen i porteføljene endres i takt med markedsutviklingen.

Tabell 27: Porteføljens aktivaallokering ved siste årsskifte – aksjer

	Porteføljeandel	Frihetsgrader	Forventet årlig avkastning (de neste 10 år, 2014-2024)	Avkastningsvariasjon (Annualisert månedlig standardavvik siste 5 år)	Gj. snittlig årlig tracking error (siste 5 år)	Annualisert standardavvik i tracking error (siste 5 år)
Norske, omløp	%	% - %	%	%-poeng	%	%-poeng
Referanseindeks:						
<Navn>	%	% - %	%	%-poeng	%	%-poeng
<Navn>	%	% - %	%	%-poeng	%	%-poeng
Internasjonale, omløp	%	% - %	%	%-poeng	%	%-poeng
Referanseindeks:						
<Navn>	%	%	%	%-poeng	%	%-poeng
<Navn>	%	%	%	%-poeng	%	%-poeng

Tabell 28: Porteføljens aktivaallokering ved siste årsskifte – Rentebærende verdipapirer

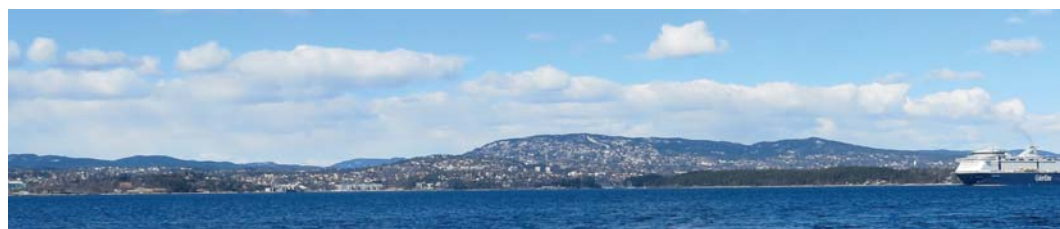
	Portefølleandel	Frihetsgrader	Forventet årlig avkastning (de neste 10 år, 2014-2024)	Avkastningsvariasjon (Annualisert månedlig standardavvik siste 5 år)	Gjennomsnittlig løpende rente p.t. (direkteavkastning)	Gjennomsnittlig effektiv rentemargin mot swaprenter p.t.	Durasjon (gj. snittlig/maks)
Norske, omløp	%	% - %	%	%-poeng	%	%	år/år
Kvalitetskrav:							
■ Basel	%	% - %	%	%-poeng	%	%	år/år
■ Standard & Poor-ekvivalent gjennomsnittlig rating*	%	% - %	%	%-poeng	%	%	år/år
■ Andel utenlandske utstedere	%						
Norske, anlegg	%	% - %	%	%-poeng	%	%	år/år
Kvalitetskrav:							
■ Basel	%	% - %	%	%-poeng	%	%	år/år
■ Standard & Poor	%	% - %	%	%-poeng	%	%	år/år
■ Andel utenlandske utstedere	%						
Internasjonale, omløp	%	% - %	%	%-poeng	%	%	år/år
Kvalitetskrav:							
■ Basel	%	% - %	%	%-poeng	%	%	år/år
■ Standard & Poor	%	% - %	%	%-poeng	%	%	år/år
■ Andel valutasikret	%						
Internasjonale, anlegg	%	% - %	%	%-poeng	%	%	år/år
Kvalitetskrav:							
■ Basel	%	% - %	%	%-poeng	%	%	år/år
■ Standard & Poor	%	% - %	%	%-poeng	%	%	år/år
■ Andel valutasikret	%						

*Gjennomsnittlig rating av papirer, evt. livselskapets egen kredittvurdering om offentlig rating ikke foreligger

Tabell 29: Porteføljens aktivaallokering ved siste årsskifte – Utlån, eiendom og andre instrumenter

	Porteføljeandel	Frihetsgrader	Forventet årlig avkastning	Avkastningsvariasjon (Annualisert månedlig standardavvik siste 5 år)
Utlån ■ Gj.snittlig sikringsgrad i utlånsporteføljen (utestående lån som andel av sikkerhetsstilte objekters verdi (LTV*)):.....%	%	% - %	%	%-poeng
Eiendom Porteføljestyrsingskrav: ■ Andeler Norge/Norden/ Internasjonalt: ■ Beliggenhetskrav: ■ Type (forretningsbygg, bolig): ■ Andre krav til risikobegrensning:	% % % %	% - %	%	%-poeng
Andre instrumenter	%	% - %	%	%-poeng

* Loan to Value, som representerer lånegrad

Tabell 30: Porteføljens forvaltningsstrategi

Redegjør kort for porteføljens forvaltningsstrategi. Herunder beskrives også strategi for fordeling av aksjer/rentebærende instrumenter som omløps-/anleggsmidler.	
Redegjør kort for bruk av frihetsgrader i aktivaallokering i ulike markeds-scenarier.	
Redegjør kort for eventuell endringsadgang for porteføljesammensetting utover de beskrevne frihetsgrader.	
Redegjør kort for hvordan størrelsen på gjennomsnittlig grunnlagsrente for midlene i porteføljen påvirker porteføljesammensetningen.	
Redegjør kort for hvordan størrelsen på gjennomsnittlig tilleggsavsetninger (i % av premiereserve) for midlene i porteføljen påvirker porteføljens sammensetning.	
Redegjør for mulighetene til å endre portefølje i løpet av året.	

10.2.4 SAMFUNNSANSVAR FOR PORTEFØLJE (1 – N)

Formålet med Tabell 31 er å sammenligne tilbyders retningslinjer med de allment akseptable kriterier som følges av Statens pensjonsfond utland. Oppdragsgivere vil være opptatt av at det utøves et tilfredsstillende samfunnsansvar ved alle underliggende investeringsaktiviteter.

Vurderingsveiledning – Tabell 31

Tabell 31 skal fylles ut en gang for hver underportefølje, dvs. at den skal kopieres og fylles ut for hver portefølje hvis flere underporteføljer skal omtales.

Oppdragsgiver vil være opptatt av at det utøves et tilfredsstillende samfunnsansvar ved alle underliggende investeringsaktiviteter. Oppdragsgiver må forsikre seg om at de valg som tilbys for porteføljeforvaltning inneholder fullt ut akseptable strategier for utøving av samfunnsansvar. For å kunne sikre en tilfredsstillende standard innenfor dette området er tilbyder anmodet om å sammenligne sine retningslinjer med de allment aksepterte kriterier som følges av Statens pensjonsfond utland.

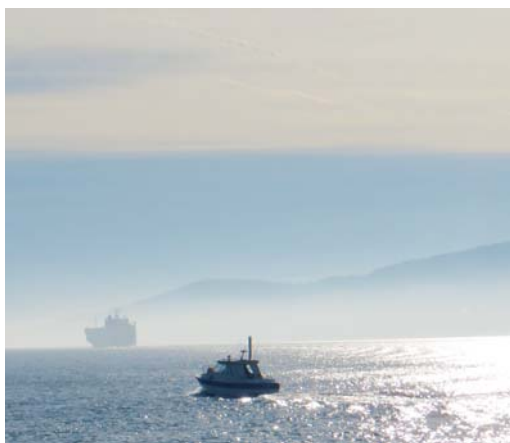
Tabell 31: Samfunnsansvar

Redegjør kort for strategi for samfunnsansvar for forvaltning av porteføljen.	
Tilbyder bes særskilt om å "benchmarke" sin strategi i forhold til etiske retningslinjer for Statens pensjonsfond utland.	
Har tilbyder ulik strategi for samfunnsansvar i ulike underporteføljer av kollektivporteføljen? Dersom ja, redegjør kort.	Ja ☐ Nei ☐

10.2.5 SERVICE OG RÅDGIVNING

Formålet med Tabell 32 er å bekrefte at tilbyder har tilfredsstillende rapportering innenfor kapitalforvaltning. Det er ønskelig at tilbyder kan forplikte seg til å levere regelmessig informasjon om avkastning/risiko som er relatert til de måltall som ble forelagt oppdragsgiver ved valg av forvaltningsporteføljen.

Formålet med Tabell 33 er å dokumentere hvilken rådgivningsbistand som tilbys oppdragsgiver både mht. inngåelse og løpende vurdering av sin kapitalforvaltning.

Vurderingsveiledning – Tabell 32 og Tabell 33

Tabell 32

Oppdragsgiver har behov for tilfredsstillende rapportering innenfor kapitalforvaltning. Det er ønskelig at tilbyder kan forplikte seg til å levere regelmessig informasjon om avkastning/risiko som er relatert til de måltall som ble forelagt oppdragsgiver ved valg av forvaltningsporteføljen.

Det kan være nyttig for oppdragsgiver å få regelmessige innspill knyttet til forventet forvaltningsresultat som grunnlag for sin likviditetsstyring. Rapportering bør være tilgjengelig på det medium oppdragsgiver finner mest hensiktsmessig (papir/webbasert etc.).

Tabell 33

Forsikringsvirksomhetsloven fra 2008 har medført større transparens og økte muligheter for produktvarianter innenfor kapitalforvaltning. Oppdragsgiver vil derfor kunne ha behov for rådgivningsbistand både mht. inngåelse og løpende vurdering av sin kapitalforvaltning. Dersom tilbyder kan bistå med fri tilgjengelig rådgivningskompetanse som en del av sin kundeoppfølging, bør dette tillegges vekt av oppdragsgiver.

Tabell 32: Service

Hyppighet på porteføljerapportering	Måned/Kvartal/ Halvår/Årlig
Rapportinnhold	
■ Porteføljesammensetting i forhold til rammer/strategi	Ja ☐ Nei ☐
■ Avkastning – kapitalavkastning I og II (bokført og verdijustert) – siste periode/hittil i år/siste 5 år	Ja ☐ Nei ☐
■ Prognostisert avkastning og oppdaterte sannsynligheter for å trekke på oppdragsgivers bufferkapital	Ja ☐ Nei ☐
■ Varsling av særskilt avvik fra forvaltningsstrategi	Ja ☐ Nei ☐
Beskriv	
■ Format/innhold i rapportering	
■ Hvordan rapportering vil bli gjort tilgjengelig	
Legg ved (evt. lenke til) eksempel på rapporteringsformat	

Tabell 33: Rådgivningsbistand

Vil tilbyder stille gratis rådgivningskompetanse innenfor kapitalforvaltning til disposisjon? Hvis ja, redegjør kort for tilbyders rådgivningsbistand. Herunder	Ja ☐ Nei ☐
■ om det tilbys øremerkede kompetanseressurser/team	
■ omfang/hyppighet for rådgivningstjenestene	

10.2.6 TILBYDERS FORVALTNINGS- KOMPETANSE OG FORVALTNINGSKVALITET (FRIHET)

Formålet med Tabell 34 er å vise den historiske avkastning, som en indikasjon på hvordan tilbyder har forvaltet "en standard kollektivportefølje" basert på tilbyders kollektive forvaltning de siste 10 år. En høy gjennomsnittlig avkastning er fordelaktig. Oppdragsgiver må også vurdere risikonivået.

Vurderingsveiledning – Tabell 34

Den historiske avkastning gir en indikasjon på hvordan tilbyder har forvaltet "en standard kollektivportefølje" basert på tilbyders kollektive forvaltning de siste 10 år. Der det eksisterer underporteføljer til kollektivporteføljen angis avkastning og risikonivå for disse i de årene de har eksistert.

En høy gjennomsnittlig avkastning er fordelaktig. Det er imidlertid viktig å merke seg

at avkastning før 2008 ikke er direkte sammenlignbar med avkastningsmålingen etter 2009.

I Tabell 34 benyttes geometrisk gjennomsnitt. Geometrisk gjennomsnitt måler den gjennomsnittlige vekstraten på investeringene og tar hensyn til rentes-rente-effekten, i motsetning til et aritmetisk gjennomsnitt.

Oppdragsgiver må også vurdere risikonivået.

Tilbyder vil fremover kunne etablere nye underporteføljer av kollektivporteføljen som avviker fra tidligere porteføljer. Oppdragsgiver bør likevel tillegge den historiske avkastning/risiko vekt som en indikasjon på tilbyders forvaltningskompetanse. Tilbyder må legge til grunn tallene for selskapet/kollektivporteføljen som følger av FNOs statistikk (jfr. forskrift om beregning av kapitalavkastning).

Tabell 34: Tilbyders historiske avkastning/risiko

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Avkastning (siste 10 år) Gj.snitt geometrisk	Risiko (standardavvik siste 10 år)*
Gjennomsnittrente/ Kapitalavkastning I Underportefølje 1												
·												
·												
·												
n												
Kapitalavkastning II (verdijustert avkastning) Underportefølje 1												
·												
·												
·												
n												

* Årlig avkastningsvariasjon med 66 prosent sannsynlighet (for eksempel standardavvik). Angis i prosentpoeng. Et statistisk mål for hvor mye avkastningen har variert fra år til år. Mål på avvik fra gjennomsnittet. Basert på forutsetninger knyttet til porteføljenes statistiske fordeling. Et høyt tall indikerer høy risiko.

Vurderingsveiledning – Tabell 35

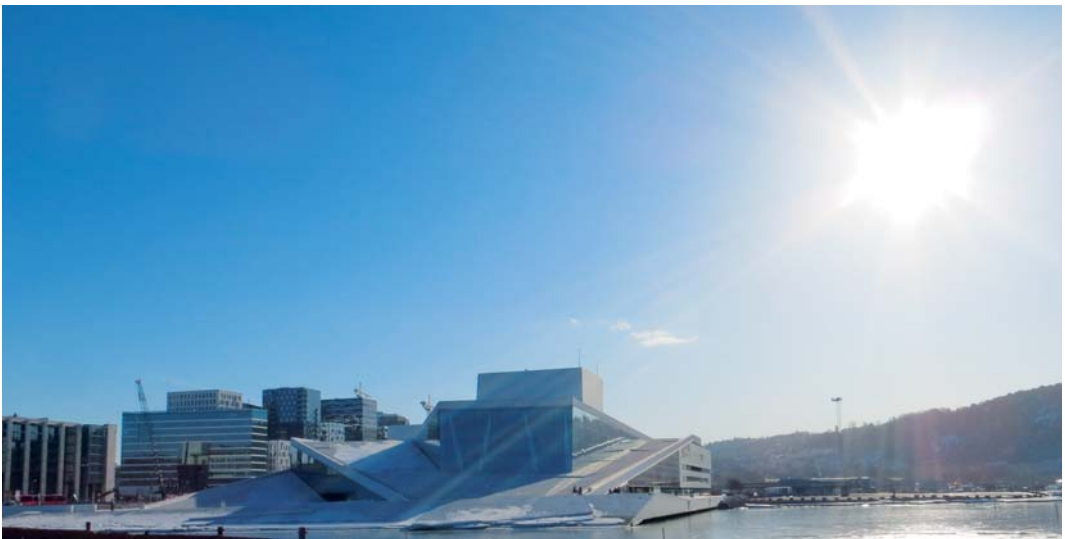
Tilbyder skal i Tabell 35 oppgi informasjon som belyser egenkapital- og buffersituasjon.

Bakgrunnen for spørsmålene er å si noe om godheten av selve tilbudet, ikke godheten av tilbyder. Det spørres altså *ikke* om tilbyders evne til å oppfylle avtalen – relatert til grunnleggende minstekrav, stresstester etc. Svarene på spørsmålene danner grunnlag for å belyse følgende forhold: forvalters "frihetsgrad" i sin aktivaallokering med grunnlag i gjeldende buffersituasjon.

Tilbyder må ha tilstrekkelig egenkapital og buffere til å kunne levere i henhold til de forpliktelser selskapet påtar seg i pensjonsavtalen. Myndighetene har fastlagt måltall for kapitaldekning og solvens gjennom forskrifter. Tilbyder bør oppfylle de offentlige krav med god margin og ha strategier som sikrer oppfyllelse av disse krav i fremtiden.

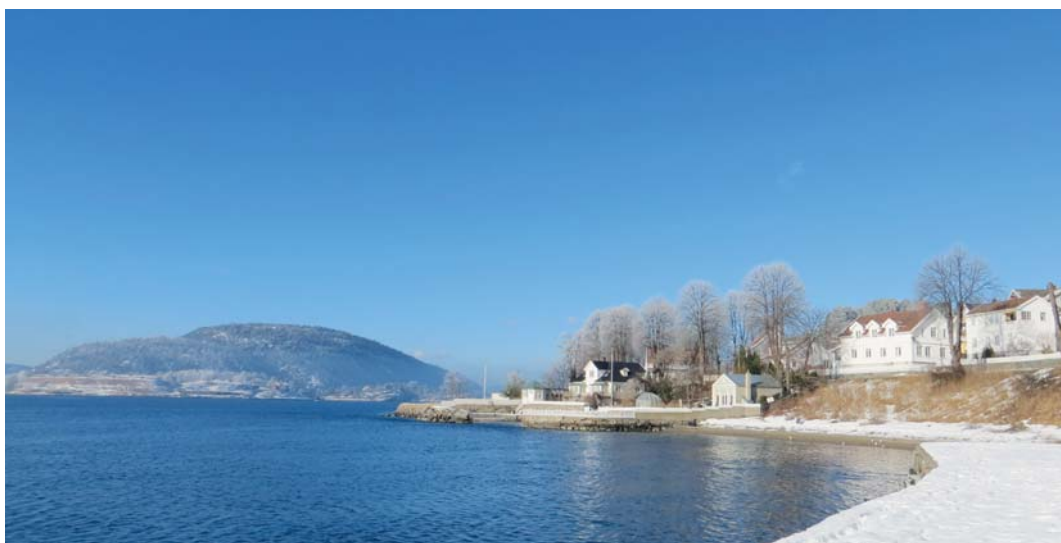
Pensjonsinnretninger (herunder tilbydere av kommunal tjenstepensjon) er under tilsyn av Finanstilsynet som jevnlig vurderer innretningenes interne kontroll og risikostyring. Dersom tilbyder har hatt tilsynsbemerkninger fra Finanstilsynet eller andre, bør oppdragsgiver få informasjon om dette, som et grunnlag for å vurdere tilbyders interne kontroll og leveranseevne.

Finanstilsynet har i tillegg til formelle kapitaldekningskrav også utarbeidet modeller for såkalt stresstesting av livselskapene. Tilbyder må gjennomføre "worst case-testing" av sine forvaltningsporteføljer. Resultatene av stresstesting vurderes i sammenheng med den tilgjengelige bufferkapital. Kapitalen må være tilstrekkelig til å kunne dekke slike "stressituasjoner".

Tabell 35: Forvaltningskvalitet (frihet) – tall pr. 31.12. hvert år

	2010	2011	2012
Beregnet ved siste årsskifte etter gjeldende forskrifter:			
■ Kapitaldekning	%	%	%
■ Solvensmargindekning	%	%	%
■ Bufferkapital i % av stresstestbeløp basert på <i>bokført verdi</i>	%	%	%
■ Bufferkapital i % av stresstestbeløp basert på <i>virkelig verdi</i>	%	%	%
Tilbyders på forhånd fastsatte måltall for:			
■ Kapitaldekning			
■ Solvensmargindekning	%	%	%
■ Bufferkapital i % av stresstestbeløp basert på <i>bokført verdi</i>	%	%	%
■ Bufferkapital i % av stresstestbeløp basert på <i>virkelig verdi</i>	%	%	%
Beskriv kort tilbyders egenkapitalstrategi			
Har offentlige myndigheter hatt vesentlige bemerkninger knyttet til oppfyllelse av lov og forskrifter i de siste 3 år? Herunder medtas også eventuelle vesentlig offentlige pålegg fra Finanstilsynet ved gjennomførte tilsynsbesøk.	Ja ☐ Nei ☐ Hvis ja, redegjør		

10.2.7 TILBYDERS SELSKAPSFORM OG EGENKAPITALBETJENING (KUN FOR GJENSIDIGE SELSKAP)

Formålet med Tabell 36 (kun for gjensidige selskaper) er å vise tildelingskriterier som skal klargjøre for oppdragsgiver hvilke risiko/forpliktelser oppdragsgiver påtar seg som eier og hvilken avkastning man kan forvente å få. Oppdragsgiver må, på selvstendig grunnlag, vurdere om dette er et tilfredsstillende avkastnings-/risiko-forhold.

Samtidig vil eierforholdet, overskuddsdeling og prissetting kunne henge sammen i et gjensidig selskap. Det er derfor viktig å vurdere alle disse forholdene samlet.

Innskudd av egenkapital og eventuell frigjøring av egenkapital ved flytting til eller fra et gjensidig selskap er ikke vurdert her.

Vurderingsveiledning – Tabell 36

Det er et klart skille mellom tilbyders og oppdragsgivers resultater og risiko. Overskuddet tildeles oppdragsgiver, og tilbyders fortjenesteelement bakes inn i en årlige bindende fakturering (pristariffer) for administrasjon, personrisiko og kapitalforvaltningsrisiko.

Eierne i livselskapene bærer risikoen for at oppnådd avkastning på oppdragsgivers midler minst tilsvarer pensjonskontraktenes rentegaranti (grunnlagsrente). Bokført avkastning utover grunnlagsrenten kan avsettes som tilleggsavsetning tilordnet den enkelte kunde, så lenge avsetningen ikke overstiger 12 prosent av premiereserven,

men det foreligger visse begrensninger i hvordan avsetningene hvert år kan beregnes i forhold til enkeltkunder. Dersom bokført avkastning (kapitalavkastning I) er lavere enn grunnlagsrenten, kan tilleggsavsetning belastes ned til 0 % rente.

Livselskapenes (aksjeselskap og gjensidige selskap) forvaltningskapital deles som nevnt tidligere inn i selskapsportefølje (eiers midler), kollektivportefølje (med underporteføljer) og særskilte investeringsvalgsporteføljer. Selskapsporteføljen består av eiendeler som motsvarer tilbyders ansvarlige kapital. Denne porteføljen skal sikre tilbyder en tilfredsstillende avkastning på egenkapitalen. I tillegg kommer eventuell fortjeneste ved de ulike pristariffer. Samlet utgjør disse elementer eiernes totalavkastning. Tilbyder bestemmer selv hvordan midlene i selskapsporteføljen skal forvaltes.

Dersom tilbyder er et gjensidig selskap vil oppdragsgiver i tillegg til å være forsikringstaker også ha rollen som eier. I Tabell 36 fremkommer tildelingskriterier som skal klargjøre for oppdragsgiver hvilke risiko/forpliktelser oppdragsgiver påtar seg som eier og hvilken avkastning man kan forvente å få. Oppdragsgiver må, på selvstendig grunnlag, vurdere om dette er et tilfredsstillende avkastnings-/risikoforhold.

Tabell 36: Tilbyders selskapsform og egenkapitalbetjening

Beskriv prinsippene for overskudds/risikodeling mellom kunde og eier.	
Redegjør kort for tilbyders målsettinger for avkastning og risiko i selskapsporteføljen. Herunder:	
<ul style="list-style-type: none"> ■ Tidsperspektiv i porteføljeforvaltning ■ Forventet årlig avkastning ■ Forventet standardavvik 	<p>år</p> <p>%</p> <p>%-poeng</p>
Beskriv kort strategi for aktivaallokering og forvaltningsstrategi i selskapsporteføljen	
Redegjør kort for tilbyders målsetting for avkastning for innskutt egenkapital	
Redegjør kort for rapportering til eier mht avkastning for selskapsporteføljen og totalavkastning for eier.	
Redegjør kort for:	
<ul style="list-style-type: none"> ■ Tilbyders planer for innkalling av egenkapital ■ Tilbyders muligheter for innkreving av tilleggspremie 	

10.3 KAPITALFORVALTNING – SÆRSKILT INVESTERINGSVALG ("SI")

Tildelingskriteriene i konkurransegrunnlaget for særskilt investeringsvalg (SI) er et generisk forslag til tildelingskriterier. Oppdragsgiver kan og bør tilpasse disse tildelingskriterier til den ønskede kapitalforvaltning. Der det ikke er utarbeidet særskilt vurderingsveiledning kan oppdragsgiver benytte vurderingsveiledning under kollektiv forvaltning (se veiledningen til tildelingskriteriene i kapittel 10.2) som støtte for sin vurdering.

Det er her kun angitt tildelingskriterier på investeringsvalg hvor avkastningen kan garanteres over flere år, maksimalt 5 år.

Konkurransegrunnlaget inneholder følgende tildelingskriterier for porteføljer med særskilt investeringsvalg;

1. KAPITALFORVALTNINGSPREMIE
2. RENTEGARANTI, BUFFERKAPITAL, AVKASTNING/ RISIKOFORHOLD

3. SAMFUNNSANSVAR
4. SERVICE og RÅDGIVNING
5. TILBYDERS FORVALTNINGSKVALITET (FRIHET)
6. TILBYDERS SELSKAPSFORM OG EGENKAPITALBETJENING

Tilbyder skal i konkurransegrunnlaget sørge for utfylling av "flere sett" av tildelingskriteriene 1-3 som gjenspeiler betingelsene i de tilgjengelige porteføljer for investeringsvalg uttrykt som (1...n).

Produkter med investeringsvalg og garantert avkastning over en 5-års-periode skiller seg fra produkter som inngår i kollektivporteføljen. Det skal inngås en egen avtale knyttet til dette produktet, der blant annet øvre og nedre grense for en egen bufferavsetning skal avtales. Avtalen skal angi hvordan investeringsporteføljen skal settes sammen, hvilken investeringsstrategi og risikoprofil som skal gjelde for porteføljen, og hvilken adgang forsikringstakeren og institusjonen skal ha til å endre sammensetningen. Avtalen skal også inneholde:

- a) regler om bufferavsetning for pensjonsordningen, herunder en nedre og øvre grense for størrelsen av avsetningen, og om bruken av avsetningen, og
- b) regler for avregning og oppgjør mellom forsikringstakeren og institusjonen ved utløpet av garantiperioden.

Er avkastningen på investeringsporteføljen i et regnskapsår ikke så stor som forutsatt i beregningsgrunnlaget for pensjonsordningen, herunder grunnlagsrenten, og kan differansen ikke dekkes etter reglene om tilleggsavsetninger, skal institusjonen straks sørge for at manglende premiereserve blir dekket ved overføring fra bufferavsetningen eller, om nødvendig, fra premiefondet knyttet til pensjonsordningen. Udekket rest skal dekkes ved tilskudd fra foretaket, eller i tilfelle belastes institusjonen.

Overstiger bufferavsetningen den avtalte øvre grense, skal det overskytende beløp regnes som overskudd og tilføres foretakets premiefond. Er bufferavsetningen mindre enn den avtalte nedre grense, skal foretaket etter krav fra institusjonen dekke det manglende beløp ved særskilt tilskudd til premiefondet eller bufferavsetningen eller stille tilsvarende sikkerhet som institusjonen godtar.

Avtalen mellom tilbyder og oppdragsgiver kan fastsette at foretaket skal betale et særskilt avbruddsgebyr dersom garantitiden er på mer enn tre år og foretaket avslutter eller flytter kontrakten før utløpet av garantiperioden.

10.3.1 OVERORDNEDE PRINSIPPER – SÆRSKILT INVESTERINGSVALG

Tabell 37: SI – Prinsipper for utforming av tilbyders særskilte investeringsvalg med 5 års rentegaranti

<p>Beskriv overordnede prinsipper for utforming av tilbyders særskilte investeringsvalg:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ rett til valg av ulike investeringsporteføljer ■ sammensetting av investeringsporteføljene (risikoprofil og aktivaallokering) ■ hvor ofte porteføljesammensetting kan endres ■ utforming av avkastningsgarantier ■ beregning av premie for avkastningsgaranti (ut fra bufferavsetninger, bufferkapital, garantinivå og antall år garantien gjelder) ■ krav til oppdragsgivers bufferkapital (bufferavsetninger, bufferkapital, garantinivå og løpetid for avkastningsgarantien) ■ eventuelle krav til øvre og nedre grense for bufferavsetninger 	
---	--

Vurderingsveiledning – Tabell 38

Tabellen bekrefter oppdragsgivers grunnlagsrente og premiereserven samt størrelse på tilleggsavsetninger og andel av kursreguleringsfond ved siste årsskifte. Tabellen skal videre gi oppdragsgiver informasjon om hvordan en eventuell flytting av porteføljen påvirker oppdragsgivers premiereserve og bufferkapital. Ved flytting skal kontraktens forholdsmessige andel av kursreguleringsfondet på beregningstidspunktet tilordnes kontrakten som tilleggsavsetninger. Selskapet har likevel adgang til å holde tilbake den forholdsmessige del av kursreguleringsfondet

som utgjør inntil to prosent av kontraktens premiereserve. Dersom premiereservekravet er større hos tilbyder enn hos eksisterende pensjonsinnretning, vil først premiefond, dernest tilleggsavsetningene kunne bli belastet for å dekke opp for manglende reserve.

En nedgang i bufferkapitalen som følge av flytting må veies opp mot eventuelle muligheter for bedret avkastning over tid, redusert kapitalforvaltningspremie og andre premier (administrasjon, personrisiko) samt eventuelt bedret rådgivning og kundeservice.

Tabell 38: SI – "Åpningsbalanse" – rentegaranti og bufferkapital

Oppdragsgivers rentegarantinivå (grunnlagsrente) i % av premiereserve ved siste årsskifte (oppgitt fra oppdragsgiver i Konkurransesgrunnet)	%
Oppdragsgivers premiereserve ved siste årsskifte (oppgitt i den standardiserte flyttefilen*)	
Oppdragsgivers bufferkapital ved siste årsskifte (oppgitt i den standardiserte flyttefilen)	%
■ tilleggsavsetninger i % av premiereserve	%
■ kursreguleringsfond i % av premiereserve	
Oppdragsgivers premiereserve etter eventuell flytting*	
Oppdragsgivers bufferkapital etter eventuell flytting	
■ tilleggsavsetninger i % av premiereserve etter eventuell flytting	%

* Denne skal være den samme som i tabell 13.

10.3.2 SI KAPITALFORVALTNINGSPREMIE FOR PORTEFØLJE (1 - N)

Tabell 39 skal fylles ut en gang for hver portefølje, dvs. at den skal kopieres og fylles ut for hver portefølje hvis flere porteføljer skal omtales.

Tabell 39: SI – Kapitalforvaltningspremie

Kapitalforvaltningspremie i 2013 dersom oppdragsgivers kontrakt hadde vært i porteføljen (i % av forvaltet kapital som er omfattet av rentegaranti)	%
■ Herav rentegaranti (% av forvaltet kapital som er omfattet av rentegarantien)	%
■ Herav forvaltningspremie (% av forvaltet kapital som er omfattet av rentegarantien)	%
Under forutsetning av uendret porteføljesammensetting og bufferkapital om ett år, anslå intervall for kapitalforvaltningspremie	% - %
■ Herav rentegarantipremie (% av kapital som er omfattet av rentegaranti)	% - %
■ Herav forvaltningspremie (% av kapital som er omfattet av rentegaranti)	% - %
Har tilbyder forvaltningsordning basert på resultatavhengig forvaltningsvederlag for den aktuelle porteføljen? Dersom ja, beskriv prinsipp	Ja ☐ Nei ☐
Har tilbyder rett til å endre avkastningsgarantiens premienivå i anbudsperioden? Dersom ja, beskriv prinsipp	Ja ☐ Nei ☐
Har tilbyder rett til å endre avkastningsgarantiens premienivå i avtaleperioden? Dersom ja, beskriv prinsipp	Ja ☐ Nei ☐
Beskriv tilbyders prinsipper for beregning av avbruddsgebyr.	
Anslå tilbyders beregnede fortjeneste knyttet til kapitalforvaltning (i % av forvaltet kapital)	%
Angi om rentegarantipremien er vurdert i forhold til om tilbyder har egenkapitalinnskudd og hvordan dette eventuelt påvirker størrelsen på rentegarantipremien.	

10.3.3 SI RENTEGARANTI, BUFFERKAPITAL, AVKASTNING/RISIKO FOR PORTEFØLJE (1 – N)

Tabellene skal fylles ut en gang for hver portefølje, dvs. at de skal kopieres og fylles ut for hver portefølje hvis flere porteføljer skal omtales.

Tabell 40: SI – Rentegaranti, bufferkapital og avkastning/risiko

■ Gjennomsnittlig rentenivå (grunnlagsrente) i porteføljen ved siste årsskifte	%
■ Krav til minimum bufferkapital i % av premiereserve	%
■ Løpetid – avkastningsgarantiens løpetid (varierende fra 1-5 år)	År
Beskriv tilbyders retningslinjer for avkastningsavregning og oppgjør ved utløpet av 5-årsperioden.	

Tabell 41: SI – Bufferavsetning

Foreslått/krav til nedre grense (åpningsbalanse) for bufferavsetning iht. lov/forskrift (i % av premiereserve) dersom oppdragsgivers kapital var en del av porteføljen ved siste årsskifte	%
Beskriv avtalens prinsipper for inndekning av bufferavsetning dersom bufferavsetning er lavere enn nedre grense.	
Foreslått øvre grense for bufferavsetning (i % av premiereserve) dersom oppdragsgivers kapital blir en del av porteføljen.	%

Tabell 42: SI – Forventet avkastning og ulike risikomål

■ Forventet årlig langsiktig (fra 2014 til 2024) verdijustert avkastning (kapitalavkastning II)	%
■ Forventet årlig langsiktig (fra 2014 til 2024) kapitalavkastning (bokført, dvs. kapitalavkastning I)	%
■ Årlig avkastningsvariasjon med 66 % sannsynlighet (for eksempel standardavvik)	%-poeng
Beregnet sannsynlighet for å;	
■ trekke på oppdragsgivers tilleggsavsetninger og bufferavsetninger	%
■ halvere oppdragsgivers tilleggsavsetninger og bufferavsetninger	%
■ eliminere oppdragsgivers tilleggsavsetninger og bufferavsetninger	%
Tilbyder bes kort dokumentere (i eget vedlegg) sammenhengen mellom avkastnings/risikoberegningene i Tabell 42 og tabellene 43, 44 og 45, herunder beregningsteknisk tema som diversifiseringseffekt og risikokostnader	

Tabell 43: SI - Porteføljens aktivaallokering ved siste årsskifte – aksjer

	Porteføljeandel	Frihetsgrader	Forventet årlig avkastning (de neste 10 år, 2014-2024)	Avkastningsvariasjon (Annualisert månedlig standardavvik siste 5 år)	Gj. snittlig årlig tracking error (siste 5 år)	Annualisert standardavvik i tracking error (siste 5 år)
Norske, omløp	%	% - %	%	%-poeng	%	%-poeng
Referanseindeks:						
<Navn>	%	% - %	%	%-poeng	%	%-poeng
<Navn>	%	% - %	%	%-poeng	%	%-poeng
Internasjonale, omløp	%	% - %	%	%-poeng	%	%-poeng
Referanseindeks						
<Navn>	%	%	%	%-poeng	%	%-poeng
<Navn>	%	%	%	%-poeng	%	%-poeng

Tabell 44: SI - Porteføljens aktivaallokering ved siste årsskifte – Rentebærende verdipapirer

	Porteføljeandel	Frihetsgrader	Forventet årlig avkastning (de neste 10 år, 2014-2024)	Avkastningsvariasjon [Annualisert månedlig standardavvik siste 5 år]	Gjennomsnittlig løpende rente p.t. (direkteavkastning)	Gjennomsnittlig effektiv rentemargin mot swaprenter p.t.	Durasjon (gj. snittlig/maks)
Norske, omløp	%	% - %	%	%-poeng	%	%	år/år
Kvalitetskrav:							
■ Basel	%	% - %	%	%-poeng	%	%	år/år
■ Standard & Poor-ekvivalent gjennomsnittlig rating*	%	% - %	%	%-poeng	%	%	år/år
■ Andel utenlandske utstedere	%						
Norske, anlegg	%	% - %	%	%-poeng	%	%	år/år
Kvalitetskrav:							
■ Basel	%	% - %	%	%-poeng	%	%	år/år
■ Standard & Poor	%	% - %	%	%-poeng	%	%	år/år
■ Andel utenlandske utstedere	%						
Internasjonale, omløp	%	% - %	%	%-poeng	%	%	år/år
Kvalitetskrav:							
■ Basel	%	% - %	%	%-poeng	%	%	år/år
■ Standard & Poor	%	% - %	%	%-poeng	%	%	år/år
■ Andel valutasikret	%						
Internasjonale, anlegg	%	% - %	%	%-poeng	%	%	år/år
Kvalitetskrav:							
■ Basel	%	% - %	%	%-poeng	%	%	år/år
■ Standard & Poor	%	% - %	%	%-poeng	%	%	år/år
■ Andel valutasikret	%						

*Gjennomsnittlig rating av papirer, evt. livselskapets egen kredittvurdering om offentlig rating ikke foreligger

Tabell 45: SI - Porteføljens aktivaallokering ved siste årsskifte – Utlån, eiendom og andre instrumenter

	Porteføljeandel	Frihetsgrader	Forventet årlig avkastning	Avkastningsvariasjon (Annualisert månedlig standardavvik siste 5 år)
Utlån ■ Gj.snittlig sikringsgrad i utlånsporteføljen (utestående lån som andel av sikkerhetsstilte objekters verdi (LTV*)):.....%	%	% - %	%	%-poeng
Eiendom Porteføljestyingskrav: ■ Andeler Norge/Norden/ Internasjonalt: ■ Beliggenhetskrav: ■ Type (forretningsbygg, bolig): ■ Andre krav til risikobegrensning:	% % % %	% - %	%	%-poeng
Andre instrumenter	%	% - %	%	%-poeng

* Loan to Value, som representerer lånegrad

Tabell 46: SI – Porteføljens forvaltningsstrategi

Redegjør kort for porteføljens forvaltningsstrategi. Herunder beskrives også strategi for fordeling av aksjer/rentebærende instrumenter som omløps-/anleggsmidler.	
Redegjør kort for bruk av frihetsgrader i aktivaallokering i ulike markeds-scenarier.	
Redegjør kort for eventuell endringsadgang for porteføljesammensetting utover de beskrevne frihetsgrader.	

10.3.4 SI SAMFUNNSANSVAR FOR PORTEFØLJE (1 – N)

Vurderingsveiledning – Tabell 47

Tabell 47 skal fylles ut en gang for hver portefølje, dvs. at den skal kopieres og fylles ut for hver portefølje hvis flere porteføljer skal omtales.

Oppdragsgivere vil være opptatt av at det utøves et tilfredsstillende samfunnsansvar ved alle underliggende investeringsaktiviteter. Oppdragsgiver må forsikre seg om at de valg som tilbys for porteføljeforvaltning inneholder fullt ut akseptable strategier for utøving av samfunnsansvar. For å kunne sikre en tilfredsstillende standard innenfor dette området er tilbyder anmodet om å sammenligne sine retningslinjer med de allment aksepterte kriterier som følges av Statens pensjonsfond utland.

Tabell 47: SI – Samfunnsansvar

Redegjør kort for strategi for samfunnsansvar for forvaltning av porteføljen.	
Tilbyder bes særskilt om å "benchmarke" sin strategi i forhold til etiske retningslinjer for Statens pensjonsfond utland.	
Har tilbyder ulik strategi for samfunnsansvar i ulike investerings-porteføljer? Dersom ja, redegjør kort.	Ja ☐ Nei ☐

10.3.5 SI RAPPORTERING OG RÅDGIVNING

Vurderingsveiledning – Tabell 48 og Tabell 49

Tabell 48

Oppdragsgiver har behov for tilfredsstillende rapportering innenfor kapitalforvaltning. Det er ønskelig at tilbyder kan forplikte seg til å levere regelmessig informasjon om avkastning/risiko som er relatert til de måltall som ble forelagt oppdragsgiver ved valg av forvaltningsporteføljen.

Det kan være nyttig for oppdragsgiver å få regelmessige innspill knyttet til forventet forvaltningsresultat som grunnlag for sin likviditetsstyring. Rapportering bør være tilgjengelig på det medium oppdragsgiver finner mest hensiktsmessig (papir/webbasert etc.).

Tabell 49

Loverket medfører større transparens og økte muligheter for produktvarianter innenfor kapitalforvaltning. Oppdragsgiver vil kunne ha behov for rådgivningsbistand både mht. inngåelse og løpende vurdering av sin kapitalforvaltning. Dersom tilbyder kan bistå med gratis rådgivningskompetanse som en del av sin kundeoppfølging, bør dette tillegges vekt av oppdragsgiver.

Tabell 48: SI – Service

Hyppighet på porteføljerapportering	Måned/Kvartal/ Halvår/Årlig
Rapportinnhold	
■ Porteføljesammensetting i forhold til rammer/strategi	Ja ☐ Nei ☐
■ Avkastning – kapitalavkastning I og II (bokført og verdjustert) – siste periode/hittil i år/siste 5 år	Ja ☐ Nei ☐
■ Prognostisert avkastning og oppdaterte sannsynligheter for å trekke på oppdragsgivers bufferkapital	Ja ☐ Nei ☐
■ Varsling av særskilt avvik fra forvaltningsstrategi	Ja ☐ Nei ☐
Beskriv	
■ Format/innhold i rapportering	
■ Hvordan rapportering vil bli gjort tilgjengelig	
Legg ved (evt. lenke til) eksempel på rapporteringsformat	

Tabell 49: SI – Rådgivningsbistand

Vil tilbyder stille gratis rådgivningskompetanse til disposisjon som oppdragsgiver kan trekke på i forbindelse med valg/endring av porteføljesammensetting?	Ja ☐ Nei ☐
Hvis ja, redegjør kort for tilbyders rådgivningsbistand knyttet til kapitalforvaltning. Herunder <ul style="list-style-type: none">■ om det tilbys øremerkede kompetanseressurser/team■ omfang/hyppighet for rådgivningstjenesten	

10.3.6 SI TILBYDERS FORVALTNINGS-KOMPETANSE OG FORVALTNINGSKVALITET (FRIHET)

Vurderingsveiledning – Tabell 50

Den historiske avkastning hos tilbyder kan gi en indikasjon på hvordan tilbyder har forvaltet "en standard kollektivportefølje" basert på tilbyders kollektive forvaltning de siste 10 år, selv om den ikke nødvendigvis sier noe om forvaltningen i den enkelte investeringsvalgporteføljen. Avkastning før 2008 er ikke direkte sammenlignbar med avkastningsmålingen etter 2009.

En høy gjennomsnittlig avkastning er fordelaktig.

I Tabell 50 benyttes geometrisk gjennomsnitt. Geometrisk gjennomsnitt måler den gjennomsnittlige vekstraten på investeringene og tar hensyn til rentes-rente-effekten, i motsetning til et aritmetisk gjennomsnitt.

Oppdragsgiver må også vurdere risikonivået (representert gjennom standardavviket).

Avkastningen i investeringsporteføljen vil kunne avvike vesentlig fra avkastningen i snitt for selskapet og etter 2009 i kollektivporteføljen. I et produkt der renten kun garanteres etter maksimalt 5 år, vil forvaltningen være annerledes enn i et produkt med rentegaranti som skal oppfylles hvert år. Oppdragsgiver bør likevel tillegge den historiske avkastning/risikovekt som en indikasjon på tilbyders forvaltningskompetanse.

Tabell 50: SI – Tilbyders historiske avkastning/risiko

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Avkastning (siste 10 år) Gj.snitt geometrisk	Risiko (standardavvik siste 10 år)*
Gjennomsnittsrente/ Kapitalavkastning I (etter 2008 kollektivporteføljen)												
Kapitalavkastning II (verdijustert avkastning) (etter 2008 kollektivporteføljen)												

* Årlig avkastningsvariasjon med 66 prosent sannsynlighet (f.eks. standardavvik). Angis i prosentpoeng. Et statistisk mål for hvor mye avkastningen har variert fra år til år. Mål på avvik fra gjennomsnittet. Basert på forutsetninger knyttet til porteføljenes statistiske fordeling. Et høyt tall indikerer høy risiko.

Vurderingsveiledning – Tabell 51

Tilbyder skal i Tabell 51 oppgi informasjon som belyser egenkapital- og buffersituasjon.

Bakgrunnen for spørsmålene er å si noe om godheten av selve tilbudet, ikke godheten av tilbyder. Det spørres altså *ikke* om tilbyders evne til å oppfylle avtalen – relatert til grunnleggende minstekrav, stresstester etc. Svarene på spørsmålene danner grunnlag for å belyse følgende forhold: forvalters

”frihetsgrad” i sin aktivaallokering med grunnlag i gjeldende buffersituasjon.

Tilbyder må ha tilstrekkelig egenkapital og buffere til å kunne levere i henhold til de forpliktelser selskapet påtar seg i pensjonsavtalen. Myndighetene har fastlagt måltall for kapitaldekning og solvens. Tilbyder bør oppfylle de offentlige krav med god margin og ha strategier som sikrer oppfyllelse av disse krav i fremtiden.

Livsforsikringselskaper (herunder tilbydere av kommunal tjenstepensjon) er som tidligere nevnt under tilsyn av Finanstilsynet som jevnlig vurderer selskapenes interne kontroll og risikostyring. Dersom tilbyder har hatt tilsynsbemerkninger fra Kredittilsynet eller andre bør oppdragsgiver få informasjon om dette, som et grunnlag for å vurdere tilbyders interne kontroll og leveranseevne.

Finanstilsynet har i tillegg til formelle kapitaldekningskrav også utarbeidet modeller for såkalt stresstesting av livselskapene. Tilbyder må gjennomføre "worst case-testing" av sine

forvaltningsporteføljer. Resultatene av stresstesting vurderes i sammenheng med den tilgjengelige bufferkapital. Kapitalen må være tilstrekkelig til å kunne dekke slike "stressituasjoner".

Tabell 51: SI – Forvaltningskvalitet (frihet) – tall pr. 31.12. hvert år

	2010	2011	2012
Beregnet ved siste årsskifte etter gjeldende forskrifter:	%	%	%
■ Kapitaldekning			
■ Solvensmargindekning			
■ Bufferkapital i % av stresstestbeløp basert på <i>bokført verdi</i>			
■ Bufferkapital i % av stresstestbeløp basert på <i>virkelig verdi</i>			
Tilbyders på forhånd fastsatte måltall for :			
■ Kapitaldekning	%	%	%
■ Solvensmargindekning			
■ Bufferkapital i % av stresstestbeløp basert på <i>bokført verdi</i>			
■ Bufferkapital i % av stresstestbeløp basert på <i>virkelig verdi</i>			
Beskriv kort tilbyders egenkapitalstrategi			
Har offentlige myndigheter hatt vesentlige bemerkninger knyttet til oppfyllelse av lov og forskrifter i de siste 3 år?	%	%	%
Herunder medtas også eventuelle vesentlig offentlige pålegg fra Finanstilsynet ved gjennomførte tilsynsbesøk.	%	%	%

10.3.7 SI TILBYDERS SELSKAPSFORM OG EGENKAPITALBETJENING (KUN FOR GJENSIDIGE SELSKAP)

Vurderingsveiledning – Tabell 52

Det er et klart skille mellom tilbyders og oppdragsgivers resultater og risiko. Overskuddet tildeles oppdragsgiver, og tilbyders fortjenesteelement bakes inn i en årlige bindende fakturering (pristariffer) for administrasjon, personrisiko og kapitalforvaltningsrisiko.

Eierne i livselskapene bærer risikoen for at oppnådd avkastning på oppdragsgivers midler minst tilsvarer pensjonskontraktenes rentegaranti (grunnlagsrente). Positivt resultat i kapitalforvaltningen kan avsettes som tilleggsavsetning tilordnet den enkelte kunde, så lenge avsetningen ikke overstiger 12 prosent av premiereserven. Negativt resultat i kapitalforvaltningen kan belastes avsatt tilleggsavsetning.

Livselskapenes (aksjeselskap og gjensidige selskap) forvaltningskapital skal som tidligere nevnt deles inn i selskapsportefølje (forsikringsgivers midler), kollektivportefølje(r) og særskilte investeringsvalgporteføljer (kundemidler). Selskapsporteføljen består av eiendeler som motsvarer tilbyders ansvarlige kapital. Denne porteføljen skal sikre tilbyder en tilfredsstillende avkastning på egenkapitalen. I tillegg kommer eventuell fortjeneste ved de ulike pristariffer. Samlet utgjør disse elementer eiernes totalavkastning. Tilbyder bestemmer selv hvordan midlene i selskapsporteføljen skal forvaltes.

Forhold knyttet til overskuddsdeling mellom oppdragsgiver og tilbyder er således ikke relevant å vurdere.

Dersom tilbyder er et gjensidig selskap vil oppdragsgiver i tillegg til å være forsikringstaker også ha rollen som eier. I Tabell 52 fremkommer tildelingskriterier som skal klargjøre for oppdragsgiver hvilke risiko/forpliktelser oppdragsgiver påtar seg som eier og hvilken avkastning man kan forvente å få. Oppdragsgiver må, på selvstendig grunnlag, vurdere om dette er et tilfredsstillende avkastnings-/risikoforhold.

Tabell 52: SI – Tilbyders selskapsform og egenkapitalbetjening

Beskriv prinsipper for overskudds/risikodeling mellom kunde og eier.	
Redegjør kort for tilbyders målsettinger for avkastning og risiko i selskapsporteføljen. Herunder:	
■ Tidsperspektiv i porteføljeberegninger	år
■ Forventet årlig avkastning	%
■ Forventet standardavvik	%-poeng
Beskriv kort strategi for aktivaallokering og forvaltningsstrategi i selskapsporteføljen	
Redegjør kort for selskapets mål for avkastning for innskutt egenkapital	
Redegjør kort for rapportering til eier mht avkastning for selskapsporteføljen og totalavkastning for eier.	
Redegjør kort for:	
■ Tilbyders planer for innkalling av egenkapital	
■ Tilbyders muligheter for innkreving av tilleggspremie	

10.4 ANNET

10.4.1 HMS OG LÅN TIL ANSATTE

Det presiseres at det er sterke begrensninger i hvilke kriterier som kan velges under punktet "Annet". De oppdragsgivere som ønsker å kjøpe HMS- eller andre tjenester i tillegg til de ordinære pensjonstjenestene, bør spesifisere dette sammen med beskrivelsen av kontraktens gjenstand. Dersom dette gjøres, må det settes inn tildelingskriterier som gjør det mulig å evaluere også disse andre kjøpene.

KOFA-sakene 2009/10 og **2009/19** behandlet begge spørsmålet om lovligheten av tildelingskriterier. Poenget i disse sakene er at alle tildelingskriterier må ha en sammenheng med kontraktens gjenstand, slik denne er definert i konkurransedokumentene. Videre må tildelingskriteriet være definert på en måte som gjør dem egnet til å velge ut det beste tilbudet.

KOFA utelukker i sakene ikke at HMS kan benyttes som kriterium, men kom i begge sakene til at kriteriet ikke var lovlig. Dette fordi det i konkurransegrunnlaget ikke var spesifisert hvilke konkrete HMS-tjenester oppdragsgiver etterspurte. Det manglet et bindeledd mellom kontraktens gjenstand (tjenestepensjonsordning) og tildelingskriteriet. Det var heller ikke spesifisert hvilke egenskaper ved HMS-tjenestene som skulle tillegges vekt.

KOFA-sak 2009/44 gjaldt kravet til klarhet i tildelingskriteriene. Nærmere bestemt gjaldt saken om tildelingskriteriet "Tilleggsytelser, [...] og lignende" var lovlig.

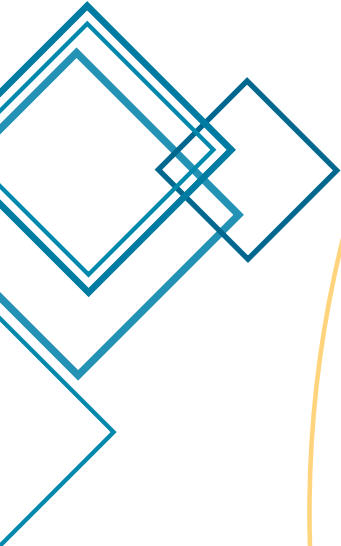
KOFA kom til at kriteriet, på tross av at oppdragsgiver hadde forsøkt å redegjøre for hva som lå i dette i konkurransegrunnlaget, ikke var tilstrekkelig klart formulert. Det ble særlig vist til at det i konkurransegrunnlaget fremkom at man i "Annet" la eventuelle andre tjenester/tilbud til kommunen og dens ansatte som ikke fremkommer av oppdragsgivers spørsmålsstilling i konkurransegrunnlaget. Tildelingskriteriet var dermed i strid med klarhetskravet og kravet til forutberegnelighet i LOA § 5.

Se også omtale av KOFAs avgjørelser i kapittel 5.5.2 og 5.12.2.

10.4.2 PENSJONSKONTORETS STYRE

For øvrig vises til Pensjonskontorets styrevedtak av 02.03.2009 (sak 12/09):

"Pensjonsleverandørens HMS-tjenester og -tilskudd skal være tilgjengelig for alle kunder i fellesskapet innen KS' tariffområde på like vilkår, og ikke kun gjelde de kommuner/fylkeskommuner/bedrifter og virksomheter som er på anbud. Spesifikk tilgang til pensjonsleverandørens HMS-tjenester og/eller tilskudd skal ikke gis enkeltkommuner i en anbudssituasjon".

11. EGEN PENSJONSKASSE

11.1 INNLEDNING

Pensjonskasser er underlagt forsikringsvirksomhetsloven, og flere av bestemmelsene gjeldende for forsikringsselskaper får også anvendelse for pensjonskasser, se særlig forsikringsvirksomhetsloven (forsvl.) kapittel 7 og 10.

En kommunal/fylkeskommunal pensjonskasse er en selvstendig juridisk enhet opprettet av kommunen/fylkeskommunen, eventuelt sammen med én eller flere andre arbeidsgivere tilknyttet kommunen/fylkeskommunen, med formål å oppfylle gjeldende pensjonsforpliktelser i Hovedtariffavtalen i KS' sektor. Lovgivningen åpner også for at to eller flere kommuner kan etablere en interkommunal pensjonskasse, jfr. forsvl. § 7-2 annet ledd.

Hovedtariffavtalen, med tilhørende presiserende vedtak i Pensjonskontoret, har en særskilt bestemmelse for pensjonskasser i HTA kapittel 2.1.10.

Arbeidsgivere med kommunal tjenestepensjonsforsikring i et livsforsikringsselskap inngår i et premiefellesskap med øvrige arbeidsgivere innenfor samme tariffområde. Det betyr blant annet at premie for risikoelementer som uførhet og "langt liv" blir utjevnet på alle i samme fellesskap.

Etter forsvl. § 6-8, jfr. § 7-10 (1) er det obligatorisk for en pensjonskasse å inngå avtale om reassuranse.

Lov om folketrygd, lov om samordning av pensjons- og trygdeytelser, lov om Statens Pensjonskasse og overføringsavtalen mellom

tjenestepensjonsordninger i offentlig sektor får direkte eller indirekte betydning for kommunens pensjonsforpliktelser.

Pensjonskasseforeningen

Pensjonskasseforeningen er en interesseorganisasjon for pensjonskasser i Norge. Foreningen arbeider for å oppnå best mulig virksomhetsregler for pensjonskassene. Dette kan man lese nærmere om på foreningens hjemmesider: www.pensjonskasser.no.

11.2 VURDERING AV PENSJONSKASSE

Vurdering av pensjonskasseløsning bør være en bredt forankret prosess hvor blant annet tidsperspektiv, risikobilde, kostnader og rammebetingelser bør vurderes. Skifte av selskap/pensjonskasse skal drøftes med de tillitsvalgte, jfr. HTA kapittel 2.1.10.

En kommunal pensjonskasse etableres ved beslutning i kommunestyret, og bør fattes ut fra en vurdering av at dette vil være mest hensiktsmessig for kommunen, etter at alle sentrale forhold rundt drift og ansvar er identifisert og vurdert. Prosessen bør starte i god tid i og med at det er mange forhold som må drøftes og avklares.

Det finnes flere aktører i pensjonsmarkedet som kan bistå i vurdering og etablering av egen pensjonskasse.

Tidsperspektiv

Utbetaling av alders- og/eller uføre- og enke-/enkemannspensjon er en svært

langsiktig forpliktelse for arbeidsgiveren, det er vanlig å ta en tidshorisont på 40 – 50 år i betraktning. Dette krever oppbygging av årlige premiereserver for å kunne utbetale pensjon i henhold til tariffavtalen. I tider med lavt rentenivå, vil avkastningen på oppsparte premiereserver også forventes å bli lav. Lav avkastning medfører krav om høyere netto premieinnbetaling, noe som igjen har likviditetsmessige konsekvenser. I tider med høyt rentenivå i samfunnet vil avkastning utover beregningsrenten for pensjonsordningen i pensjonskassen kunne benyttes til premieformål hvert år.

Risikobilde

Medlemmene tilsluttet en pensjonskasse utgjør et eget risikofelleskap, og all premie utjevnes innen pensjonskassen. Utvikling i demografiske forhold, det vil si alderssammensetning og fordeling kvinner/menn mv., vil derfor få direkte innvirkning på premien. Sannsynligheten for utbetaling av uførepensjon og forventning om hvor mange år alderspensjon skal utbetales, er sentrale aktuarielle¹² forhold.

Eksempelvis vil et inntruffet uføretilfelle for en ung medarbeider bety *høyere* premiereserveavsetning (flere år med utbetaling) enn om uføretilfellet hadde inntruffet for en eldre medarbeider. Tilsvarende vil antakelse om økt antall år som alderspensjonist, det vil si høyere levealder, gi behov for høyere premiereserveavsetning.

¹² Forsikringsmatematiske beregninger

Kostnader

I et forsikringsselskap betaler arbeidsgiver en på forhånd fastsatt pris for alle administrasjonstjenester forbundet med pensjonsordningen, så som ajourhold av medlemsregistre (med inn-/utmeldinger og lønnsendringer), pensjonsutbetaling, service og forvaltning av pensjonskapitalen.

En pensjonskasses administrasjonskostnader inngår ikke i grunnlaget som meldes til Finanstilsynet. Premien inneholder et bidrag til dekning av årets administrasjonskostnader og pensjonskassens årsregnskap skal vise alle administrasjonskostnader som faktisk er påløpt, jfr. gjeldende regelverk.

11.3 RAMMEBETINGELSER

Finanstilsynet har med hjemmel i forsvl. § 2-1 (2), jfr. § 7-3 (3) fastsatt egnethetskrav til styremedlemmer og daglig leder. Dette er regulert i Finanstilsynets rundskriv nr. 5/2012 av 13. februar 2012. Det er Finanstilsynet som vurderer om kravene er oppfylt.

Styre

Etter forsvl. § 7-6 (1) skal pensjonskassen ha et styre med minst tre styremedlemmer. Dersom forvaltningskapitalen er på 100 millioner kroner eller mer, skal styret ha minst fem styremedlemmer. Styret skal ha minst ett medlem uten tilknytning til pensjonskassen eller til arbeidsgiver, foretak, forening eller annen institusjon med pensjonsordning i pensjonskassen.

Medlemmene i pensjonskassen skal være epresentert i styret. Pensjonistene regnes i denne forbindelse som medlemmer i pensjonsordningen.

Pensjonskassens styre er ikke underlagt kommunens administrasjon og ledelse, og kommunen vil derfor ha begrenset innflytelse på drift og forvaltning av kommunens/virkosomhetens pensjonsforpliktelser og kapitalforvaltning.

Daglig leder

Daglig leder tilsettes av styret, og kan ikke samtidig være medlem av styret, jfr. forsvl. § 7-6 (2).

I forbindelse med at pensjonskasser er omtalt i HTA kapittel 2.1.10, har Pensjonskontoret

fattet vedtak om daglig ledelse i kommunale pensjonskasser.

Fra vedtak i sak 43/06 av 8. september 2006 hitsettes:

"Hovedtariffavtalen (HTA) åpner mulighet for at det kan opprettes egne kommunale pensjonskasser. Pensjonskontorets styre har oppfattet at tariffpartenes intensjon er at daglig leder skal være ansatt enten i pensjonskassen eller hos arbeidsgiver.

Pensjonskontorets styre har kommunisert med tariffpartene og forsikret seg om at dette er en riktig forståelse av tariffpartenes syn. Det er tariffpartene som fortolker HTA.

Pensjonskontorets styre har på denne bakgrunn lagt til grunn at egne pensjonskasser, som ikke tilfredsstill disse kravene, vil være i strid med HTA... "

Fra vedtak i sak 59/07 av 15. november 2007 hitsettes:

"Kravet om at daglig leder skal være ansatt enten i pensjonskassen eller hos arbeidsgiver er noe mer enn et formelt krav. Daglig leder funksjonen må ha et reelt innhold ved at daglig leder selv må kunne utføre de vesentlige deler denne stillingen tilsier. I valg av daglig leder er et viktig hensyn å unngå at det oppstår habilitetsproblemer ved eventuelle interessekonflikter mellom kommunen og pensjonskassen".

Konsesjon

Det kreves konsesjon fra Finanstilsynet for å drive en pensjonskasse, jfr. forsvl. § 7-3 (1).

Kravene til innholdet i konsesjonssøknaden fremgår av forvl. § 2-3.

Vedtekter

Forsvl. § 7-4 regulerer pensjonskassens vedtekter. Vedtektene, herunder eventuelle endringer, må godkjennes av Finanstilsynet, jfr. forsvl. § 7-4 (4). Vedtektene inneholder bestemmelser om selskapsrettslige, forsikringsmessige og forsikringsrettslige forhold, og skal til en hver tid være i tråd med alle pensjonsbestemmelser i Hovedtariffavtalen.

Vedtektene skal minst angi følgende:

- a) pensjonskassens navn og forretningskontor
- b) pensjonskassens virksomhet
- c) minstekrav til grunnkapital
- d) regler om styre, daglig leder og andre organer
- e) regler om valg av styremedlemmer, styreleder, andre organer og revisor
- f) regler om vedtak vedrørende endring av vedtekter og sammenslutning, deling og avvikling av pensjonskassen
- g) regler om utbytte av grunnkapitalen og andre kapitalinnskudd

Pensjonskasseforeningen har utarbeidet forslag til standardvedtekter for kommunale pensjonskasser.

Rapportering

Finanstilsynet skal blant annet se til at pensjonskasser overholder gjeldende regelverk, jfr. finanstilsynsloven § 3. Pensjonskasser må derfor rapportere regnskap/nøkkeltall, kapitaldekning/solvensmargin og stresstest.

Kapitalkrav

En pensjonskasse må ha grunnkapital og tilfredsstillende kapitaldekning etter nærmere regler gitt i forsvl. § 7-5. Det er ulike krav til kapitaldekning avhengig av hvilke aktivaklasser pensjonskassen benytter for plassering av blant annet medlemmenes oppsparte pensjonskapital (premiereserver).

Det er gitt egen forskrift om minstekrav til kapitaldekning i FOR-2006-12-22 nr. 1616.

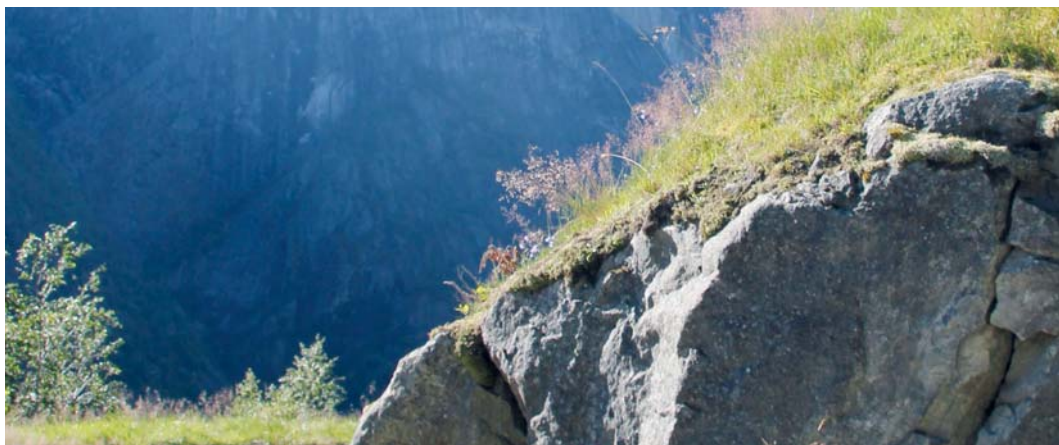
Beregningsgrunnlaget omfatter både eiendelsposter og poster utenom balansen, hvor postene gis en risikovekt etter den antatte kredittrisiko de representerer.

Finanstilsynet setter krav om at pensjonskassen skal ha en forsvarlig kapitalforvaltning. Dette innebærer at eiendeler til dekning av forsikringsmessige avsetninger skal være plassert hensiktsmessig og betryggende sett i forhold til arten av forsikringsforpliktelser og hensynet til sikkerhet, risikospredning, likviditet og avkastning, jfr forsvl. § 6-6 jfr.

§ 7-10. Se også forskrift om livsforsikrings-selskapers og pensjonsforetaks kapitalforvaltning (FOR-2007-12-17 nr. 1457).

Finanstilsynet vurderer jevnlig alle pensjonskassers styrings- og kontrollsystemer samt risikonivå på kapitalforvaltningen. Det legges til grunn at alle pensjonskasser til en hver tid har tilfredsstillende risikobærende evne. Finanstilsynet overvåker også pensjonskassers soliditet. Stedlig tilsyn kan forekomme.

Forskrift om livsforsikringsselskapers og pensjonsforetaks kapitalforvaltning stiller krav om at pensjonskassen jevnlig skal gjennomføre risikoanalyser ("stresstester"). Det betyr at pensjonskassen skal analysere hvordan ekstraordinære forhold i finansmarkedet og ekstraordinært forløp for den forsikringsmessige risiko vil påvirke pensjonskassens bufferkapital (eiendeler og forpliktelser til både bokført og reell verdi). Formålet med analysen er å belyse pensjonskassens evne til stå i mot særlig ugunstig økonomisk forløp.

På Finanstilsynets nettsider redegjøres for de ulike krav til en pensjonskasses kapitalforvaltning:

<http://www.finanstilsynet.no/no/Forsikring-og-pensjon/Skadeforsikring/Tema/Kapitalforvaltning/>

Solvens/IORP II

EU har samlet alle sentrale direktiver som dekker områdene livsforsikring, skadeforsikring og reassuranse samt forsikringsgrupper i ett direktiv – Solvens II, som også vil innføres i Norge. Finanstilsynet legger til grunn at det nye direktivet tidligst vil tre i kraft 1. januar 2015.

I EU-regi arbeides det også med et tilsvarende direktiv som er planlagt å gis virkning for pensjonskasser. Arbeidet med et direktivet er kommet vesentlig kortere enn for Solvens II, og det knytter seg fortsatt stor usikkerhet til både innhold og iverksettelsestidspunkt for et slikt fremtidig regelverk.

Forsikringsmessige forhold

Alle pensjonskasser må ha en ansvarshavende aktuar. Aktuaren er ansvarlig for at pensjonskassens virksomhet til enhver tid blir drevet på en forsikringsteknisk ansvarlig måte, herunder foreta beregning av forsikringsmessige avsetninger og se til at pensjonskassens premier ikke er fastsatt i strid med forsikringsvirksomhetsloven. Det gjelder samme regelverk for pensjonskasser som for livsforsikringssselskaper hva angår meldepikt til Finanstilsynet om disse tariffene.

Beregningsrente

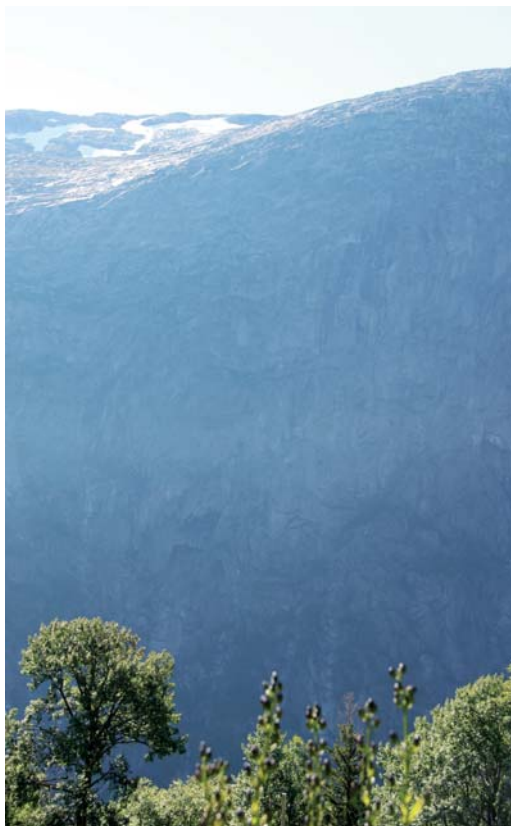
I beregning av tjenestepensjon benyttes en beregningsrente for diskontering av fremtidig pensjonsutbetaling som grunnlag for beregning av premie og premiereserve. Beregningsrenten inngår i det forsikrings-tekniske grunnlaget som livselskap og pensjonskasser melder til Finanstilsynet.

I Finansdepartementets brev av 07.07.08 til Kredittilsynet (nå Finanstilsynet) heter det:

« (...) Ettersom premier og avsetninger har vært beregnet ut fra en rente på 3 pst. siden 1. januar 2004, har den gjennomsnittlige grunnlagsrente i kommunale ordninger i KLP blitt redusert i løpet av de siste fire årene (med en gradvis reduksjon mot 3 pst. i tiden fremover). Det vil likevel – siden gjennomsnittet fortsatt er over 3 pst. – være behov for en ekstra premiereserve for å sikre alle forpliktelser på 3 pst. ved opprettelse av pensjonskasse som følge av flytting.

Eventuell manglende premiereserve skal etter forsikringslovens bestemmelser finansieres ved tilførsel fra premiefondet (som også innbefatter årets overskudd). Resten dekkes i tilfelle ved overførte tilleggsavsetninger eller ved overføring fra kommunen (...).»

For de fleste eksisterende kommunale pensjonsordninger er beregningsrenten 3 prosent eller lavere for premie innbetalt før 1. januar 2012. Ved vurdering av overgang fra kollektiv pensjonsforsikring til egen pensjonskasse vil det for kommunen være en egen problemstilling å klarlegge hvorvidt historisk beregningsrente ligger over dette nivået.

Premietariff (ny dødelighetstariff)

Med virkning fra 2014 innføres et nytt dødelighetsgrunnlag for kollektive pensjonsforsikringer i livsforsikringsselskaper og for pensjonskasser. Bakgrunnen er at økt og økende forventet levealder setter krav til økte premier og høyere forsikringstekniske avsetninger for å ha tilstrekkelige midler til å dekke fremtidige forpliktelser.

Det nye dødelighetsgrunnlaget vil øke avsetningsbehovet betydelig, og det vil bli gitt en opptrappingsperiode på inntil fem år

med å bygge opp den økte avsetningen Minimum 20 prosent av oppreserveringsbehovet forutsettes dekket av pensjonskassens egenkapital, og utover dette kan løpende overskudd på kapitalforvaltningen og risikovirksomheten benyttes som finansieringskilder.

Informasjon til medlemmene (aktive, oppsatte, pensjonister)

Forsvl. § 10-16 hjemler en særlig opplysningsplikt for pensjonskassen. Etter annet ledd fremkommer at pensjonskassen hvert år skal sende forsikringstakeren utskrift av kontoen for pensjonsordningen sammen med opplysninger som vil være av vesentlig betydning for forsikringstakerens vurdering av forsikringsforholdet. Finanstilsynet gir nærmere regler om dette.

Pensjonsinnretningen skal etter forsvl. § 10-16 tredje ledd utstede et pensjonsbevis til arbeidstakere som fratrer sin stilling uten rett til straks begynnende pensjon. Pensjonsbeviset skal opplyse hvilke pensjonsrettigheter vedkommende har opptjent (oppsatte rettigheter) på fratredelsestidspunktet. Pensjonsinnretningen skal senere på forespørsel fra innehaveren av pensjonsbeviset gi oppdatert informasjon.

Oppstart av en pensjonskasse

På oppdrag fra Pensjonskontoret avga KS Advokatene 05.12.2007 betenkning vedrørende anskaffelsesrettslige forhold i forbindelse med opprettelse av kommunale/fylkeskommunale/interkommunale pensjonskasser.

To problemstillinger er særlig interessante i denne sammenheng. Nedenfor gjengis hovedinnholdet i oppsummeringen i betenkningen fra KS Advokatene tilknyttet disse to problemstillingene.

1) Anskaffelsesreglenes anvendelse ved opprettelse av kommunale/fylkeskommunale/interkommunale pensjonskasser

Med andre ord: "Skjer opprettelse av egen pensjonskasse i en kommune/fylkeskommune i såkalt "egenregi" og skal dermed unntas fra anskaffelsesreglene?"

Til denne problemstillingen uttales det følgende i oppsummeringen fra KS Advokatene:

"Ved produksjon av tjenester står det offentlige overfor et grunnleggende valg mellom å produsere tjenesten selv og å skaffe den annet steds fra. Det er som utgangspunkt ingenting i veien for at en kommune kan produsere en tjeneste selv, såkalt egenregi.

Som utgangspunkt vil produksjon av tjenester utenfor eget rettssubjekt anses som en anskaffelse som derfor må følge anskaffelsesreglene. Utvidet egenregi kan likevel tenkes. Vilkårene for dette følger av EU-domstolens praksis.

Rettssubjektet må være underlagt det tildelende organs kontroll og rettssubjektets omsetning må i det vesentlige skje til den offentlige eier.

Selv om det er knyttet noe tvil til vurderingen, tilsier formålet bak reglene at vilkårene må

sies å foreligge når kommunene produserer sine pensjonsytelser i egen pensjonskasse. Dette gjelder også hvis kommunene velger å opprette interkommunale pensjonskasser".

2) Anskaffelsesreglenes anvendelse i forbindelse med pensjonskassens virke

I hvilken grad kan pensjonskassen skaffe varer eller tjenester i egenregi og således unntas anskaffelsesreglene?

Om denne problemstillingen uttaler KS Advokatene:

"Hvorvidt pensjonskassene selv må følge anskaffelsesreglene i forbindelse med pensjonskassens virke, må vurderes konkret og for seg. Spørsmålet er ikke avklart i dette notatet. Hvis dette er tilfellet, må det vurderes om det kan sies å foreligge adgang til utvidet egenregi i forbindelse med opprettelse av pensjonskassene og daglig drift. Dette vil antakelig bare være aktuelt i unntakstilfelle.

Både anskaffelser i forbindelse med opprettelse av kassen og kassens egne anskaffelser vil i så fall være omfattet av anskaffelsesregelverket".

11.4 DRIFT AV EN PENSJONSKASSE

En pensjonsordning har, uavhengig av om den forvaltes gjennom en forsikret løsning i et livsforsikringsselskap eller gjennom egenrisiko i en pensjonskasse,- en passivside (pensjonsforpliktelsen) og en aktivside (oppspart kapital).

I det følgende benevnes passivasiden "forsikringstekniske og administrative forhold" og aktivsiden "kapitalforvaltning".

Forsikringstekniske og administrative forhold**Kapitaforvaltning**

Daglig ledelse	Forvaltningsstrategi
Ansvarshavende aktuar	Forvaltning
Medlemsregistre	Overvåking
Pensjonsberegning ¹³	Rapportering
Pensjonsutbetaling	Risikoanalyser
Reassuranse	
Regnskap og rapportering (inkl. revisor)	
Service og informasjon til medlemmer (aktive, oppsatte og pensjonister)	

11.5 FORSIKRINGSTEKNISKE OG ADMINISTRATIVE FORHOLD**Daglig leder**

Daglig leder har ansvaret for alt som har med den daglige drift av pensjonskassen, og har også delegerte oppgaver gitt av styret for f.eks. oppfølging av kapitalforvaltningsstrategien.

Det vises til ellers til omtale av daglig leder tidligere i dette kapitlet.

Det følger av forsvl. § 10- 10 at premiereserven for pensjonsordningen skal til enhver

tid være så stor at den etter det forsikringstekniske beregningsgrunnlaget for ordningen er tilstrekkelig til å sikre rett til opptjent pensjon for medlemmene, herunder rett til uførepensjon og enke-/enkemannspensjon.

Ansvarshavende aktuar

Pensjonskassen skal ha tilknyttet en ansvarshavende aktuar, som er ansvarlig for alle forsikringstekniske beregninger, og revisor, jfr. forsvl. § 9-24, jfr. § 10-13. Aktuarens minimumsforpliktelser er regulert i egen forskrift og vil utover dette kunne bistå med planlegging, styring og kontroll av pensjonskassens økonomi og finansielle stilling.

¹³ Etter gjeldende premietariffer, Hovedtariffavtale og lovverk, utført med adekvate pensjonssystemverktøy

Aktuærtjenesten kan kjøpes av et aktuar-konsultentselskap eller et livsforsikrings-selskap, eller pensjonskassen kan velge å ansette egen aktuar.

Etter forsvl. § 7-6 (4) skal revisor og ansvarshavende aktuar i pensjonskassen møte samtidig i minst to styremøter pr. år.

Medlemsregistre

Ajourhold av medlems- og pensjonistregistre baseres på ajourføring fra kommunens lønns- og personalregistre, i hovedsak etter de samme rutiner og prosedyrer som følges av kommuner som har pensjonsordning i livsforsikringsselskap.

Pensjonsberegning

Beregning av pensjoner er nært knyttet opp mot medlems- og pensjonistregistreringen, som oftest ved beregningsfunksjonalitet som er innebygget i IT-løsningen.

Pensjonsutbetaling

Pensjonsutbetalingen kan ivaretas av den som står for medlemsregistreringen, eller av en annen leverandør, evt. kommunens eget lønnsutbetalingssystem.

Reassuranse

Forsvl. § 6-8, jfr. § 7-10 (1) pålegger alle pensjonskasser å inngå avtale om reassuranse. Minstestandard for reassuransens utforming og omfang er ikke presisert nærmere i bestemmelsene.

I praksis vil man som et minimum etablere en katastrofedekning, som beskytter pensjonskassen mot økonomisk tap som den kan bli påført hvis et stort antall medlemmer dør eller blir uføre som følge av én og samme hendelse. Det kan være aktuelt for pensjonskassen å vurdere også mer omfattende deknninger, avhengig av risikoprofil og risikobærende evne.

Regnskap og rapportering, inkl. revisor

Finanstilsynet skal følge tilsyn med blant annet offentlige pensjonskasser. Hjemmelgrunnlaget er lov av 7. desember 1956 nr. 1 om tilsynet med finansinstitusjoner mv. (finanstll.).

Krav til pensjonskassenes regnskapsføring og regnskapsrapportering er regulert i Forskrift om årsregnskap for pensjonsforetak (FOR-2011-12-20 nr. 1457). Forskriften regulerer hvordan resultat, balanse, endringer i

ansvarlig kapital, kontantstrømmer og noter skal oppstilles i årsregnskapet. Utdrag av årsregnskapet med supplerende opplysninger skal rapporteres til Finanstilsynet og Statistisk Sentralbyrå innen tre måneder etter regnskapsårets avslutning. Se også § 3-2 i Lov av 16. juni 1989 nr. 54 om offisiell statistikk og Statistisk sentralbyrå (statistikkloven).

Det er flere rapporter som skal innrapporteres kvartalsvis, halvårlig eller årlig. For nærmere oversikt over innrapporteringsforpliktelsene kan man gå inn på http://www.ssb.no/a/innrapportering/pensjonsfond/port-veiledning_2013.pdf.

Det følger av forsvl. § 7-4 første ledd litra e at pensjonskassen må ha en revisor. Revisor skal være uavhengig og kan ikke være medlem av pensjonskassen. Dette følger av revisorloven § 4-1. Dersom kommunerevisjonen er organisert internt i kommunen, kan ikke den kommunalt ansatte revisor godkjennes som revisor for pensjonskassen.

Service og informasjon til medlemmer

Pensjonskassene kan yte ulike service og informasjon til medlemmene. Dette kan spenne fra obligatoriske tjenester som inn- og utmeldingsskriv, tilbud om fortsettelsesforsikring samt årlig forsikringsbevis, til tilbud om rådgivning/kurs, nettsider/pensjonsportal og/eller lånemuligheter.

Forsvl. § 10-13 (2) sier at renten for lån til forsikringstaker eller medlemmer skal settes lik vanlig markedsrente for tilsvarende lån.

Lånevilkårene skal gi adgang til å endre renten i samsvar med utviklingen av markedsrenten.

11.6 KAPITALFORVALTNING

I forskrift om livsforsikringsselskapers og pensjonsforetaks kapitalforvaltning (FOR-2007-12-17 nr. 1457) er det gitt bestemmelser om en pensjonskasses kapitalforvaltning.¹⁴ Kapitalforvaltningsstrategi er behandlet i forskriften § 2-1, hvor det blant annet heter:

«Selskapet skal ha oversikt over, helhetlig styring av, og god kontroll med de risikoer som oppstår ved selskapets kapitalforvaltning. Selskapet skal ha en dokumentert kapitalforvaltningsstrategi. Strategien skal være vedtatt av styret, og styret skal minst en gang i året foreta en vurdering av strategien. Styrets vurdering skal være skriftlig og nedfelt i styrereferatet. Dissens i styret skal referatføres».

Forvaltningsstrategi

Styret i pensjonskassen vedtar en kapitalforvaltningsstrategi, jfr. forsvl. § 7-7 siste ledd. Denne skal sikre at de risikoer pensjonskassen er eksponert for gjennom kapitalforvaltningen er forsvarlige i forhold til pensjonskassens bufferkapital. Strategien skal følges opp jevnlig, og revideres ved behov.

Kapitalforvaltningsstrategien angir de overordnede retningslinjer for forvaltningen av pensjonskassens midler, herunder organisering og ansvarsforhold, styre- og

¹⁴ Pensjonskasser omtales i forskriften som «selskap»

ledelsesrapportering samt uavhengig kontroll. Kapitalforvaltningsstrategien skal sikre uavhengighet og arbeidsdeling mellom enheter og personell med utøvende funksjoner, og enheter og personell med ansvar for overvåkning.

Pensjonskassen kan sette bort hele eller deler av forvaltningen gjennom avtale(r) med bank, livsforsikringsselskap eller virksomhet med tillatelse til å drive aktiv forvaltning.

Kapitalforvaltningsstrategien skal omfatte alle pensjonskassens midler, og beskrive:

- Organisering
- Ansvarsforhold
- Styre- og ledelsesrapportering
- Overvåking
- Kontroll

Forvaltning

Forvaltningsstrategien bestemmer hvordan forvaltningen skal gjennomføres, og ligger til grunn for de mandat som gis en eller flere forvaltere – direkte eller via rådgiver. Daglig leder har det delegerte ansvaret for å følge opp forvaltningen og å påse at ønsket rapportering finner sted fra denne/disse.

En pensjonskasse kan plassere sine midler i fond eller i direkte papirer innenfor følgende aktivaklasser: Pengemarked, aksjer, obligasjoner, eiendom, utlån og infrastruktur.

Overvåking

Det skal etableres rutiner for å overvåke at kapitalforvaltningen utøves i henhold til fastsatte krav og pensjonskassens kapital-

forvaltningsstrategi. Fra forskrift om kapitalforvaltning i livsforsikring (FOR-2007-12-17 nr. 1457) § 2-2 hitsettes:

«Den enhet som overvåker kapitalforvaltningen, skal løpende vurdere om, og påse at, kapitalforvaltningen utøves i tråd med kapitalforvaltningsstrategien og øvrige retningslinjer for forvaltningen.

Det skal være etablert rutiner for å overvåke at kapitalforvaltningen utøves i henhold til myndighetsfastsatte krav og selskapets kapitalforvaltningsstrategi. Overvåkingen skal være betryggende i forhold til kapitalforvaltningens omfang, kompleksitet og risiko.

I enkelte tilfeller vil særlig aktsom overvåking av kapitalforvaltningen kreves (...).

(...)

Dersom overvåkningsenheten avdekker brudd på kapitalforvaltningsstrategien eller øvrige etablerte retningslinjer, skal enheten uten unødig opphold rapportere dette til den instans som har vedtatt retningslinjene. Alvorlige brudd skal rapporteres umiddelbart.

Den enhet som overvåker kapitalforvaltningen skal, jevnlig rapportere til styret og ledelsen i selskapet om risiko, resultater og etterlevelse. Rapportene skal være skriftlige. Frekvensen og innholdet i rapportene skal tilpasses kompleksiteten og omfanget av virksomheten.

Institusjonens system for styring og kontroll med kapitalforvaltningen skal jevnlig evalueres av uavhengige kontrollfunksjoner, jf. forskrift 22. september 2008 nr. 1080 om risikostyring og intern kontroll».

Rapportering

Finansiell rådgiver/daglig leder overvåker kapitalforvaltningen og skal jevnlig rapportere skriftlig til styret og ledelsen om risiko, resultater og etterlevelse. Frekvensen og innholdet i rapportene skal tilpasses kompleksiteten og omfanget av virksomheten.

Risikoanalyser og stresstesting

Pensjonskassen skal jevnlig, og minst ved utgangen av hvert kvartal, analysere hvordan uvanlige markedsforhold, herunder rente- og valutakursendringer, samt utslag av forsikrings- og kredittrisiko, vil påvirke pensjonskassens bufferkapital.

Viser analysene at pensjonskassen kan bli påført tap som innebærer at den ikke lenger vil oppfylle soliditets- og sikkerhetskrav fastsatt i lov eller forskrift, skal pensjonskassen iverksette tiltak som reduserer risikoen eller som øker bufferkapitalen. En enhet som er uavhengig av utøvende enhet skal ha ansvaret for analysene, og skal jevnlig rapportere resultatene av sine analyser til styret.

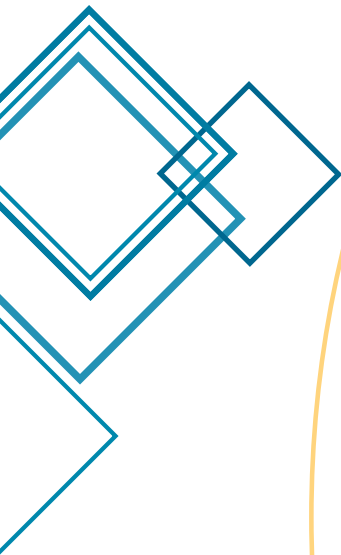
Med hjemmel i kapitalforvaltningsforskriften har Finanstilsynet fastsatt retningslinjer for slik "worst case-testing" av pensjonskassenes (og livsforsikringsselskaperenes) forvaltningsporteføljer, som er nærmere presisert i forskrift om rapportering av stresstester tilhørende rundskriv, "Risikoanalyser/stresstester i forsikringsselskaper og pensjonsforetak" nr. 07/2008 av 15. mars 2008, og som er å finne på Finanstilsynets hjemmeside. Et hovedprinsipp i stresstesting er å beregne konsekvensene av et fall

i aksje- og eiendomsmarkedene samtidig med en økning i det generelle rentenivået. Stresstesten omfatter også tilsvarende analyser av risiko og tapspotensial knyttet til innfrielse av pensjonsforpliktelsene.

Med virkning fra og med 2012 skal alle pensjonskasser rapportere resultatet av slike stresstester. Pensjonskasser med forvaltningskapital på 10 milliarder kroner eller mer (og alle livsforsikringsselskaper) skal rapportere kvartalsvis, mens kravet er halvårlig rapportering for mindre pensjonskasser.

Ved opprettelse av pensjonskassen må kommunen sørge for å skyte inn nødvendig grunnkapital etter reglene i forsvl. § 7-5. og annet regelverk om kapitaldekning.

Det følger av forsvl. § 10-10 at premiereserven for pensjonsordningen til enhver tid skal være så stor at den etter det forsikringstekniske beregningsgrunnlaget for ordningen er tilstrekkelig til å sikre rett til opptjent pensjon for medlemmene, herunder rett til uførepensjon og enke-/enkemannspensjon. Dette innebærer i praksis at kommunen må skyte inn nødvendig egenkapital for å oppfylle dette lovkravet.

FORKORTELSER, ORD OG UTTRYKK

Forkortelser

AD:	Arbeidsdepartementet
AFP:	Avtalefestet pensjonsordning som gir ansatte rett til alderspensjon fra valgfritt tidspunkt etter fylte 62 år og til 67 år.
BNP:	Bruttonasjonalprodukt
DNB:	Den Norske Bank
FAD:	Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet
FAL:	Forsikringsavtaleloven. Lov av 16. juni 1989 nr. 69
FIN:	Finansdepartementet
FNO:	Finansnæringens Fellesorganisasjon
FOA:	Forskrift om offentlige anskaffelser 4. april 2006 nr. 402
G:	Folketrygdens grunnbeløp. Vedtas med virkning fra 1. mai hvert år.
HTA:	Hovedtariffavtalen innen KS-området. Denne kan lastes ned fra www.pensjonskontoret.no eller bestilles fra www.kommuneforlaget.no .
KLP:	Kommunal Landspensjonskasse. Pensjonsleverandør – organisert som et gjensidig selskap mellom de kommuner som har sine forsikringer hos dem.
KOFA:	Klagenemnda for offentlige anskaffelser
KS:	Kommunesektorens interesse- og arbeidsgiverorganisasjon. Forhandler for kommunene i tariffoppgjør i KS' tariffområde.
LO Kommune:	Landsorganisasjonen i Norge, seksjon kommune. Forhandlingssammenslutning innen KS' tariffområde.
LOA:	Lov om offentlige anskaffelser av 16. juli 1999 nr. 69

Forkortelser

SI:	Særskilt Investeringsvalg
S&P	Ratingselskapet Standard & Poor's
TA:	Tilleggsavsetning
TPO:	Tjenestepensjonsordning
YS-K:	Yrkesorganisasjonenes sentralforbund, seksjon kommune. Forhandlings sammenslutning innen KS' tariffområde.

Ord og uttrykk

Aktivklasse:	Ulike investeringsgrupper slik som aksjer, obligasjoner, eiendom m.m.
Anleggsportefølje:	Investeringer som foretas med en langsiktig investeringshorisont. Livselskapene inndeler sine investeringer i omløpsmidler og anleggsmidler. Det er fastlagt særskilte retningslinjer for regnskapsmessig håndtering av anleggsmidler. Løpende verdiendringer i anleggsporteføljen vil ikke påvirke selskapets kursreguleringsfond.
Avkastningsmålsetning:	Målsetting for ønsket/forventet avkastning på investert beløp. Avkastning måles oftest som prosent av investert beløp og kan bestå blant annet av; kursgevinst/tap, renteinntekter, utbytte etc.
Begrenset anbudskonkurranse:	Anskaffelsesprosedyre som bare tillater de leverandører som er invitert av oppdragsgiver til å gi tilbud, men som ikke tillater forhandling.
Bestandsprofil:	Hvordan pensjonsordningens medlemsmasse er sammensatt når det gjelder slike forhold som aldersfordeling, lønnsfordeling, andelen av kvinner/menn, andelen av uføre mv.
Bokført kapitalavkastning:	Prosentvis avkastning for en verdipapirportefølje, eksklusive verdiendringer som følge av urealiserte gevinster og tap.
DOFFIN-database:	Databasen for Offentlige Innkjøp.
Folketrygdens grunnbeløp	Beløp som folketrygdens pensjoner regnes ut i fra. Brukes for å indeksjustere pensjonene. Vedtas med virkning fra 1. mai hvert år. Ofte forkortet G.

Ord og uttrykk

Forsikringsagentvirksomhet:	Forsikringsformidlingsvirksomhet som består i å tilby forsikringsprodukter for, og på vegne av, ett eller flere forsikringsselskap.
Forsikringsbart:	Risikoforhold ved en pensjonsytelse som kan overdras til forsikringsselskap med endelig virkning.
Forsikringsmegling:	Forsikringsformidlingsvirksomhet som består i å presentere kunden for forsikringsløsninger fra et eller flere forsikringsselskaper uten at det er inngått uttrykkelig avtale med forsikringsselskapene om dette.
Grunnlagsrente:	Ved beregning av premie og premiereserve for en gitt ytelse/pensjon gjøres det forutsetninger om at pensjonsleverandøren vil oppnå avkastning på disse midlene. Premieinnbetalingene kan dermed settes lavere enn om man ikke hadde forskuttet forventede finansinntekter. Avkastningsnivået som inngår i forutsetningene, kalles grunnlagsrente (eller rentegaranti).
Ikke-forsikringsbart:	Risikoforhold ved en pensjonsytelse som ikke kan overdras til forsikringsselskap med endelig virkning.
Kapitalbinding:	Se kapittel 10.1.5.
Kapitalforvaltningsrisiko:	Risiko ved livselskaperenes forvaltning av investeringsporteføljer. Kapitalforvaltningen beskrives gjennom en forventet avkastning og risiko. Kapitalforvaltningsrisiko måles ofte som variasjoner i investeringsporteføljens avkastning, slik at høy avkastningsvariasjon er et uttrykk for høy risiko.
Kollektiv pensjonsforsikring:	Avtale mellom arbeidsgiver og livsforsikringsselskap om sikring av ansattes pensjonsrettigheter.

Ord og uttrykk

Kollektivportefølje:	Investeringsportefølje som ivaretar kapitalforvaltning for hele/deler av livselskapenes kunder og med fastlagte strategier for kapitalforvaltningen. Forsikringsvirksomhetsloven gir livselskapene mulighet til å etablere flere underporteføljer av kollektivporteføljen med ulik risikoprofil. Kundene vil tilordnes/tilbys ulike underporteføljer basert blant annet på kundenes grunnlagsrente og bufferkapital.
Konkurransen med forhandling:	Anskaffelsesprosedyre hvor oppdragsgiver har adgang til å forhandle med en eller flere leverandører.
Konkurransesgrunnlag:	Anbudsgrunnlag – det dokument som ligger til grunn for konkurransen.
Kontoføring:	Oversikt over pensjonsordningens innbetalinger, utbetalinger og øvrige bevegelser i løpet av et år, sammen med status ved årets slutt.
KS' tariffområde:	Tariffområde, med en egen hovedtariffavtale som omfatter ansatte i kommuner, fylkeskommuner, kommunale og interkommunale selskaper samt andre som har valgt å tilslutte seg avtalen.
Kursreguleringsfond:	Summen av urealiserte gevinster på finansielle omløpsmidler som inngår i kollektivporteføljen.
Levealdersjustering:	Prinsipp som innebærer at den enkeltes pensjon ved gitt uttaksalder skal justeres for endringer i befolkningens levealder.
Overføringsavtalen:	Avtale mellom Statens Pensjonskasse og andre pensjonsordninger innenfor offentlig sektor om overføring og avregning av ansattes pensjonsrettigheter mellom arbeidsgivernes pensjonsordninger.

Ord og uttrykk

Pensjonsforpliktelse:	Beregning av endelig finansieringsbehov for en kommunal pensjonsordning, hensyntatt forutsetninger om fremtidig lønnsvekst m.m.
Pensjonsinnretning:	Fellesbetegnelse på alle leverandører av tjenstepensjon innen KS' tariffområde (livselskap og pensjonskasser).
Pensjonskasse:	Egen stiftelse opprettet av arbeidsgiver for sikring av ansattes pensjonsrettigheter.
Pensjonskostnad:	Beregnet verdi av de pensjonsrettigheter som tjenes opp i løpet året, hensyntatt forutsetninger om fremtidig lønnsvekst m.m.
Pensjonsleverandør:	Fellesbetegnelse på livselskapene innen KS' tariff område. Omtales i teksten ofte som "leverandør" eller "tilbyder".
Pensjonsplan:	Beskrivelse av hvordan ansattes pensjonsrettigheter skal fastsettes.
Premie:	Nødvendig tilførsel til pensjonsordningen for sikring av økte pensjonsrettigheter som tjenes opp i løpet av året. Dette kan være ordinær løpende premie som skal ivareta at arbeidstagernes pensjonsgivende tjenestetid øker med ett år, reguleringspremie eller premie for bruttogarantien.
Premiefond:	Midler som er innbetalt til pensjonsordningen og som skal anvendes til dekning av fremtidige premier.
Premiereserve:	Forsikringsteknisk kontantverdi av de pensjonsforpliktelser som pensjonsordningen har pådratt seg overfor sine medlemmer.

Ord og uttrykk

Premieutjevningsselskap:	Pensjonsordninger for flere arbeidsgivere, med beregning av pensjonspremien som et gjennomsnitt for alle ordninger.
Referanseplan:	Standardisert og tilnærmet beregningsmetode for pensjonsytelsene, pensjonskostnader, pensjonsforpliktelser og fremtidig pensjonsgrunnlag i en offentlig pensjonsordning.
Rentegarantinivå:	Minimumsnivå for den årlige avkastning som skal tilføres pensjonsordningen.
Samfunnsansvar:	Beskriver hvordan livsselskapene utøver sine investeringsaktiviteter for å ta hensyn til samfunnsmessige forhold utover de rent snevre finansielle hensyn. Omtales også som selskapets etiske retningslinjer og medfører at man tar hensyn til forhold som miljøvern, menneskerettigheter våpenproduksjon etc. ved gjennomføring av investeringsaktivitetene.
Selskapsportefølje:	Består av eiendeler (investeringer) som skal motsvare forsikringsgivers (livsselskapets) ansvarlige kapital.
Soliditet:	Beskriver størrelsen på selskapets egenkapital (ansvarlig kapital). Måles ofte som prosent av selskapets risikovektede aktiva. Offentlige myndigheter har fastlagt soliditetskrav for livsselskapene.
Solvenskrav:	Kapitalkrav som står i forhold til risikoen ved innfrielse av pensjonsordningens forpliktelser
Særskilt investeringsvalg:	Fra 2008 gir forsikringsvirksomhetsloven kundene adgang til å velge sin egen (særskilte) investeringsstrategi. Livsselskapene vil under denne ordningen inngå avtaler med hver enkelt kunde hvor det fastsettes retningslinjer for sammensetting (og eventuell endring) av investeringsporteføljen, bufferavsetninger, avkastningsgaranti etc.

Ord og uttrykk

TED-database:	Den europeiske offisielle databasen for kunngjøringer.
Terskelverdier:	Grenseverdier for kontraktens størrelse som er avgjørende for om anskaffelsesforskriften del II eller III skal benyttes.
Tildelingskriterier:	De kriterier som ligger til grunn for valg av tilbud.
Tilleggsavsetninger:	Avsetninger utover minstekravet til premiereserve for sikring av pensjonsinnretningens forpliktelser.
Verdijustert kapitalavkastning:	Prosentvis avkastning for en verdipapirportefølje, inklusive verdiendringer som følge av urealiserte gevinster og tap.
Ytelsesbasert pensjonsordning:	Pensjonsordning hvor ansattes pensjonsrettigheter regnes ut direkte i forhold til hvor lenge ansettelsesforholdet har vart og lønn i ansettelsesperioden.
Åpen anbudskonkurranse:	Anskaffelsesprosedyre som tillater alle interesserte leverandører å gi tilbud, men som ikke tillater forhandling.

DOMSREGISTER

EF-domstolen

Sak C-532/06	Lianakis-dommen	side 43, 44
Sak C-271/08		side 11, 35

KOFA

Sak 2006/159		side 31, 38, 45
Sak 2006/161		side 31, 37, 38, 45
Sak 2008/120		side 44
Sak 2009/10		side 37, 44
Sak 2009/19		side 37, 44
Sak 2009/20		side 31, 37, 45
Sak 2009/44		side 37, 45
Sak 2010/129		side 40

Adresseliste

Akademikerne-K	Fridtjof Nansens plass 6	0160 OSLO	www.akademikerne.no
Akershus fylkeskommunale pensjonskasse	Postboks 1201 Sentrum	0107 OSLO	www.afpk.no
Andebu kommunale pensjonskasse	Andebu Sentrum 1	3158 ANDEBU	
Arbeidsdepartementet (AD)	Postboks 8019 Dep	0030 OSLO	www.regjeringen.no
Arendal kommunale pensjonskasse	Postboks 10	4801 ARENDAL	
Bergen kommunale pensjonskasse	Postboks 860 Sentrum	5807 BERGEN	
Bodø kommunale pensjonskasse	Postboks 319	8001 BODØ	
Buskerud fylkeskommunale pensjonskasse	Postboks 1016 Bragernes	3001 DRAMMEN	www.bfkp.no
DNB	Postboks 7500	5020 BERGEN	www.dnb.no
Drammen kommunale pensjonskasse	Postboks 26 Bragernes	3008 DRAMMEN	www.dkp.no
Elverum kommunale pensjonskasse	Storgt. 18	2406 ELVERUM	
Fafo	Postboks 2947 Tøyen	0608 OSLO	www.fafo.no
Finansdepartementet (FIN)	Postboks 8008 Dep	0030 OSLO	www.regjeringen.no

Adresseliste

Finansnæringens Fellesorganisasjon (FNO)	Postboks 2473 Solli	0202 OSLO	www.fno.no
Finanstilsynet	Postboks 1187 Sentrum	0107 OSLO	www.finstilsynet.no
Fjell kommunale pensjonskasse	Fjell rådhus, postboks 184	5342 STRAUME	
Flekkefjord kommunale pensjonskasse	Kirkegaten 50	4400 FLEKKEFJORD	
Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet	Postboks 8004 Dep	0030 OSLO	www.regjeringen.no
Halden kommunale pensjonskasse	Storgt. 8	1771 HALDEN	
Harstad kommunale pensjonskasse	c/o Gabler AS Postboks 1818 Vika	0123 OSLO	
Haugaland Kraft pensjonskasse	c/o Storebrand Pensjonstjenester Postboks 455	1327 LYSAKER	
Haugesund kommunale pensjonskasse	Skåregt. 103	5528 HAUGESUND	
Hålogaland Kraft AS pensjonskasse	c/o Gabler AS Postboks 1818 Vika	0123 OSLO	
KOFA	Postboks 439 Sentrum	5805 BERGEN	www.kofa.no

Adresseliste

KLP (Kommunal Landspensjonskasse)	Postboks 400 Sentrum	0103 OSLO	www.klp.no
Konkurransetilsynet	Postboks 439 Sentrum	5805 BERGEN	www.konkurransetilsynet.no
Kristiansand kommunale pensjonskasse	Serviceboks 417	4604 KRISTIAN-SAND	
KS	Postboks 1378 Vika	0114 OSLO	www.ks.no
LO Kommune	Youngstorget 11	0181 OSLO	www.lo.no
Lørenskog kommunale pensjonskasse	Postboks 301	1471 LØRENSKOG	
Molde kommunale pensjonskasse	Rådhusplassen 1	6413 MOLDE	
Moss kommunale pensjonskasse	Postboks 175	1501 MOSS	
Norsk Pensjon AS	Postboks 2571 Solli	0202 OSLO	www.norsk-pensjon.no
Overføringsavtalen Sikringsordning	Postboks 1466 Vika	0116 OSLO	www.sikringsordningen.no
Pensjonskasseforeningen	Postboks 2417 Solli	0201 OSLO	www.pensjonskasser.no
Pensjonskontoret	Postboks 1466 Vika	0116 OSLO	www.pensjonskontoret.no
Sandefjord kommunale pensjonskasse	Postboks 2025	3247 SANDEFJORD	

Adresseliste

Sandnes kommunale pensjonskasse	Postboks 284	4303 SANDNES	
Skien kommunale pensjonskasse	Postboks 158 Sentrum	3701 SKIEN	
Statens Pensjonskasse	Postboks 5364 Majorstuen	0304 OSLO	www.spk.no
Stokke kommunale pensjonskasse	Postboks 124	3161 STOKKE	
Storebrand Livsforsikring AS	Postboks 500	1327 LYSAKER	www.storebrand.no
Trondheim kommunale pensjonskasse	Postboks 2072 Sentrum	7411 TRONDHEIM	
Unio	Stortingsgata 2	0158 OSLO	www.unio.no
Vest-Telemark Kraft Pensjonskasse		3860 HØYDALSMO	
YS-K	Postboks 9232 Grønland	0134 OSLO	www.ys.no

STIKKORDREGISTER

A

anskaffelsesprotokoll 47
ansvarlig kapital 157
ansvarshavende aktuar 142; 145; 146

B

bestandsprofiler 153

D

DOFFIN 153
drøftingsplikt 19

F

fleksibel alderspensjon 21
flyttekostnader 29; 33
FNOs flyttefil 56
folketrygdens grunnbeløp 153
forsikringsbart 154
forsikringsmeglere 63-65
forsikringsrådgivere 32; 63
forsikringsvirksomhetsloven se kap. 9
forskrift om offentlige anskaffelser 12
fylkeskommunale pensjonskasser 59

G

Gjenforsikring (reassuranse) 61; 65
grunnlagsrente 154

I

ikke-forsikringsbart 154
investeringsstrategi (se særskilt
investeringsvalg)

K

kapitalbinding 154
kapitalforvaltningsrisiko 154
kollektiv pensjonsforsikring 154
kollektivporteføljen 155
konkurransen med forhandling 155
konkurransesgrunnlag 155
kontoføring 155
kunngjøringsplikten 41
kursreguleringsfond 155

L

levealdersjustering 155
leverandørmøter 57

O

Overføringsavtalen 155

P

pensjonskasse 156
Pensjonskasseforeningen 61
Pensjonskontoret 11
Pensjonskostnad 156
pensjonsleverandørene 156
personrisiko 71
premiefond 156
premieutjevningsskapsfellesskap 157

R

reassuranse 61
referanseplan 157
rentegarantinivå 157
rentegarantipremie 72
risikopremie 79

S

samfunnsansvar 157
selskapsportefølje 157
soliditet(skrav) 157
særskilt investeringsvalg 157

T

TED-databasen 158
Terskelverdiene 158
tildelingskriterier 158
tilleggsavsetninger 158
tilsynsmyndighet 52; 59; 66
Trygderetten 53

V

vedtak om flytting 17; 18; 29; 31

Å

åpen anbudskonkurranse 158

Notater

Notater

